

ใบรับรองวิทยานิพนธ์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

ปริญญา

การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา

สาขา

ภาควิชา

เรื่อง แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105
ของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

Participatory Community Planning for the Administration and Management of Khao
Dok Mali 105 in Ban Thung Pai, Tambon Pakham, Amphoe Pakham, Changwat Buri Ram

นามผู้วิจัย นายสรรพลสิทธิ์ สิงห์ปี

ได้พิจารณาเห็นชอบโดย

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(..... รองศาสตราจารย์อภิวัฒน์ กำลิ่งเอก, ศศ.ม.)

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(..... รองศาสตราจารย์ศานิต เก้าเอี้ยน, วท.ม.)

ประธานสาขาวิชา

(..... รองศาสตราจารย์เรืองไร โตกฤษณะ, Ph.D.)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์รับรองแล้ว

(..... รองศาสตราจารย์กัญญา วีระกุล, D.Agr.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

วัน เดือน พ.ศ.

สิงสิงห์ มทวีสายเกษตรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105
ของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

Participatory Community Planning for the Administration and Management of
Khao Dok Mali 105 Rice in Ban Thung Pai, Tambon Pakham, Amphoe Pakham,
Changwat Buri Ram

โดย

นายสรรพลสิทธิ์ สิงห์ปี

เสนอ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เพื่อความสมบูรณ์แห่งปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน)

พ.ศ. 2553

สรรพสิทธิ์ สิงห์ปี 2553: แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (การใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน) สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน โครงการสหวิทยาการระดับบัณฑิตศึกษา อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รองศาสตราจารย์อภิวันท์ กำลังเอก, ศศ.ม. 126 หน้า

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์สภาพของชุมชนทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และ ทรัพยากรธรรมชาติ และนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 อย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยประยุกต์การประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participation Rural Appraisal : PRA) ร่วมกับการเก็บแบบสัมภาษณ์โดยการวิเคราะห์จุดอ่อนจุดแข็ง (SWOT Analysis) พร้อมกับการเก็บตัวอย่างดินมาวิเคราะห์ธาตุอาหาร

ซึ่งในเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการพบว่า ชุมชนประสบปัญหาด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาการผลิตและการตลาด การขาดความรู้ด้านเทคโนโลยีที่เหมาะสมและการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานรัฐในการผลิตข้าว ซึ่งจากผลการประชุมเชิงปฏิบัติการ จำนวน 3 ครั้งได้แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าว จำนวน 4 แผนงาน เพื่อแก้ไขปัญหา ดังกล่าวข้างต้นดังนี้ 1) แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากร 2) แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี 3) แผนงานการผลิตและการตลาด และ 4) แผนงานประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ภายใต้กิจกรรมโครงการต่างๆซึ่งจะต้องบูรณาการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกร สำนักงานเกษตรอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง จึงจะประสบความสำเร็จ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนเกษตรกรรมต่อไป

ลายมือชื่อนิสิต

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

Sapazit Singpee 2010: Participatory Community Planning for the Administration and Management of Khao Dok Mali 105 Rice in Ban Thung Pai, Tambon Pakham, Amphoe Pakham, Changwat Buri Ram. Master of Science (Sustainable Land Use and Natural Resource Management), Major Field: Sustainable Land Use and Natural Resource Management, Interdisciplinary Graduate Program. Thesis Advisor: Associate Professor Apiwan Kamlangek, M.A. 126 pages.

This research had objectives to analyze economics, social and natural resources of community, and to gain information necessary for developing the community plans for management of white jasmine rice. The research used farmer's participation by applying participation rural appraisal (PAR) and SWOT Analysis workshop including soil samples' collection for mineral analysis.

The study demonstrated that the community had faced the problems of natural reservation, production and marketing, lacking of an appropriate technology, communication and coordination with government agency responsible for rice production. The results of the three times workshop generated 4 community plans to solve the previously mentioned problems as follows ; 1) Natural Conservation Plan 2) Knowledge and Technology Empowerment Plan 3) Production and Marketing Plan and Government Agency-Coordinated Plan. To achieve sustainable resolutions of each agricultural community in the long run, all prospective activities must allow and support participation and coordination among farmers, Agricultural offices, Local Administration offices and relevant agencies.

Student's signature

Thesis Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์อภิวัฒน์ กำลิ่งเอก อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก และรองศาสตราจารย์ศานิต เก้าเอี้ยน อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม ที่กรุณาให้คำแนะนำ การดำเนินการศึกษาวิจัยทุกขั้นตอนมาโดยตลอด รวมทั้ง รองศาสตราจารย์ ศรัณย์ วรรณนัจฉริยา ผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้ช่วยศาสตราจารย์นุชนาถ มั่งคั่ง ผู้แทนสาขา ที่ให้ความรู้ ข้อเสนอแนะ วิทยานิพนธ์เสร็จสมบูรณ์

ขอขอบคุณผู้ใหญ่บ้านและเกษตรกร หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ทุกท่าน ตลอดจนเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ ที่ได้ให้ข้อมูลและช่วยจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 3 ครั้ง

ประโยชน์ใดๆ ที่เกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้แก่บิดา มารดา ของข้าพเจ้า และผู้ที่คอยช่วยเหลือเป็นกำลังใจจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

สรรพสิทธิ์ สิงห์ปี
เมษายน 2553

สารบัญ

	หน้า
สารบัญตาราง	(3)
สารบัญภาพ	(5)
บทที่ 1 บทนำ	1
ความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	4
ขอบเขตการศึกษา	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
นิยามศัพท์	5
บทที่ 2 การตรวจเอกสาร	7
แนวความคิดแผนชุมชน	7
แนวคิดการบริหารจัดการข้าวชุมชน	12
แนวคิดด้านการจัดการฟาร์ม	13
แนวความคิดการมีส่วนร่วม	15
แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค	22
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	31
บทที่ 3 วิธีการศึกษา	35
การเก็บรวบรวมข้อมูล	35
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	36
วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	36
บทที่ 4 ผลการศึกษา	40
ที่ตั้งพื้นที่ศึกษา	40
ส่วนที่ 1 สภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน	42
ส่วนที่ 2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105	47

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ส่วนที่ 3 กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการ ข้าวขาวดอกมะลิ 105	64
บทที่ 5 สรุปและข้อเสนอแนะ	101
สรุป	101
ข้อเสนอแนะ	104
เอกสารและสิ่งอ้างอิง	106
ภาคผนวก	110
ภาคผนวก ก รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ	111
ภาคผนวก ข แบบสอบถามเกษตรกร	116
ภาคผนวก ค ภาพการจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ	122
ประวัติการศึกษา และการทำงาน	126

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ผลการวิเคราะห์ดินตัวอย่างที่เก็บจากแปลงนาเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่	44
2	ปฏิทินกิจกรรมประเพณีของชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	50
3	ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105	52
4	ลักษณะการประกอบอาชีพการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105	54
5	พื้นที่ถือครองที่ดินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	55
6	กรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินเฉลี่ยของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	55
7	ปฏิทินปีการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของชุมชนบ้านทุ่งไผ่	57
8	ต้นทุนการผลิต ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ รายได้เฉลี่ยต่อไร่ และกำไรเฉลี่ยต่อไร่	59
9	จำนวนเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่มีหนี้สิน	60
10	สถาบันการเงินและแหล่งเงินกู้ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	61
11	จำนวนหนี้สินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง	62
12	ความคิดเห็นของชุมชนต่อสถานะแวดล้อมภายในชุมชนในการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105	65

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่		หน้า
13	ความคิดเห็นของชุมชนต่อสภาวะแวดล้อมภายนอกชุมชนในการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105	67
14	การวิเคราะห์ SWOT Analysis ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่	70
15	ร่างแผนงานและโครงการภายใต้แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	80

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ขั้นตอนกระบวนการจัดทำแผนชุมชน	11
2	องค์ประกอบของการจัดทำแผนชุมชน	12
3	กระบวนการได้มาของแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 อย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	36
4	ที่ตั้ง อาณาเขต และเขตการปกครองของจังหวัดบุรีรัมย์	41
5	ที่ตั้งของตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	42
6	ลักษณะสภาพทรัพยากรดินของชุมชนที่ใช้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105	43
7	พื้นที่ชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำนางรอง	45
8	พื้นที่และบริเวณป่าชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	46
9	ภาพถ่ายดาวเทียมที่ตั้งและภูมิประเทศของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์	46
10	วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ ของแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1	74

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ที่กำลังดำเนินอยู่ในปัจจุบัน ระบบเศรษฐกิจไทยได้เชื่อมต่อกับระบบเศรษฐกิจโลก จนเป็นหน่วยหนึ่งของการผลิต ภาคการเกษตรซึ่งผูกติดกับการเพาะปลูกพืชเชิงพาณิชย์เพื่อตอบสนองการส่งออกในรูปวัตถุดิบและอาหารเพื่อบริโภคตกอยู่ในสภาพต้องพึ่งพาระบบเศรษฐกิจโลกทั้งจากระบบเงินทุน เทคโนโลยี เครื่องจักรกล ตลาด จนขาดอิสรภาพในการตัดสินใจเลือกการพัฒนาของตนเอง (ภาควิชาเศรษฐศาสตร์และทรัพยากร คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และกรมส่งเสริมการเกษตร, 2545) โดยส่งเสริมให้เกิดการกำหนดแผนพัฒนาการผลิตข้าวภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ซึ่งกำหนดเป้าหมายการผลิตข้าวไว้ไม่ต่ำกว่า 9.50 ล้านตัน และเพิ่มขึ้นเป็น 13.70 ล้านตันตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 อีกทั้งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 และ 4 เริ่มมีการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตต่อหน่วยพื้นที่และลดพื้นที่ปลูกที่ไม่เหมาะสมลง ตามด้วยมาตรการการใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมและการกระจายเทคโนโลยีจากหน่วยงานวิจัยของหน่วยงานราชการ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 ตั้งเป้าการผลิตข้าวในปีจะต้องมีผลผลิตเฉลี่ยเพิ่มขึ้นจาก 272 กิโลกรัมต่อไร่ในปี พ.ศ.2524 เป็น 336 กิโลกรัมต่อไร่ในปี พ.ศ.2529 และข้าวนาปรังจะต้องเพิ่มขึ้นจาก 500 กิโลกรัมต่อไร่เป็น 600 กิโลกรัมต่อไร่ โดยเน้นที่จะปรับปรุงระบบการผลิตให้ปลูกพืชได้มากชนิดขึ้นเพื่อเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือนให้แก่เกษตรกรในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ต่อมาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 ได้ปรับโครงสร้างการผลิตโดยลดพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังลงให้เหลือ 3.4 ล้านไร่ ในปี พ.ศ.2539 และรักษาพื้นที่ปลูกข้าวนาปีให้อยู่ที่ 55 ล้านไร่ โดยตั้งเป้าหมายผลผลิตข้าวนาปรังอยู่ที่ 2.34 ล้านตัน และข้าวนาปีอยู่ที่ 17.80 ล้านตัน จากการที่ข้าวไทยมีความสามารถในการแข่งขันในปี พ.ศ.2544 แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จึงได้ตั้งเป้าผลผลิตข้าวนาปีเพิ่มขึ้นเป็น 20.10 ล้านตันในพื้นที่ปลูก 55 ล้านไร่เท่าเดิมและผลผลิตข้าวนาปรังตั้งเป้าไว้ที่ 2.25 ล้านตัน โดยยังคงลดพื้นที่ปลูกข้าวนาปรังลงเหลือ 3.0 ล้านไร่ และให้ความสำคัญเรื่องการแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า

การผลิต แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 เร่งรัดการพัฒนาแปรรูปสินค้าเกษตร และอุตสาหกรรมเกษตรในรูปอาหารและไม่ใช่อาหารที่มีศักยภาพเพื่อขยายสัดส่วนการตลาดและการส่งออกโดยนำเอาเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มมูลค่าของปัจจัยและกระบวนการผลิตสินค้าเกษตรเพื่อส่งออกนอกจากนี้ยังเพิ่มขีดความสามารถทักษะของเกษตรกรและสถาบันเกษตรกรให้เป็นผู้ประกอบการ จนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) มีเป้าหมายเพิ่มสัดส่วนภาคเกษตรกรรมขึ้นร้อยละ 15 ของผลิตภัณฑ์มวลรวมภายในประเทศ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่งผลให้เกษตรกรต้องปรับการผลิต โดยมียุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่ การสร้างความเข้มแข็งให้เกษตรกรและสถาบันเกษตรกร การปรับโครงสร้างพัฒนาปัจจัยการผลิต และโครงสร้างสินค้าเกษตรรายกลุ่ม บริหารจัดการทรัพยากร พัฒนาดินให้เหมาะสม รวมทั้งส่งเสริมการค้าสินค้าเกษตรระหว่างประเทศ และเพิ่มประสิทธิภาพระบบการบริหารจัดการ มุ่งเน้นที่ชุมชน ส่งผลให้เกษตรกรเกิดการประหยัดต้นทุนการผลิตนำมาซึ่งรายได้ของครัวเรือนเกษตรกรที่เพิ่มขึ้น โดยที่การผลิตข้าวที่มีทิศทางการขยายตัวของอุปทานที่เพิ่มสูงขึ้น ทำให้ราคาข้าวค่อนข้างสูง (คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550)

การจัดทำแผนยุทธศาสตร์ข้าว ปี 2547-2551 จึงมีเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาเรื่อง การจัดทำเขตการผลิตตามกลุ่มพันธุ์ การปรับปรุงและกระจายพันธุ์ข้าว การจัดระบบชลประทาน ให้เหมาะสมและมีประสิทธิภาพโดยเน้นใช้เครื่องจักรกล ส่งเสริมการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ และให้เกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ แผนทั้งหมดมีลักษณะสำคัญร่วมกันคือ ใช้ตลาดเป็นตัวตั้ง เพื่อให้เกษตรกรผลิตข้าวได้ตรงตามความต้องการของตลาด ได้มากเพียงพอ และมีต้นทุนต่อหน่วยต่ำที่สุด ต่อมา ปี 2550 – 2554 แผนยุทธศาสตร์ข้าวไทย ได้ตั้งเป้าหมายมุ่งเน้นให้ประเทศไทยเป็น ผู้นำด้านคุณภาพและผลิตภัณฑ์ โดยที่เกษตรกรมีรายได้ที่มั่นคงและผู้บริโภคมั่นใจ ประกอบด้วย พันธกิจ 4 ด้านประกอบด้วย การจัดระบบการผลิตและการส่งเสริมและสนับสนุนเกษตรกร การจัดระบบตลาดและพัฒนาผลิตภัณฑ์ การผลักดันการส่งออกข้าว การจัดระบบการกระจายสินค้าและให้มีต้นทุนต่ำและรวดเร็วขึ้น (กรมการข้าว, 2553)

อย่างไรก็ตามคุณภาพชีวิตของเกษตรกรกลับไม่มีการกล่าวถึง เนื่องจากเหตุผลของกรอบความคิดของระบบทุนนิยมที่เชื่อว่า เมื่อการผลิตมีประสิทธิภาพ ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่สูงขึ้น ต้นทุนการผลิตต่อไร่ลดลง เกษตรกรจะมีรายได้จากการขายข้าวเพิ่มมากขึ้น การมีรายได้เพิ่มมากขึ้นย่อมหมายถึงคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้นจริงกลับพบว่า ในปีที่เกษตรกรผลิตข้าวได้มาก ผลผลิตข้าวโดยรวมในตลาดเพิ่มมากขึ้น ราคาข้าวจะลดต่ำลง เกษตรกรอาจขาดทุน ขณะเดียวกันแม้

ผลผลิตจะไม่ดีมากนัก แต่ผลผลิตโดยรวมในตลาดมีน้อย ความต้องการข้าวมีมาก ราคาข้าวจะขยับตัวสูงขึ้นและเกษตรกรจะไม่ขาดทุน ซึ่งเป็นไปตามกลไกตลาด ซึ่งผลของการใช้ตลาดชี้นำตลาดจึงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดราคาและชะตากรรมของเกษตรกรทำให้การพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรไทยมีความจำเป็นต้องอาศัยนโยบายคนละชุด คนละฐานคิดกับแผนยุทธศาสตร์ข้าวที่ถูกชี้นำโดยความต้องการของตลาด (ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ, 2548)

นอกจากนั้นการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ถึงแม้ประสบความสำเร็จเป็นอย่างดีในการสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ส่งผลให้ผลผลิตด้านการเกษตรเพิ่มสูงขึ้น แต่ความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเหล่านี้ล้วนต้องใช้ประโยชน์ของความอุดมสมบูรณ์และความหลากหลายทางทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งความเจริญเติบโตดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบต่อองค์ประกอบของระบบนิเวศโดยปราศจากการจัดการดูแลอย่างเหมาะสมทำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างสิ้นเปลือง คุณภาพของดินและน้ำเสื่อมโทรมลง ป่าถูกทำลาย ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง เกิดมลพิษและปัญหาสิ่งแวดล้อมอื่นๆ ได้นำมาซึ่งความต่อเนื่องด้านกระบวนการผลิตข้าวของชุมชน เช่น ปัญหาด้านผลผลิต คุณภาพ การตลาด ฯลฯ ทำให้เกษตรกรต้องอยู่ภายใต้ความเสี่ยงด้านต่างๆ ของผลผลิตข้าว ขาดความมั่นคงในการประกอบอาชีพ เกิดปัญหาความยากจนและหนี้สิน

การแก้ไขปัญหาดังกล่าวให้มีประสิทธิภาพและเสถียรภาพ จำเป็นต้องให้ชุมชนเป็นผู้คิด กำหนด และวางแผนการบริหารจัดการข้าว ภายในชุมชน เป็นการแก้ไขปัญหาจากต้นเหตุเพราะอดีตที่ผ่านมาการบริหารจัดการข้าวได้ถูกกำหนดจากรัฐบาลลงมา (Top-down Approach) เป็นนโยบายและแผนงานที่ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน ขาดการรับรู้ปัญหาที่แท้จริงและความต้องการของเกษตรกร ด้วยเหตุผลดังกล่าว การพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีความซับซ้อนและการพัฒนาอย่างยั่งยืนจึงต้องอาศัยกระบวนการความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของหลายฝ่ายในชุมชนและสังคม ในขณะที่การพัฒนาในระยะเวลาที่ผ่านมาได้ทำให้ภาคประชาชนเติบโตอย่างมีศักยภาพ และมีความต้องการที่จะมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการของรัฐและบริหารจัดการชุมชน อีกทั้งภาครัฐก็มีขีดความสามารถจำกัด จึงจำเป็นต้องเปิดโอกาสพร้อมการส่งเสริม สนับสนุนให้ชุมชนและสังคมได้เข้ามามีส่วนแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งหมู่บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นหมู่บ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีการปลูกข้าว คนในชุมชนมีความตระหนักในการปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ให้มีเป้าหมายหลักเพื่อสร้างกระแสสังคมในการพึ่งพาตนเองโดยชุมชนจะมีการบูรณาการองค์ความรู้ท้องถิ่น ที่มีเหมาะสมสอดคล้อง

กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเพื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เกิดประโยชน์ใน
เพาะปลูกข้าว

ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105
ในครั้งนี้โดยเป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่ประกอบอาชีพเพาะปลูก
ข้าวขาวดอกมะลิ 105 พร้อมการวิเคราะห์สถานะแวดล้อมภายในและภายนอก ที่มีผลกระทบต่อ
การบริหารจัดการข้าวของชุมชน เพื่อกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมให้เกิดความยั่งยืน
ทั้งทางด้าน เศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสหวิทยาการ ซึ่งได้กำหนดวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

- 1) เพื่อศึกษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
- 2) เพื่อวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและสังคมของการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105
- 3) เพื่อจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรเพื่อบริหารจัดการ
ข้าวขาวดอกมะลิ 105

ขอบเขตการศึกษา

ศึกษาลักษณะเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ ของการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ
105 ปีการเพาะปลูก 2552/53 โดยใช้พื้นที่เกษตรกรรมของชุมชนหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ
อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นพื้นที่ศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เกษตรกรบ้านทุ่งไผ่ ได้เรียนรู้กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 และพัฒนาศักยภาพการผลิตข้าวให้มีประสิทธิภาพพร้อมที่จะดำเนินงานตามแผนชุมชนที่ได้จัดทำขึ้นภายใต้บริบทของเศรษฐกิจ สังคมและทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งได้ทราบถึงลักษณะเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติอย่างของชุมชน ตลอดจนปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะของเกษตรกรและผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ

นิยามศัพท์

แผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วม หมายถึง แผนที่ได้มาจากการจัดทำแผนชุมชนของเกษตรกร เพื่อการเตรียมจัดทำแผนชุมชน การปรับตัวเข้าสู่กระบวนการ การสำรวจข้อมูลและประเมินทรัพยากรชุมชน การประเมินความสัมพันธ์และการเปลี่ยนแปลงในชุมชน การสร้างภาพฝัน และการประเมินปัญหาของชุมชน จนถึงการได้มาซึ่งแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยแผนงาน โครงการ กิจกรรม งบประมาณและผู้รับผิดชอบ

ข้าวขาวดอกมะลิ 105 (Khao Dok Mali 105) เป็นพันธุ์ข้าวชนิดข้าวเจ้าหอม ลักษณะลำต้นสูงประมาณ 140 เซนติเมตร และไวต่อช่วงแสง ลำต้นมีสีเขียวจาง ใบสีเขียวยาวค่อนข้างแคบ ฟางอ่อน ใบธงทำมุมกับคอรวง เมล็ดข้าวรูปร่างเรียวยาว ข้าวเปลือกสีฟาง เมล็ดข้าวกล้องมีขนาด 2.1 x 7.5 x 7.8 มิลลิเมตร ปริมาณอมิโลสร้อยละ 12-17 ช่วงระยะเวลาการเก็บเกี่ยวประมาณ วันที่ 25 พฤศจิกายนของทุกปี ผลผลิตประมาณ 363 กิโลกรัมต่อไร่ คุณภาพของข้าวสุก นุ่มและมีกลิ่นหอม ลักษณะเด่นของพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 คือทนสภาพแล้งได้ดีพอสมควร และทนต่อสภาพดินเปรี้ยว ดินเค็มได้ดี เมล็ดข้าวสารใส แกร่ง คุณภาพการสีดี และการหุงต้มดี อ่อนนุ่ม มีกลิ่นหอม แต่พันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ไม่ต้านทานโรคใบสีส้ม โรคขอบใบแห้ง โรคไหม้และโรคใบหงิกแมลงศัตรูพืชที่สำคัญคือเพลี้ยกระโดดสีน้ำตาล เพลี้ยจักจั่นสีเขียว และหนอนกอ พื้นที่แนะนำให้ปลูกข้าวชนิดนี้ได้แก่บริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือตอนบน (กรมการข้าว, 2550)

การบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 หมายถึง การดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของชุมชนในกระบวนการผลิต การเก็บเกี่ยว การแปรรูป และการตลาด ที่เกี่ยวข้องกับข้าวขาวดอกมะลิ 105 ควบคู่กับการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

ต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 หมายถึง ต้นทุนในรูปแบบเงินสด ซึ่งเกษตรกรต้องจ่ายในการเพาะปลูก ประกอบด้วย ต้นทุนวัสดุการเกษตร ได้แก่ ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์ สารเคมีและยาปราบศัตรูพืช น้ำมันเชื้อเพลิง และค่าซ่อมแซมเครื่องจักรและอุปกรณ์การเกษตร และต้นทุนกิจกรรมทางการเกษตร ประกอบด้วย ค่าเตรียมดิน ค่าจ้างตกรกล้า ค่าจ้างดำนา ค่าหว่าน ค่าจ้างใส่ปุ๋ย ค่านิคมพ่นสารเคมีและยาปราบศัตรูพืชและค่าเก็บเกี่ยวผลผลิต

บทที่ 2

การตรวจเอกสาร

ในบทนี้จะกล่าวถึงทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย

- 1) แนวคิดเรื่องแผนชุมชน
- 2) แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์ SWOT
- 3) แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วม
- 4) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

สำหรับรายละเอียดมีดังต่อไปนี้

แนวความคิดแผนชุมชน

คำว่า ชุมชน ปรากฏขึ้นในสังคมไทยหลังจากการเกิดวาทกรรม การพัฒนา ซึ่งก่อนหน้านั้นใช้คำว่า ถิ่นฐาน บ้าน ย่าน บาง หรือ หมู่บ้าน ชุมชน หมายถึงองค์การทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการพื้นฐานส่วนใหญ่ได้ สามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ของชุมชนของตนเองได้ การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการดำรงชีวิต โดยเหตุที่คนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ หรือการที่คนจำนวนหนึ่งทำใดก็ได้มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จ ตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน (อมรวิชัย นาครทรรพ และคณะ, 2551)

การวางแผนคือ “การคิดก่อนทำ” และแผนเป็นเครื่องมือสำคัญอันหนึ่งในการบริหารจัดการ (อุทิศ ขาวเขียว, 2549) การวางแผนของประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 - 9 ได้วิวัฒนาการของเทคนิคการวางแผนจากแผนหนึ่งไปสู่อีกแผนหนึ่งตามลำดับดังนี้

1) การวางแผนเฉพาะสาขา (Sectoral planning) เป็นเทคนิคการวางแผนแบบแยกตามรายสาขา โดยเน้นการวิเคราะห์ให้ทราบปัญหาและการแก้ไขปัญหานั้นๆ โดยใช้เทคนิควิทยาการของแต่ละสาขา (สาขาการเกษตร สาขาอุตสาหกรรม สาขาบริการ ฯลฯ) อย่างไรก็ตามการวางแผนในลักษณะนี้มีจุดอ่อน คือ ก่อให้เกิดผลกระทบข้างเคียงที่เป็นปัญหาแก่สาขาการพัฒนาด้านอื่นๆอันเป็นการพัฒนาแบบได้อย่างเสียอย่าง ตัวอย่างเช่น การทำถนนแก้ไขปัญหาคมนาคมแต่อาจเกิดปัญหาการขวางทางน้ำหลาก และเกิดน้ำท่วมที่เป็นปัญหาแก่สาขาการเกษตร เป็นต้น

2) การวางแผนแบบสหสาขา (Inter - Sectoral planning) เป็นเทคนิคการวางแผนแบบเสริมการประสานงานระหว่างสาขาเพื่อป้องกันและลดการเกิดผลกระทบข้างเคียงจากการวางแผนเฉพาะสาขา แต่การวางแผนแบบสหสาขามักจะมีจุดเน้นการปรับเปลี่ยนไปสู่การพัฒนาเพื่อขยายผลผลิตโดยมองข้ามความสำคัญของการพัฒนาด้านคุณภาพชีวิตและวิถีชีวิตที่ดี การวางแผนตามเทคนิคแบบสหสาขาจึงถูกกล่าวหาว่าไม่ก่อให้เกิดความสมดุลการพัฒนา และเป็นการวางแผนพัฒนาที่ให้เกิดผลแก่กลุ่มผลประโยชน์กลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น ไม่ใช่เทคนิคการวางแผนที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลแท้จริง

3) การวางแผนสมบูรณ์แบบ (Comprehensive planning) เป็นการวางแผนแบบมุ่งศึกษาวิเคราะห์อย่างครบวงจรของการพัฒนาทุกสาขาควบคู่กัน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี สิ่งแวดล้อม และการบริหารจัดการ โดยมุ่งเน้นจะขจัดปัญหาทั้งผลกระทบข้างเคียงระหว่างการพัฒนาให้หมดและหวังให้มีระบบการพัฒนาที่สมดุลทุกด้านและสอดคล้องในระดับนโยบายและระดับปฏิบัติการเป็นการแก้ปัญหาโดยการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมการพัฒนาทั้งหมดทุกด้านและพยายามรวบรวมข้อมูลอย่างครบวงจรให้ทราบโครงสร้างปัญหาทั้งหมดและผลของสถานการณ์ทั้งหมด ทุกด้านและพยายามพัฒนาเทคนิคการคาดการณ์ที่สมบูรณ์แบบ แต่มีความซับซ้อนและเป็นไปได้ยากในทางปฏิบัติและขั้นตอนการวางแผนใช้เวลารวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์คาดการณ์มาก ไม่ทันการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของยุคโลกาภิวัตน์ นอกจากนี้ข้อมูลของประเทศกำลัง

พัฒนาขีดความสามารถและเพิ่มความยุ่งยากแก่การวางแผนแบบครบวงจร กระทั่งนักวางแผนส่วนใหญ่ต้องยอมรับว่าการวางแผนครบวงจรเป็นไปได้เฉพาะในทางทฤษฎีเท่านั้น

4) การวางแผนกลยุทธ์ (Strategic planning) เป็นการวางแผนซึ่งสามารถแปลงสู่การปฏิบัติได้อย่างทันยุคโลกาภิวัตน์ โดยเทคนิคนี้จะไม่เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างครบวงจร แต่เลือกวิเคราะห์ข้อมูลเฉพาะกับสถานะที่มีนัยสำคัญเชิงกลยุทธ์ที่องค์กรต้องเผชิญหากจะเร่งรัดพัฒนาไปสู่เป้าหมายที่กำหนด รัฐจึงได้พิจารณาประยุกต์ใช้เทคนิคการวางแผนกลยุทธ์กับการบริหารจัดการพัฒนาของประเทศและพบว่าแผนกลยุทธ์จะสามารถประยุกต์ใช้เพื่อการบริหารจัดการของภาครัฐได้เกือบทุกระดับทั้งแผนระดับชาติ แผนกระทรวง กรม และท้องถิ่น

แนวคิดพื้นฐานของการวางแผนและการใช้แผนในการพัฒนาประเทศไทยเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับแนวคิดการบริหารที่เน้นวิธีการบรรลุผลสำเร็จจากการบริหารเชิงยุทธศาสตร์ภายใต้ความเชื่อและหลักการที่ว่า ความสำเร็จขององค์กร นั้นจะต้องอาศัยความพร้อมของการจัดการด้านต่างๆ ได้แก่

1) ความพร้อมด้าน “การเตรียมการ” ได้แก่ ความพร้อมเนื่องจากมี “แผนที่ดี” ซึ่งเทคนิคการวางแผนกลยุทธ์นับว่าได้นับเป็นแผนที่มีความคล่องตัว สามารถชี้แนะยุทธศาสตร์หรือแนวทางเลือกดำเนินการตลอดจนแผนงาน โครงการเชิงยุทธศาสตร์ที่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาวะแวดล้อมและเป็นการชี้แนะอย่างต่อเนื่องสู่เป้าประสงค์ที่ชัดเจน เพื่อการประสานงานภายในองค์กรร่วมกันได้อย่างมีผลสัมฤทธิ์เป็นทวีคูณทำให้องค์กรสามารถแข่งขันได้

2) ความพร้อมด้าน “ระบบการบริหารจัดการที่ดี” องค์กร (และ/หรือภาคีการพัฒนา) ต้องมีพฤติกรรมหรือระบบกลไกทั้งกระบวนการทำงานและโครงสร้างการบริหารและระเบียบการบริหารแบบก้าวหน้ามีประสิทธิภาพ มีการจัดการที่ดีที่สามารถดำเนินการบริหารให้อยู่รอดท่ามกลางกระแสความเปลี่ยนแปลงและยังสามารถแข่งขันเป็นการบริหารทันความเปลี่ยนแปลงตลอดจนมีนวัตกรรมและสามารถรองรับการชี้แนะตามแผนกลยุทธ์ กระทั่งเป็นองค์กรผู้นำการเปลี่ยนแปลงสามารถเรียนรู้และพัฒนาต่อเนื่องมีการขยายผลในทางปฏิบัติอย่างทันยุคสมัยได้ในที่สุด

3) ความพร้อมด้าน “สมรรถนะขององค์กรและหรือภาคีการพัฒนา” ที่เข้มแข็ง ที่บุคลากรขององค์กรได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนเป็น “องค์กรแห่งการเรียนรู้” ที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันตนเอง มีสมรรถนะในการติดตามประเมินผลที่มีประสิทธิภาพให้ทราบความก้าวหน้าและทราบอุปสรรคที่เกิด ตลอดจนสามารถปรับแผนได้ทันเวลา องค์กรรู้จักใช้จุดแข็งและโอกาส และรู้จักปรับแก้ไขจุดอ่อนและหลีกเลี่ยงภาวะคุกคามได้อย่างต่อเนื่อง อันจะเป็นกลไกการขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนาที่คล่องตัวและรู้ทันเหตุการณ์

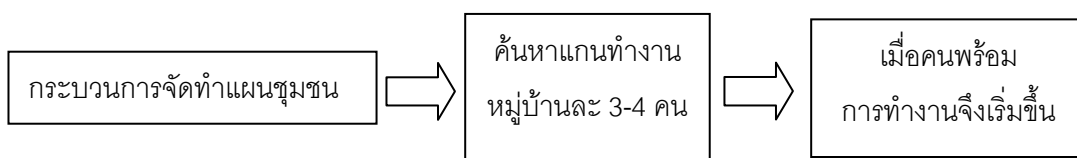
แผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเอง นับว่าเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดแนวทางการพัฒนาประเทศที่ชุมชนเป็นแกนหลักในการพัฒนาที่เน้นการก่อให้เกิดการเรียนรู้ทำให้ชุมชนได้รู้จักตนเอง มีความเข้าใจตนเองกำหนดอนาคตแนวทางการพัฒนาตนเองและชุมชนได้อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนรวมไปถึงการประสานความร่วมมือหน่วยงานภาคีพัฒนาที่เกี่ยวข้องทำงานร่วมกันอย่างบูรณาการ คำกล่าวที่ว่า “แผนชีวิตชุมชน อนาคตชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน” ยุทธศาสตร์ของการเคลื่อนงานแผนแม่บทชุมชนพึ่งตนเองคือการสร้างความเข้มแข็งของขบวนการองค์กรชุมชนและการสร้างพื้นที่สาธารณะทางสังคมขององค์กรชุมชนให้ได้รับการยอมรับทั้งในด้านการปฏิบัติในพื้นที่และระดับนโยบายโดยกระบวนการแผนชีวิตชุมชน การกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นที่คนในชุมชนมาร่วมกันค้นหาตัวตนที่ให้การสำรวจเป็นเครื่องมือที่ทำให้ค้นพบ ปัญหา ความต้องการและศักยภาพของตนเองเพื่อนำไปสู่การร่วมกันหาแนวทางการแก้ไขปัญหาคือที่เกิดขึ้นที่เน้นการพึ่งพาตนเองและการประสานองค์กรภายนอกทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาสนับสนุนชุมชนอย่างบูรณาการนอกจากนี้ยังมีความพยายามในการสร้างรูปธรรมของการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานในรูปแบบของหุ้นส่วนของการพัฒนาเน้นการเกิดความสัมพันธ์แนวราบที่ทุกหน่วยงานมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน, ม.ป.ป.)

รูปแบบการจัดทำแผนชุมชนเริ่มจากกลุ่มแกนนำชาวบ้าน ซึ่งเป็นคณะกรรมการจัดทำแผนชุมชน จะเป็นผู้ที่มิชอบภาพและมีความสามารถเป็นผู้นำที่สามารถสื่อสารข้อมูลสร้างความเข้าใจกับกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่ได้ และเก็บรวบรวมข้อมูลของแต่ละหมู่บ้านเพื่อนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหา และหารูปแบบแนวทางในการพัฒนาแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ต่อจากนั้นให้ชุมชนแต่ละหมู่บ้านได้เปิดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้รับฟังข้อคิดเห็นหลายๆเวทีแล้วทำให้ทราบความต้องการของชุมชนตนเองและกำหนดทิศทางการพัฒนาร่วมกันโดยอาศัยชาวบ้านเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ร่วมกันได้อย่างมีคุณค่า การวางแผนร่วมกันของคนในชุมชนจะทำให้เกิดความภาคภูมิใจและความเข้าใจในกระบวนการได้มาซึ่งข้อตกลงและหาทางออกร่วมกันได้ เล็งเห็น

ปัญหาและให้ความสำคัญร่วมกันสามารถวิเคราะห์สังเคราะห์ปัญหาของตนเองได้อย่างเข้าใจลึกซึ้ง การจัดทำแผนชุมชนโดยเริ่มต้นมาจากหมู่บ้านก่อน เมื่อแต่ละหมู่บ้านได้ผ่านการสังเคราะห์ข้อมูลร่วมกันแล้วนำมาพิจารณาร่วมกันในการจัดทำแผนในระดับตำบลโดยร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานอื่นๆแล้วจัดเรียงลำดับความสำคัญตามความต้องการเร่งด่วนเป็นเรื่องๆไป ผลจากการจัดทำแผนชุมชนจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจปัญหาของตนเอง และสามารถเชื่อมแผนกับองค์การบริหารส่วนตำบลได้มาเป็นแผนของตำบล ชุมชนจะอาศัยโอกาสและช่องทางนี้เพื่อเชื่อมและนำเสนอแผนของตน โดยผ่านทาง องค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อผลักดันแนวคิด นโยบาย แผนชุมชนสู่แผนตำบลทำให้เกิดโครงการและกิจกรรมต่างๆของชุมชนเกิดความสัมพันธ์กับแผนของชุมชน แผนของตำบลจะไปสนองตอบขานรับแผนชุมชนเป็นไปตามความต้องการของชุมชนส่งผลทำให้เกิดการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนโดยส่วนรวมได้อย่างน่าภาคภูมิใจและมีเอกลักษณ์และมีความเป็นอัตลักษณ์ของตนเองได้อย่างพึ่งพาตนเองได้โดยขั้นตอนและกระบวนการจัดทำแผนชุมชน การจัดทำแผนชุมชนจะอาศัยเวทีแห่งการเรียนรู้ของคนในชุมชนร่วมกัน โดยมีผู้ประสานงานกลุ่มเข้ามาหากันเพื่อให้เกิดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ที่เรียกว่า “วิทยากรกระบวนการ” (Facilitator) ทำหน้าที่ดำเนินการประชุมเป็นผู้จุดประกาย จุดประเด็นการอภิปรายได้อย่างน่าสนใจ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน (นิรนาม, 2550)

ขั้นตอนกระบวนการจัดทำแผนชุมชน รายละเอียดตามภาพที่ 1

- เวทีที่ 1 ถามใจคู่ก่อน (ทำความเข้าใจในเรื่องการจัดทำแผน และศึกษาดูงานชุมชนต้นแบบ)
- เวทีที่ 2 จัดเก็บข้อมูล (ประวัติศาสตร์ ข้อมูลครัวเรือน ปัญหา หนี้สิน รายรับ รายจ่าย)
- เวทีที่ 3 วิเคราะห์/สังเคราะห์ข้อมูล
- เวทีที่ 4 จัดระบบหมวดหมู่ของแผนแต่ละกิจกรรมของหมู่บ้าน
- เวทีที่ 5 ยกร่างแผนตำบล
- เวทีที่ 6 ประชาพิจารณ์แผนชุมชน/ประกาศแผนต่อสาธารณชน

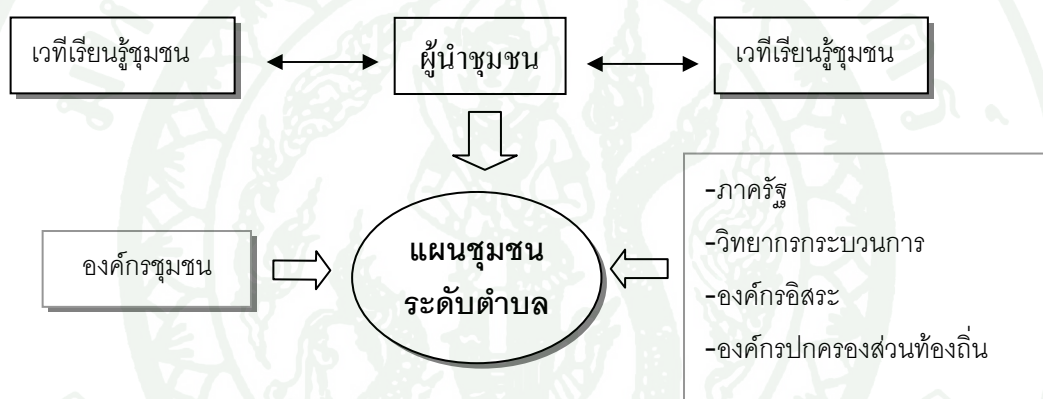

ภาพที่ 1 ขั้นตอนกระบวนการจัดทำแผนชุมชน

ที่มา: มูลนิธิพัฒนาไทย (2550)

องค์ประกอบของการจัดทำแผนชุมชน

การจัดแผนชุมชนต้องประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชน ผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำธรรมชาติ และองค์กรชุมชน กลุ่มองค์กรชาวบ้าน กลุ่มอาชีพ กลุ่มกิจกรรมต่างๆที่มีในชุมชน ร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรบริหารส่วนตำบล เพื่อให้การสนับสนุนงบประมาณและอุปกรณ์ต่างๆในการจัดทำแผนชุมชน ซึ่งผู้เข้าร่วมเวทีการจัดทำแผนชุมชนจะต้องมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชนของตนเองเพื่อร่วมกันคิดวิเคราะห์ ร่วมกันวางแผนเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่หรือร่วมกันพัฒนาให้ดียิ่งขึ้น รายละเอียดตามภาพที่ 2

ภาพที่ 2 องค์ประกอบของการจัดทำแผนชุมชน

ที่มา: มูลนิธิพัฒนาไทย (2550)

แนวคิดการบริหารจัดการข้าวชุมชน

เมล็ดพันธุ์ข้าวเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญในการผลิตข้าวและพัฒนาระบบเกษตรของประเทศไทย การเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่โดยใช้เทคโนโลยีในการผลิตที่เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นในสภาพปัจจุบันและอนาคต การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม เช่น การใช้พันธุ์ข้าวที่ดี ปุ๋ยเคมี ยาเคมี การกำหนดเขตเกษตรกรรมต่าง ๆ นั้น การเลือกใช้พันธุ์ที่ดีเป็นวิธีที่จะเพิ่มผลผลิตของเกษตรกร โดยเสียค่าใช้จ่ายน้อยที่สุดและเหมาะสมกับการเกษตรของประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ยังมีข้อจำกัดในการลงทุน นอกจากนี้พันธุ์ข้าวที่ดียังมีผลให้คุณภาพข้าวดีขึ้นทำให้เกษตรกรจำหน่ายได้ในราคาที่สูงขึ้นไปด้วย ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีศูนย์ข้าวชุมชนขึ้น เพื่อการบริหารจัดการข้าวภายในชุมชนให้เกิด

ประสิทธิภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มีเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีกระจายออกไปอย่างกว้างขวางและเพื่อถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าว ซึ่งประกอบด้วย แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว สถานที่ตั้ง อุปกรณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว เกษตรกรสมาชิก คณะกรรมการ และเงินกองทุนการผลิต โดยศูนย์ข้าวชุมชนมีบทบาทและภารกิจเพื่อผลิตและกระจายข้าวพันธุ์ดีและถ่ายทอดเทคโนโลยีการผลิตข้าวไปสู่เกษตรกรในชุมชนเพื่อการบริหารจัดการศูนย์ข้าวชุมชนให้เกิดความยั่งยืนและพึ่งพาตนเองได้โดยเป็นศูนย์กลางในการพัฒนาการผลิตข้าว การตลาด และสังคมเกษตรกร (กรมการข้าว, 2550)

แนวคิดด้านการจัดการฟาร์ม

การจัดการ (Management) หมายถึง การจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดในการผลิตสินค้าและบริการเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ หรือเพื่อให้ได้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ภายใต้สถานการณ์ความเสี่ยงและความไม่แน่นอน (สมศักดิ์ เพียบพร้อม, 2530) การจัดการฟาร์ม (Farm Management) มีความสำคัญเพื่อมุ่งเน้นการหาแนวทางการแก้ไขปัญหาต่างๆภายในฟาร์ม เช่นการจัดการที่ดิน ทุน และแรงงาน เป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับราคาสินค้าและการตลาด จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่าการพัฒนาการทำฟาร์มของประเทศไทย ได้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด จากการทำฟาร์มเพื่อยังชีพ การทำฟาร์มแบบรวม จนกระทั่งมาสู่การทำฟาร์มแบบเชิงการค้า ซึ่งทั้งหมดสืบเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงด้านทรัพยากร เศรษฐกิจและสังคม และด้วยเหตุผลที่ว่าในการทำฟาร์มหรือการจัดการฟาร์มเป็นการดำเนินงาน ภายใต้สถานการณ์ความเสี่ยง และความไม่แน่นอน อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยหลายอย่างที่เกษตรกรไม่สามารถควบคุมได้ เช่น การเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศ การขึ้นลงของราคาสินค้าเกษตร ตลอดจนความต้องการและการแข่งขันในการผลิตสินค้าเกษตร ดังนั้น ความจำเป็นในการจัดการหรือการตัดสินใจ จึงมีความสำคัญ หากการจัดการไม่เหมาะสมหรือไม่ถูกต้องอาจจะทำให้เกิดการขาดทุนหรือเสียหาย แต่ถ้าเกษตรกรมีการจัดการที่ดี และตัดสินใจที่ถูกต้องก็จะทำให้ประสบความสำเร็จได้ หมายความว่ามีความเสียหายน้อยที่สุด หรือมีความเสี่ยงน้อยแต่ได้ประโยชน์มากที่สุด กล่าวคือ ก่อให้เกิดรายได้และกำไรมาก (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2547) และเป็นการจัดสรรทรัพยากรของหน่วยธุรกิจฟาร์มที่มีอยู่จำนวนจำกัด เช่น ที่ดิน แรงงาน ทุน ในการผลิตพืชและสัตว์ เพื่อให้ได้มาซึ่งวัตถุประสงค์ของหน่วยธุรกิจฟาร์มที่ต้องการภายใต้การเสี่ยงภัยและความไม่แน่นอนและกระบวนการจัดการ (Management Process) ที่นำมาใช้จะต้องประกอบด้วย (สมศักดิ์ เพียบพร้อม, 2530)

- 1) การประมวลและกำหนดเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของหน่วยธุรกิจฟาร์มเป็นขั้นตอนเริ่มต้นของกระบวนการจัดการที่จะต้องประมวลและรวบรวมความต้องการและวัตถุประสงค์ของบุคคลต่างๆที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจฟาร์ม
- 2) ประมวลและกำหนดปัญหาที่เกี่ยวข้องกับหน่วยธุรกิจฟาร์ม (Problem Definition) การประมวลหรือพิจารณาถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับหน่วยธุรกิจฟาร์ม อันอาจจะก่อให้เกิดปัญหาหรืออุปสรรคต่อการดำเนินธุรกิจฟาร์มเพื่อให้ได้วัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้ชัดเจนสามารถเข้าใจในวัตถุประสงค์ ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกรสามารถเข้าใจและมองเห็นปัญหาหรืออุปสรรคอย่างชัดเจน อันจะมีส่วนช่วยให้เกษตรกรทราบปัญหาที่แท้จริงและช่วยให้สามารถกำหนดขอบเขตของปัญหาได้ โดยการศึกษาข้อมูลหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับหน่วยธุรกิจฟาร์ม
- 3) การสังเกตและแสวงหาข้อมูลหรือความรู้ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา (Observation) คือ การเก็บรวบรวมข้อมูล ความรู้ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับปัญหา เพื่อที่จะนำมาวิเคราะห์หาทางแก้ไขปัญหา และปรับปรุงการดำเนินธุรกิจฟาร์มให้ได้ตามเป้าหมายที่ต้องการ ซึ่งข้อมูลต่างๆเหล่านี้อาจจะได้มาจากการสังเกต สัมภาษณ์ หรือสำรวจ และจากการจดบันทึกของกิจการฟาร์มเกษตรกร
- 4) การวิเคราะห์ (Analysis) หมายถึงการเลือก การแปรรูป จัดเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่สามารถนำมาใช้ประกอบการจัดการและตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหาหรือเพื่อเสนอทางเลือกสำหรับการตัดสินใจเพื่อแก้ไขปัญหานั้นต่อไป
- 5) การตัดสินใจ (Making a decision) เป็นการตัดสินใจเลือกทางแก้ไขปัญหาหรือวิธีการแก้ปัญหา โดยอาศัยความรู้ที่ได้รับมาจากการวิเคราะห์เป็นหลักในการตัดสินใจเพื่อหาทางหรือวิธีที่ดีที่สุดในการแก้ไขปัญหหรืออุปสรรคของหน่วยธุรกิจฟาร์ม
- 6) การปฏิบัติตามการตัดสินใจ (Execution or Implementation) เป็นขั้นตอนที่ต้องมีการลงมือปฏิบัติหรือกระทำการหลังจากที่มีการตัดสินใจเลือกวิธีการแก้ปัญหาเรียบร้อยแล้ว
- 7) การรับผิดชอบจากการกระทำ (Responsibility Bearing) คือการที่เจ้าของธุรกิจฟาร์มจะต้องมีการรับผิดชอบต่อผลที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจและลงมือกระทำของตนเอง

8) ประเมินผลการกระทำ (Evaluation of the results and provision for a feedback loop) ขึ้นสุดท้ายของกระบวนการจัดการ คือการประเมินผลการตัดสินใจและการกระทำว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาในการดำเนินธุรกิจให้ได้ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้หรือไม่ ถ้าหากประเมินว่าได้ผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ก็เป็นอันสิ้นสุดของกระบวนการจัดการ ด้วยความสำเร็จตามความมุ่งหมายที่ต้องการ แต่ถ้าหากไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือได้ผลตามที่ตั้งไว้ ก็จะมีส่วนช่วยในการกลับไปเริ่มกระบวนการจัดการใหม่เพื่อแก้ไขปัญหาให้ได้อีกครั้งหนึ่ง

บทบาทความสำคัญของการจัดการฟาร์ม คือการบริหารและจัดการทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด และเป็นแนวทางแก้ไขปัญหากิจกรรมภายในฟาร์มเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการผลิต โดยการคัดเลือกกิจกรรมการผลิตที่สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ ตลอดจนความรู้ความสามารถและทักษะของเกษตรกร เพื่อบริหารจัดการแรงงานและเงินทุนให้เกิดประโยชน์สูงสุด เนื่องจากสภาพปัจจุบันแรงงานครัวเรือนและแรงงานจ้างค่อนข้างจำกัด ตลอดจนเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามา จึงจำเป็นต้องใช้เงินทุนเข้ามาช่วยสนับสนุน และเนื่องจากปัจจุบันสภาพพื้นที่การเกษตรเริ่มมีขนาดเล็กและทรัพยากรเริ่มจำกัด จึงจำเป็นต้องเพิ่มธุรกิจภายในฟาร์มที่มีขนาดเท่าเดิมให้มากขึ้น โดยอาศัยการจัดการฟาร์มที่ถูกต้องและเหมาะสม เพื่อกำหนดทิศทางการผลิตให้สอดคล้องกับทรัพยากรและความต้องการของตลาด

แนวความคิดการมีส่วนร่วม

แนวความคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม ประกอบด้วยแนวคิดทั่วไป ทฤษฎีการมีส่วนร่วม ลักษณะของการมีส่วนร่วม ปัจจัยสนับสนุนต่อการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบหนึ่งจากแนวความคิดที่ประชาชนหรือคนที่อยู่ในสังคม ได้พัฒนาความคิด สติปัญญา ความรู้ความสามารถ โดยแสดงออกในรูปแบบต่างๆ เพื่อพัฒนาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมและสังคม ซึ่งแนวความคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นแนวทางการพัฒนาแนวใหม่ โดยใช้หลักการพัฒนาจากส่วนล่าง (Upward planning) เป็นปัจจัยสำคัญ (ภูมิ พิณเทพ, 2542) ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นประเด็นสำคัญในการวิจัยเพื่อการพัฒนาโดยมีวิถีชุมชนเป็นประเด็นหลักที่ลดความขัดแย้ง ซึ่งการพัฒนาประเทศรัฐบาลควรที่จะสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน (James Midgley, 1986)

การมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2526) ของเจ้าของปัญหาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับเจ้าของปัญหาที่จะเป็นฐานในการดำเนินงานต่อเนื่องหลังสิ้นสุดงานวิจัย (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2550) การเข้ามามีส่วนร่วมการพัฒนาชนบทอันเป็นชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ในยุทธวิธีจะต้องมีการแสวงหาผู้นำและรวบรวมผู้นำด้านต่างๆ จัดตั้งขึ้นเป็นหน่วยนำร่วม หรือ“กลุ่มผู้นำ” เพื่อให้เป็นตัวแทนของประชากรในการระดมพลังความคิดและการตัดสินใจเพื่อกำหนดกิจกรรมต่างๆ ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มหรือที่เรียกว่าองค์กรของประชาชนเพื่อเป็นการระดมพลังความคิด การตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมกันรับผิดชอบ โดยปฏิบัติตามมติของกลุ่มผู้นำเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและความสัมฤทธิ์ผลในโครงการพัฒนาชนบท (ยูวัฒน์ วุฒิเมธี, 2526) หรือ การแบ่งบทบาทที่ชัดเจนในทีมงานที่เหมาะสมกับทักษะ และความชอบของแต่ละคนให้มีโอกาสได้พัฒนาตนเองผ่านการลงมือทำจริงในกิจกรรมต่างๆ จะทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกเข้าใจในสิ่งที่ตนเองได้ทำมาจนสามารถถ่ายทอดสู่กลุ่มเป้าหมายได้ จึงเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญ (อรุณี เวียงแสง และคณะ, 2550) และการให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการตั้งเป้าหมายด้วยตัวเองซึ่งจะทำให้เกษตรกรเกิดจิตสำนึกร่วมกันที่จะทำให้เป้าหมายหรือโครงการเหล่านั้นบรรลุผลนอกจากนั้นยังเกิดความรู้สึกรู้สึกของความเป็นเจ้าของในเป้าหมายหรือโครงการนั้นถึงภาคปฏิบัติเกษตรกรก็จะมีแรงจูงใจและความกระตือรือร้นในทำงานบรรลุผลตามที่เกษตรกรได้มีส่วนกำหนดขึ้นมาและยังหมายถึงการเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในภารกิจต่างๆขององค์กร (สร้อยตระกูล อรรถมานะ, 2541) ทั้งนี้รัฐบาลจะต้องยอมรับการมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยเกษตรกรจะต้องมีพื้นฐานองค์กรเกษตรกรที่สามารถเป็นตัวแทนในการเจรจาต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์และบุคคลอื่นได้ เกษตรกรจะต้องมีอิสระในแนวคิดริเริ่มและการตัดสินใจในระดับท้องถิ่นเพื่อกำหนดกิจกรรมของตนเองและชุมชน (United Nation, 1981)

กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมโดยมีกลุ่มเป้าหมายเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ ตามแนวกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ของชุมชนที่เชื่อว่าจะสามารถเข้าไปฟื้นฟู ยุกระดับ และพัฒนาการจัดการโดยชุมชน ต่อระบบชุมชน ระบบทรัพยากรระบบความรู้ของชุมชนได้ระดับหนึ่งแม้ว่าระบบเหนือชุมชนจะยังไม่สามารถทราบได้ในปัจจุบันเพราะเป็นระบบใหญ่ ฝังรากลึกจนมีวัฒนธรรมของระบบ และยังเกี่ยวข้องกับอำนาจ อิทธิพล ผลประโยชน์ เช่นระบบราชการ ระบบการศึกษา ระบบการเมือง ระบบเศรษฐกิจเงินนิยม เป็นต้น ตัวกำหนด (เป็นปัจจัยเอื้อหรือขัดขวาง) ทั้ง 4 ระบบ ที่จะเป็นการเสริมพลังอำนาจของชุมชน คือ

1) ระบบชุมชน เป็นระบบคุณค่า ความเชื่อ และการจัดความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีลักษณะเฉพาะถิ่น เฉพาะเผ่าพันธุ์ ที่เป็นเครื่องยึดโยงสายสัมพันธ์ของคนไว้ด้วยกัน หรือที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” เช่นระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ระบบผู้นำ ความเชื่อในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ เป็นต้น

2) ระบบทรัพยากร วิธีชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชนบทนั้น อิงอยู่กับทรัพยากร เช่นดิน น้ำ ป่า ในฐานะเป็นฐานการผลิต เป็นที่มาของปัจจัย 4 ที่เชื่อมโยงไปสู่แหล่งอาหารธรรมชาติ ทั้งด้านพืชและด้านสัตว์ เป็นสมุนไพร และตำรายาในการรักษาความเจ็บป่วย ความคงอยู่ของทรัพยากรจะขึ้นอยู่กับ “กระบวนทัศน์” ของชุมชน ที่มีต่อทรัพยากรเหล่านี้ซึ่งจะนำไปสู่แบบการจัดการและการใช้ประโยชน์ที่อาจเป็นไปได้ 2 แบบคือ เชิงอนุรักษ์ เห็นคุณค่า และแบบสิ้นเปลืองที่มองเพียงเป็นที่มาของรายได้แล้วใช้ในเชิงทำลาย

3) ระบบความรู้ ในการดำรงชีพภายใต้บริบทของชุมชนและระบบทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนได้เรียนรู้ที่จะอยู่รอดให้ได้จึงมี “การจัดการ” ทั้งทรัพยากรและความสัมพันธ์ของคนให้เหมาะสมอยู่เสมอ จนในที่สุดความสามารถในการจัดการได้กลายเป็น “องค์ความรู้” ของชุมชน

4) ระบบเหนือชุมชน เป็นระบบเศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นระดับชาติ จังหวัด อำเภอ ตำบลและแปรออกมาในรูปแบบนโยบายรัฐ เป็นปัจจัยภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น ในรูปของยุทธศาสตร์ แผนงาน โครงการ ที่เข้ามาสู่ชุมชน โดยโครงข่ายความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง ซึ่งชุมชนต้องตั้งรับให้ได้ การเปลี่ยนผ่านกระบวนทัศน์ (ประเด็นหรือแบบแผน) ของการมีส่วนร่วมของชุมชน จะมุ่งเน้นความสมดุลระหว่าง 3 ส่วน ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เชื่อว่าทุกคนมีดี เน้นการกระจายอำนาจกระบวนการกลุ่ม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ตามความสัมพันธ์แบบแนวราบ มองปัญหาหรือเป้าหมายแบบองค์รวม (สหวิทยาการ) ผสมผสานทั้งความรู้ท้องถิ่นจากปราชญ์ ผู้รู้ ชุมชน บนฐานทุนเดิมที่มีอยู่ผสมผสานกับความรู้ภายนอก มุ่งความสัมพันธ์แบบเชื่อมโยง เกื้อกูลกัน เน้นคุณค่าเชิงคุณภาพ ความสุข และความสงบ โดยการพึ่งตนเอง (สร้อยตระกูล อรรถมานะ, 2541)

ลักษณะของการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนา แบ่งออกเป็น (ไพรัตน์ เตชะรินทร์, 2527)

- 1) ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหาและสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน
- 2) ร่วมคิดหาและสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนา เพื่อแก้ไขและลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน
- 3) ร่วมวางแผนนโยบาย หรือแผนงานหรือโครงการ หรือกิจกรรมเพื่อจัดและแก้ไขปัญหาความต้องการของชุมชน
- 4) ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนร่วม
- 5) ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหารงานพัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล
- 6) ร่วมลงทุนในกิจกรรมของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเอง
- 7) ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการและกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้
- 8) ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล และร่วมบำรุงรักษาโครงการและกิจกรรมที่ได้ทำไว้จากบุคคลภายนอกหรือองค์กรต่างๆ ให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ต่อไป

ประชาชนจึงควรมีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่ต้น คือ ร่วมคิดเสนอแนวทาง และวางแผน การที่ประชาชนร่วมวางแผนและเสนอโครงการพัฒนาชุมชนของตนเองจะช่วยส่งผลให้การพัฒนาชนบทเป็นการพัฒนาที่ตรงกับความต้องการของประชาชนในพื้นที่ ประชาชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของของโครงการ มีความกระตือรือร้นที่จะช่วยดำเนินโครงการตามศักยภาพและประชาชนในชุมชนจะช่วยดูแลให้โครงการหรือกิจกรรมการพัฒนาหมู่บ้านต่างๆ ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องตราบเท่าที่ประชาชนยังเห็นประโยชน์ของโครงการ (อรพินท์ สพโชคชัย, 2538)

การมีส่วนร่วมของประชาชนจำแนกออกเป็น 7 ประการดังนี้

1) การมีส่วนร่วมโดยบังคับ หรือการชักจูงของรัฐหรือผู้ที่ดำเนินโครงการพัฒนาในท้องถิ่น ดังกล่าว ทุกอย่างจะกำหนดมาแล้วจากข้างบน เกษตรกรเพียงแค่ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ความเห็นของเกษตรกรจะถูกละเลยโดยปริยาย

2) การมีส่วนร่วมเพื่อตอบสนองคำถามหรือให้ข้อมูลบางประการเช่น ตอบแบบสอบถาม หรือให้ข้อมูลแก่นักสำรวจ เกษตรกรไม่มีส่วนรู้เห็นว่าข้อมูลดังกล่าวเอาไปทำอะไรและอย่างไร

3) การมีส่วนร่วมตามคำแนะนำขององค์กรจากภายนอก องค์กรเหล่านี้จะเป็นผู้กำหนด ปัญหาและแนวทางการแก้ไขปัญหาวงการจะมีการปรึกษาหารือกับเกษตรกร แต่ไม่มีการร่วมตัดสินใจ และผู้เชี่ยวชาญต่างๆที่เป็นผู้ตัดสินใจนั้น ก็ไม่มีความจำเป็นที่จะต้องฟังความเห็นของเกษตรกรหรือนำความเห็นดังกล่าวไปปรับปรุงแก้ไขแต่อย่างไร

4) การมีส่วนร่วมเพื่อจัดหาทรัพยากรเช่นเข้าไปทำงานร่วมด้วยเพื่อแลกกับอาหารหรือเงิน หรือสิ่งของต่างๆ นักวิชาการเกษตรมักจะใช้วิธีนี้โดยใช้ที่ดินของเกษตรกรและแรงงานแต่ไม่มีส่วนร่วมหรือเรียนรู้ใดๆกับงานวิจัยหรือการทดลองดังกล่าว

5) การมีส่วนร่วมโดยรวมตัวกันเป็นกลุ่มซึ่งเนื่องมาจากการชักจูงขององค์กรภายนอกเพื่อ บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่งที่กำหนดไว้ล่วงหน้าแล้ว การมีส่วนร่วมดังกล่าวมักจะเกิดขึ้น หลังจากที่มีการตัดสินใจกำหนดทุกอย่างจากภายนอกมาเรียบร้อยแล้วกลุ่มที่ตั้งขึ้นจะมีลักษณะต้อง ฟังพวองค์กรภายนอกอยู่ตลอดไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้

6) การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและปฏิบัติการของสถาบันท้องถิ่นเกษตรกรมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ และได้มีการเรียนรู้ กลุ่มดังกล่าวนี้จะเป็น ผู้นำในกระบวนการตัดสินใจของท้องถิ่น และสมาชิกจะได้รับประโยชน์จากการเข้าร่วมอย่างแท้จริง

7) ประชาชนในท้องถิ่นริเริ่มรวมกลุ่มกันขึ้นด้วยตนเองและดำเนินงานอย่างอิสระปราศจาก อิทธิพลจากภายนอกกลุ่ม กลุ่มจะสร้างเครือข่ายสัมพันธ์กับองค์กรภายนอก เพื่อขอคำแนะนำด้าน

วิชาการที่ต้องการแต่ยังคงอำนาจการตัดสินใจว่าจะใช้ทรัพยากรของตนอย่างไร อย่างไรก็ตามกลุ่มดังกล่าวนี้อาจจะไม่ได้ก่อให้เกิดการกระจายทั้งอำนาจและทรัพย์สินอย่างเป็นธรรมแต่อย่างไร

การมีส่วนร่วมที่จะทำให้เกษตรกรยั่งยืน ควรจะอยู่ในประเภทที่ 5 ถึง 7 หมายความว่าความยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการดำเนินการไปในแนวทางที่มีการยอมรับความคิดเห็น วิธีปฏิบัติ และภูมิปัญญาของชาวบ้านหรือประชาชนในท้องถิ่น (ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์, 2542)

เทคนิควิธีการศึกษาแบบมีส่วนร่วม (รัชนี โพธิแท่น, 2538) ได้แก่ การประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal : PRA) เป็นวิธีการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม เพื่อที่จะให้ชุมชนมีส่วนร่วมมากขึ้นเป็นกระบวนการทำงานที่เน้นให้ชุมชนแสดงบทบาทหลักในการเก็บข้อมูล โดยมีแนวคิดพื้นฐานที่ว่าชุมชนจะเป็นผู้รู้ข้อมูลชุมชนของตนเองดีที่สุดและข้อมูลเหล่านี้จะถูกกระบวนการเก็บข้อมูลอย่างมีส่วนร่วมนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนรับรู้ข้อมูลและสภาพปัญหาต่างๆที่มีอยู่ในชุมชนเพื่อที่จะกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการพัฒนาหาแนวทางแก้ไขปัญหาคด้วยชุมชนนำไปสู่การวางแผนการดำเนินงานและโครงการที่เกิดจากความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งเจ้าหน้าที่จะมีบทบาทเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกในการช่วยเหลือชาวบ้านในกระบวนการและกิจกรรมต่างๆ การจัดประชุมเพื่อระดมความคิดเห็นในการพัฒนาหมู่บ้านโดยกระบวนการ A - I - C (A=Appreciation, I = Influence and C = Control) คือการประชุมที่มีวิธีการและขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมได้มีโอกาสสื่อสาร แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ประสบการณ์ และข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการและศักยภาพของ ผู้ที่เกี่ยวข้องต่างๆเป็นกระบวนการประชุมที่ระดมพลังสมองเพื่อแก้ไขปัญหาและหาแนวทางในการพัฒนาในเชิงสร้างสรรค์ ส่งเสริมให้คนมีความรักและมีการเรียนรู้ร่วมกันนอกจากนั้น กระบวนการ A - I - C นำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผน การพัฒนา การสร้างทีมงาน การสร้างความร่วมมือ การแก้ไข ปัญหา แก้ไขความขัดแย้ง และงานส่งเสริมการเกษตรในด้านมิติต่างๆที่ต้องการความคิดและพลังของชุมชนในการดำเนินงาน

การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแสวงหาอนาคตร่วมกัน (Future Search Conference : FSC) เป็นกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการของผู้แทนกลุ่มหลายประเภท หลายระดับ ที่เกี่ยวข้องในเรื่องนั้นๆมาร่วมกันทำงาน โดยการนำประสบการณ์ของแต่ละคนมาสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันในเรื่องนั้น ซึ่งจะทำให้ได้แผนหรือแนวทางการปฏิบัติให้ไปถึงวิสัยทัศน์ร่วมของกลุ่มซึ่งเป็นกระบวนการที่ใช้

อนาคตเป็นวัตถุประสงค์ในการทำงานแทนการใช้ปัญหาและการแก้ปัญหาเป็นตัวตั้งในการทำงาน ซึ่งมักจะทำให้เกิดความขัดแย้ง การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแสวงหาอนาคตร่วมกันช่วยทำให้เป้าหมายและแนวทางของกลุ่มมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

การประเมินสภาพ ติดตามและประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Assessment Monitoring and Evaluation : PAME) เป็นระบบข้อมูลที่สร้างสรรค์และปรับใช้ได้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นความจำเป็นต่อคนในพื้นที่ ดังนั้นข้อมูลจะเป็นข้อมูลที่มาจากมุมมองของคนในพื้นที่ แต่ไม่ได้หมายถึงว่ามุมมอง (Points of view) ของทุกคนจะเหมือนกัน แต่กระบวนการ PAME จะนำไปสู่การเจรจาต่อรอง (Negotiation) และหาข้อตกลงร่วมของคนในกลุ่มหรือชุมชน

1) การประเมินสภาพอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Assessment) คือ วิธีการที่กำหนดว่ากิจกรรมอะไรที่ชุมชนต้องการ (ในมุมมองของชาวบ้าน) และสามารถได้รับการสนับสนุนโดยกระบวนการที่ชุมชนจำแนกเงื่อนไขที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ เก็บข้อมูลตามกรอบที่กำหนด โดยการอำนวยความสะดวกจากเจ้าหน้าที่ภายนอก กิจกรรมหลายอย่างอาจถูกกำหนดมาแล้ว อาทิ การจำแนกปัญหาเพื่อมาทำโครงการ งบประมาณ นโยบายรัฐ และบทบาทหน้าที่ของเจ้าหน้าที่ภาคสนาม แต่ก็ยังมีความจำเป็นที่จะต้องให้ชาวบ้านร่วมในการเลือก ตัดสินใจที่จะเลือกหรือแสวงหากิจกรรมที่สนใจ

2) การติดตามอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Monitoring) คือการจดบันทึกอย่างเป็นระบบและการวิเคราะห์ข้อมูลเป็นระยะซึ่งในขั้นนี้ชาวบ้านจะเป็นผู้คัดเลือกข้อมูลและจดบันทึก โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้สนับสนุน ซึ่งการติดตามอย่างมีส่วนร่วมนี้จะดำเนินการระหว่างการดำเนินการโครงการซึ่งจะช่วยให้ทราบข้อบกพร่อง ปัญหา อุปสรรคที่จะนำไปสู่การปรับปรุงหรือปรับเปลี่ยนการดำเนินงานให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ซึ่งการติดตามอย่างมีส่วนร่วมนี้จะป็นข้อมูลที่สำคัญในการตัดสินใจแต่ชาวบ้านจะต้องเข้าใจและเห็นด้วยกับวัตถุประสงค์และกิจกรรมที่จะมีขึ้น นอกจากนั้นข้อมูลที่จะติดตามควรจะเป็นข้อมูลทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณ

3) การประเมินผลอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Evaluation) คือโอกาสของชุมชนและเจ้าหน้าที่ที่จะสะท้อนประสบการณ์และประเมินผลของโครงการเพื่อที่จะเป็นข้อมูลในการตัดสินใจในอนาคตซึ่งเจ้าหน้าที่จะมีบทบาทในการสนับสนุนให้ชุมชนเป็นผู้ดำเนินงานโดยเจ้าหน้าที่จะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยในการวางแผนว่าจะประเมินอะไร อย่างไร จัดการ ให้การ

ประเมินผลลู่ทางไปด้วยดี รวมไปถึงการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาและนำเสนอผลการประเมินโครงการนั้นๆ

แนวคิดเกี่ยวกับการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และข้อจำกัด (SWOT)

ความหมายของ SWOT (อภิวินท์ กำลิ่งเอก, 2551)

SWOT เป็นคำย่อมาจากคำว่า Strengths, Weaknesses, Opportunities, and Threats โดย

Strengths คือ จุดแข็ง หมายถึง ความสามารถและสถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็นบวกซึ่งชุมชนนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในที่ชุมชนทำได้ดี

Weaknesses คือ จุดอ่อน หมายถึง สถานการณ์ภายในชุมชนที่เป็น ลบและด้อยความสามารถ ซึ่งชุมชนไม่สามารถนำมาใช้เป็นประโยชน์ในการทำงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง การดำเนินงานภายในชุมชนทำได้ไม่ดี

Opportunities คือ โอกาส หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่เอื้ออำนวยให้การทำงานของชุมชนบรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึง สภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินการของชุมชน

Threats คือ อุปสรรค หมายถึง ปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ขัดขวางการทำงานของชุมชนไม่ให้บรรลุวัตถุประสงค์ หรือหมายถึงสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นปัญหาต่อชุมชน

บางครั้งการจำแนกโอกาสและอุปสรรคเป็นสิ่งที่ทำได้ยากเพราะทั้งสองสิ่งสามารถเปลี่ยนแปลงอาจทำให้สถานการณ์ที่เคยเป็นโอกาสกลับกลายเป็นอุปสรรคได้ และในทางกลับกันอุปสรรคอาจกลับกลายเป็นโอกาสได้เช่นกัน ด้วยเหตุนี้ชุมชนมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ของตนให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์สิ่งแวดล้อม

กรอบการวิเคราะห์ SWOT

ในการวิเคราะห์ SWOT การกำหนดเรื่อง หัวข้อ ประเด็น (Area) เป็นสิ่งสำคัญที่จะต้องคำนึง เพราะว่าการกำหนดประเด็นทำให้การวิเคราะห์และประเมินจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรคได้ถูกต้อง โดยเฉพาะการกำหนดประเด็นหลัก (Key Area) ได้ถูกต้องจะทำให้การวิเคราะห์ถูกต้องยิ่งขึ้น การกำหนดกรอบการวิเคราะห์ SWOT ใดๆ ขึ้นอยู่กับลักษณะทางเศรษฐกิจและธรรมชาติของชุมชนนั้น

การวิเคราะห์ SWOT ของชุมชนมีข้อควรคำนึง 4 ประการ

- 1) ชุมชนต้องกำหนดก่อนว่า ชุมชนต้องการที่จะทำอะไร
- 2) การวิเคราะห์โอกาสและอุปสรรคต้องกระทำในช่วงเวลาขณะนั้น
- 3) ชุมชนต้องกำหนดปัจจัยหลัก (Key Success Factors) ที่เกี่ยวกับการดำเนินงานให้ถูกต้อง
- 4) ชุมชนต้องประเมินความสามารถของตนเองให้ถูกต้อง

นอกจากข้อที่ควรคำนึงแล้ว ยังมีปัญหาที่ควรระวังดังนี้

- 1) การระบุจุดอ่อนต้องกระทำอย่างซื่อสัตย์ และบางครั้งจุดอ่อนเฉพาะอย่างเป็นของเฉพาะบุคคล
- 2) การจัดการกับกลไกการป้องกันตนเองต้องกระทำอย่างรอบคอบ
- 3) แนวโน้มการขยายจุดแข็งที่เกินความเป็นจริง
- 4) ความใกล้ชิดกับสถานการณ์ทำให้มอง สถานการณ์ของชุมชนไม่ชัดเจน
- 5) การกำหนดบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการรวบรวมข้อมูลต้องระบุให้ชัดเจน

6) ข้อมูลไม่เพียงพอ และข้อมูลสิ่งแวดล้อม ภายนอกเบี่ยงเบนนอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมภายนอกอาจจะเป็น โอกาสหรืออุปสรรคก็ได้

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายนอกและภายใน (SWOT Analysis)

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม “ภายนอกและภายใน” เพื่อเข้าใจสภาวะแวดล้อมในช่วงปัจจุบันที่เป็นอยู่ของชุมชน และ/หรือเพื่อเข้าใจสภาวะแวดล้อมของกระบวนการพัฒนา ในช่วงการดำเนินการพัฒนาตามแผนกลยุทธ์ การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมเป็นขั้นตอนการทำแผนกลยุทธ์ที่เรียกว่า “SWOT Analysis” ที่เป็นการวิเคราะห์จุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) ของสภาวะแวดล้อมภายใน และการวิเคราะห์โอกาส (Opportunity) ภาวะคุกคามหรือข้อจำกัด (Threat) ของสภาวะแวดล้อมจากภายนอก (อุทิส ขาวเขียว, 2549)

การวิเคราะห์ SWOT Analysis เป็นพื้นฐานของการกำหนดเป้าประสงค์ (ผ่านกระบวนการจินตนาการ SWOT ในอนาคต เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ และวัตถุประสงค์หลักของแผน) และการวิเคราะห์ SWOT ยังเป็นข้อมูลพื้นฐานของการกำหนดประเด็นยุทธศาสตร์ของแผน การวางแผนกลยุทธ์จึงจำเป็นต้องมีการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม เพื่อเป็นการระดมสมอง ระดมข้อมูล สภาวะแวดล้อม เพื่อให้ทราบข้อเท็จจริงที่มีระดับภาวะความพร้อมและสมรรถนะด้านปัจจัยการบริหาร และกำลังเผชิญกับเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อและเป็นอุปสรรค

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายนอกและภายในต้องใช้ความอดทน ระยะเวลา และทรัพยากร ตลอดจนค่าใช้จ่าย โดยปกติ การวางแผนกลยุทธ์แต่ละครั้งจึงมีการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมเพียงที่จำเป็น อย่างไรก็ตามกระบวนการวางแผนสามารถดำเนินการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมได้หลายครั้งหากจำเป็น เพราะการวิเคราะห์ SWOT ทำได้หลายภาวะ เช่น

1) การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม (SWOT) เพื่อทำความเข้าใจสภาวะแวดล้อมทั่วไป โดยรวมสามารถดำเนินการโดยการสำรวจสภาวะแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในที่ชัดเจนเท่าที่จะทำได้ เพื่อช่วยให้มีการตัดสินใจเลือกแนวคิดและทิศทางดำเนินการ (Concept) เบื้องต้นได้อย่างทันกาลภายใต้สภาวะการรวมดังกล่าว อาทิ การกำหนดเป้าประสงค์เบื้องต้น

2) การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมเพื่อประเมินความยากง่ายในการดำเนินธุรกิจหลักของชุมชนภายใต้ภาวะการแข่งขันที่เล็งมิได้ อันเป็นพันธกิจ (พันธกิจสมมุติ) ของชุมชน การวิเคราะห์นี้จะช่วยให้ทราบสภาวะแวดล้อมว่า ชุมชนตกอยู่ในสถานการณ์ใดในการปฏิบัติพันธกิจสมมุตินั้นๆ การวิเคราะห์จะสามารถประมวลสภาวะแวดล้อม เพื่อการตัดสินใจเลือกแนวทางยุทธศาสตร์หรือกลยุทธ์ (Process) เบื้องต้นที่เหมาะสมกับสภาวะแวดล้อมให้บรรลุภายใต้สภาวะการแข่งขันได้

3) การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม เพื่อการวางแผนทางปรับปรุงกลไก (Tool) ของชุมชน และ/หรือกระบวนการพัฒนาเรื่องนั้นๆ เพื่อการขับเคลื่อนเร่งรัดกระบวนการพัฒนา เป็นการวิเคราะห์สภาพแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านปัจจัยเสริมและปัจจัยถ่วงต่อกระบวนการต่างๆ ให้การทำงานของชุมชน และ/หรือ กระบวนการพัฒนา ในการปฏิบัติแผนงานโครงการด้านต่างๆ ให้ลุล่วงอย่างเร่งรัดได้

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม จำเป็นจะต้องวิเคราะห์ข้อเท็จจริง ทั้งนี้ การศึกษาวิจัยและข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะช่วยให้สามารถร่างและประเมินการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม การประชุมหารือในการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม การระดมสมองเพื่อวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมควรเป็นไปโดยไม่มีอคติและไม่ด่วนสรุป การกำหนดสภาวะแวดล้อมที่เป็นจริง ชัดเจน และมีนัยสำคัญเชิงยุทธศาสตร์จะช่วยให้สามารถวางแผนทางการบริหารจัดการหรือยุทธศาสตร์ ยุทธวิธีได้ชัดเจนถูกต้อง และสามารถเปรียบเทียบและผสมผสานข้อได้เปรียบและข้อเสียเปรียบก่อนการตัดสินใจหาทางเลือกที่เหมาะสมได้ดีที่สุด ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า ยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนเป็นจริง เป็นข้อมูลสนับสนุนและช่วยให้เกิดประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่ถูกต้องเหมาะสมกับสภาวะการณ์

ขั้นตอนหลักการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม

การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมมีขั้นตอนทั้งที่กลุ่มคณะทำงานที่เป็นแกนหลักของการวางแผนจะต้องเป็นผู้ทำ และขั้นตอนที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องที่รู้จักสภาวะแวดล้อมของชุมชนอย่างดีจะต้องระดมสมองร่วมกันวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

1) การทบทวนและประเมินผลการพัฒนา โดยปกติแล้ว ชุมชนต้องมีระบบการกำกับตรวจสอบการดำเนินงานอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชุมชนที่มีแผนเป็นเครื่องมือชี้้นำการบริหาร

การติดตามประเมินผลจะทำให้ชุมชนมีข้อมูลที่ทันสมัยภาวะแวดล้อมเป็นข้อมูลที่ช่วยการทบทวน “สภาพแวดล้อมทั่วไป” ทั้งภายนอกและภายในในช่วงปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

ข้อมูลจากการประเมินผลในอดีตของชุมชนมีความสำคัญ เพราะช่วยให้ทราบประวัติ ขอบข่าย และระดับการบริหารจัดการของชุมชน ประสิทธิภาพความสำเร็จและความล้มเหลว ภาวะเป็นอยู่ที่ สำคัญของชุมชน ตลอดจนวิเคราะห์ให้ทราบสาเหตุและตัวแปรที่มีอิทธิพล ต่อความสำเร็จ และ/ หรือ ความล้มเหลวของชุมชนที่ผ่านมา ที่เกี่ยวข้อง อันเป็นการประเมินสถานการณ์จากบรรดา ข้อมูลที่มีอยู่ รวมทั้งข้อมูลของการติดตามประเมินผล แผน ที่ผ่านมา

2) การประมวลข้อมูล สถานการณ์ แนวโน้ม และการเปลี่ยนแปลง เป็นการรวบรวมข้อมูล งานวิจัยอื่นๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม กายภาพ และสิ่งแวดล้อม ตลอดจนข้อมูลด้านเทคโนโลยี ที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบต่อชุมชน และ/หรือกิจกรรมที่เป็นเป้าหมายของแผนกลยุทธ์

การดำเนินการทบทวนการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงบริบทหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง ข้อมูลนี้ นอกจากจะช่วยให้ทราบสภาพทั่วไป บริบทและระดับของงานที่ชุมชนเกี่ยวข้อง เพื่อจำกัด ขอบข่ายการวิเคราะห์ให้คำนึงถึงระดับภาวะแวดล้อม (ระดับของตัวแปร) ที่เกี่ยวข้องแล้ว ยัง ทราบว่าภายใต้สถานการณ์ทั้งภายนอกและภายในดังกล่าว ทำให้สามารถวางแผน ประมวลเป็น เหตุการณ์ภาพรวม และแนวโน้มสถานการณ์ (และ/หรืออาจร่างเป็นผังหรือโครงสร้างปัญหา หรือ ผังความสัมพันธ์ภาวะแวดล้อมต่างๆ) ตลอดจนการศึกษาเพิ่มเติม และ/หรือ การสำรวจ การ สัมภาษณ์ เพื่อให้เข้าใจสภาพการณ์ว่า มีความสัมพันธ์ด้านต่างๆเกี่ยวโยงกันอย่างไร ทั้งในด้าน ความสัมพันธ์ก่อนหลัง และความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผล เพื่อช่วยประหยัดเวลา การทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมไปในทิศทางเดียวกัน ความเข้าใจดังกล่าวนี้จะมีความสำคัญต่อการวิเคราะห์ สถานะแวดล้อมในหลายกรณี

3) การกำหนดพันธกิจสมมุติและตัวแปรที่มีอิทธิพล เป็นขั้นตอนการทำงานที่ต้องทำควบคู่ กับการทบทวนผลการพัฒนาที่ผ่านมา

3.1) การกำหนดพันธกิจสมมุติ การระดมสมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ควรจะต้องเริ่มจาก ข้อตกลงร่วมกันว่าจะกำหนดขอบข่าย การวิเคราะห์ โดยพิจารณาว่า ชุมชนควรจะต้องบริหารจัดการ พันธกิจระดับใด ทั้งนี้ผู้จัดทำแผนต้องสามารถกำหนดพันธกิจสมมุติขึ้นได้ก่อน

พันธกิจสมมุติ โดยปกติชุมชน สามารถกำหนดพันธกิจสมมุติให้ชัดว่า ในช่วงสามถึงห้าปีข้างหน้า ชุมชนมีพันธกิจที่ต้องทำให้ได้อะไรบ้าง โดยอาศัยประเด็นชี้นำ ผู้จัดทำแผนต้องวางแผนกลยุทธ์ (ที่จัดตั้งขึ้น) สามารถเอาประเด็นภารกิจหลักมาผนวกและหลอมเข้ากันเป็นพันธกิจสมมุติให้ชัดเจนว่า “ชุมชนต้องทำอะไร เพื่อใคร แค่ไหน อย่างไร” เพื่อสมมุติจุดยืนของการพัฒนาตามที่กำหนดไว้

3.2) การวิเคราะห์ตัวแปรที่มีอิทธิพล โดยพิจารณาว่าสถานะแวดล้อมชุมชนมี ตัวแปรหลักที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของชุมชน ในการทำพันธกิจสมมุติอะไรบ้าง ทั้งนี้ ตัวแปรเหล่านั้นจะแยกประเภทกำหนดตัวแปรที่อยู่ภายนอกชุมชน ไม่สามารถกำกับควบคุมบทบาทของตัวแปรดังกล่าวได้และตัวแปรที่อยู่ในชุมชน เป็นตัวแปรที่ครอบคลุมได้ ตลอดจนพิจารณาว่าตัวแปรเหล่านั้นมีบทบาทและเงื่อนไขทางบวกหรือลบ ที่มากระทำหรือที่มีอิทธิพลมากกว่าชุมชน และกระบวนการพัฒนาและสามารถมีอิทธิพลมากต่อความสำเร็จของแผนกลยุทธ์

3.3) ปัจจัยหรือตัวแปรภายในเป็นตัวแปรที่มีอยู่ภายในของ “ชุมชนและกระบวนการพัฒนา” เป็นภาคีการพัฒนาที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จ และ/หรือล้มเหลว ในการดำเนินการตามพันธกิจสมมุติ ของชุมชน ในที่นี้ ชุมชนคือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงที่จะต้องรับผิดชอบที่จะต้องร่วมกันพัฒนาพันธกิจ และ/หรือ งานตามขอบข่ายที่กำหนด โดยทั่วไปตัวแปรภายใน อาจจำแนกได้เป็น

- ตัวแปร ประเภทที่เป็นปัจจัยพื้นฐานของการจัดการ อาทิ เกษตรกรภายในชุมชน ความรู้ วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณ เป็นต้น

- ตัวแปร ประเภทองค์ประกอบกระบวนการดำเนินการ อาทิ การปฏิบัติ การผลิต การจัดการ การจำหน่าย เป็นต้น

- ตัวแปร ประเภทอื่นๆ ที่มีผลในชุมชน เช่น วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี ความสามัคคี เป็นต้น

3.4) ปัจจัยหรือตัวแปรภายนอก เป็นตัวแปรที่ “ชุมชนควบคุมไม่ได้” แต่เป็นสิ่งที่กระบวนการพัฒนาต้องเกี่ยวข้องอย่างสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ช่วงเวลาของการพัฒนาตามแผนอาจจำแนกได้ คือ

- ตัวแปร ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนโดยตรง อาทิ ภาวะเศรษฐกิจ ภาวะสังคม การเมือง สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เทคโนโลยี

- ตัวแปรที่เป็นผู้รับบริการของชุมชน อาทิ ผู้บริโภค โรงเรียน ผู้รับซื้อผลผลิต เป็นต้น

- ตัวแปรที่เป็นคู่แข่งของการดำเนินกิจการ เช่น ราคาข้าวต่างประเทศ เป็นต้น

โดยปกติแล้ว ขั้นตอนการติดตามประเมินผลการพัฒนาที่ผ่านมาและการกำหนดพันธกิจ สมมุติ ตลอดจนการศึกษาเพื่อทราบตัวแปรที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จและล้มเหลวของชุมชนเป็น งานวิจัยที่จะต้องดำเนินการเพื่อช่วยการดำเนินการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพ แม่นยำอันเป็นงานศึกษาวิจัยของขั้นตอนการเตรียมการและกำหนดแนวทางการวางแผนดังกล่าว แล้ว

4) การทำร่างตารางการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอก เพื่อให้การระดม สมองผู้มีส่วนเกี่ยวข้องไม่ใช้เวลาเกินความจำเป็น คณะทำงานประสานงานวางแผนที่จัดตั้งขึ้นควร ยกร่างการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมขึ้นประกอบการระดมสมองของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องโดย สามารถยกร่างเป็นตารางที่มีช่องเติมตัวแปรต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินการของชุมชน และ/ หรือ กระบวนการพัฒนา และมีช่องระบุบทบาทของแต่ละตัวแปร ในตารางการวิเคราะห์สภาวะ แวดล้อมภายนอก บทบาทของตัวแปรภายนอกจะแบ่งเป็น โอกาสและอุปสรรค บทบาทของตัวแปร ภายในจะมีบทบาทแบ่งเป็นจุดอ่อนและจุดแข็ง

5) การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายนอก ซึ่งเป็นสภาวะแวดล้อมที่พิจารณาบทบาทของตัว แปร ที่โดยทั่วไปชุมชนควบคุมไม่ได้หรือไม่ได้ควบคุม เป็นการพิจารณาสภาวะแวดล้อมภายนอกที่ มีอิทธิพลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของชุมชน และการกระทำต่อชุมชนที่มุ่งหวังจะอยู่รอด และสามารถดำรงอยู่ได้ภายใต้การแข่งขันและปัญหาจากปัจจัยภายนอก โดยชุมชนจำเป็นต้อง พิจารณาบทบาทของตัวแปรที่เป็น โอกาสหรือภาวะคุกคามต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของ ชุมชนในการดำเนินการตามพันธกิจสมมุติที่จะเกิดขึ้นหรือมีแนวโน้มจะเกิดขึ้นในช่วงแผนนั้นๆ

บทบาทของตัวแปรหรือปัจจัยที่มีอิทธิพลดังกล่าวหากสนับสนุนการดำเนินการให้ชุมชน สามารถประสบความสำเร็จได้ จะก่อให้เกิดเป็นสภาวะแวดล้อมด้าน “โอกาส” อันเป็นภาวะ

ภายนอกที่เอื้อต่อการดำเนินการของชุมชนให้บรรลุผลสำเร็จได้ และบทบาททางลบที่เป็นอุปสรรคต่อการดำเนินการของชุมชนจะก่อให้เกิดสภาวะแวดล้อม “ภาวะคุกคาม” หรือ “ข้อจำกัด” หรือ “อุปสรรค” อันเป็นภาวะภายนอกที่ขัดขวางการทำงานของชุมชนไปสู่ความสำเร็จ และอาจก่อให้เกิดความล้มเหลวได้ กระบวนการระดมสมองในขั้นตอนนี้จะต้องตอบคำถามว่า หากชุมชนมีภารกิจต้องพัฒนาตามพันธกิจสมมุติที่กำหนดขึ้น จะต้องประสบกับสภาวะแวดล้อมทางบวกและลบอะไรบ้าง ในการมุ่งสร้างความสำเร็จให้สามารถสนองความต้องการของชุมชนและสามารถอยู่รอดและแข่งขันได้

6) การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายใน เป็นการพิจารณาประเมิน ตรวจสอบ สถานะของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา และ/หรือสิ่งที่มีอิทธิพลต่อชุมชนในการดำเนินการตามพันธกิจสมมุติที่มีอยู่ในแต่ละกระบวนการการทำงานและผลงานของชุมชน โดยพิจารณาบทบาทของตัวแปรภายในที่เป็นบวกต่อชุมชนในการประกอบพันธกิจสมมุติที่อยู่และที่เป็นอยู่และเป็นปัจจัยผลักดันชุมชนในการปฏิบัติพันธกิจสมมุติให้สามารถพัฒนาสู่ความสำเร็จได้เป็นสภาวะแวดล้อม “จุดแข็ง” อันเป็นภาวะที่ชุมชนมีสมรรถนะและความได้เปรียบที่มีผลต่อการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จได้และบทบาทตัวแปรภายในชุมชนทางลบที่มีอยู่และ/หรือที่เป็นอยู่เป็นสภาวะแวดล้อม “จุดอ่อน” อันเป็นภาวะด้อยกว่าที่ไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์เป็นปัจจัยที่ต้องแก้ไขหรือตัดทิ้งไปของชุมชน กระบวนการระดมสมองในขั้นตอนนี้ อาจจะต้องตอบคำถามว่า หากชุมชนมีภารกิจต้องการพัฒนาตามพันธกิจสมมุติที่กำหนดขึ้น จะต้องประสบกับสภาวะแวดล้อมทางบวกและทางลบอะไรบ้าง ในการมุ่งสร้างความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ มีความคุ้มค่าและการบริหารจัดการที่ดี

7) ปัญหาการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมจากตัวแปรที่มีบทบาทสับสน การวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมมักจะปรากฏอยู่เสมอว่า ตัวแปรหนึ่งมีผลกระทบต่อการพัฒนาได้ทั้งด้านบวกและด้านลบ หรือมีบทบาททั้งที่ก่อให้เกิดสภาวะแวดล้อม จุดอ่อน และ/หรือ จุดแข็ง เป็นโอกาส และ/หรือ อุปสรรคได้ อย่างไรก็ตาม การวิเคราะห์ต้องให้ได้บทสรุปที่นำมาวิเคราะห์ในภาวะรวมมี “บทบาทหลัก” เป็นบวกหรือลบต่อการดำเนินการของชุมชน เพื่อมิให้เกิดความสับสนในการวิเคราะห์ SWOT ไปใช้ (กำหนดเป้าประสงค์ กำหนดยุทธศาสตร์ กำหนดแนวรับכלל) ดังนั้น เป็นหน้าที่ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจะต้องร่วมกันพิจารณาว่า “บทบาทหลัก” ของตัวแปรที่จะเกิดระหว่างการดำเนิน การพัฒนาตามแผนนั้นเป็นบวกมากกว่าลบ หรือลบมากกว่าบวก โดยอาจจะต้องใช้ข้อมูลสภาพข้อเท็จจริงและผลกระทบที่มีอยู่ในปัจจุบันเป็นเครื่องตัดสิน

8) การตรวจสอบข้อผิดพลาด ของการวางแผนกลยุทธ์ มีข้อผิดพลาดทางเทคนิคในการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมที่สำคัญหรือจุดอ่อนของการวางแผนที่สำคัญ 2 ประการ คือ

8.1) ข้อผิดพลาดที่มีได้บรรลุตัวแปรที่มีอิทธิพลที่สำคัญต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของ “ชุมชน และ/หรือ กระบวนการพัฒนา” เข้าไว้ในวิเคราะห์ปัญหานี้ส่วนใหญ่เกิดจากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมอย่างไม่ลึกซึ้งเพียงพอส่วนใหญ่ผู้มีส่วนร่วมมักจะวิเคราะห์จุดอ่อนของตนเองได้มากเพราะสัมผัสอยู่ตลอดเวลา แต่มักจะไม่ตระหนักและมีได้วิเคราะห์อย่างเพียงพอ ด้านจุดแข็ง โอกาส และข้อจำกัด โดยทั่วไปแล้วเป็นการยากที่จะระบุว่า การวิเคราะห์แค่นี้พอเพียงไรจึงจะลึกซึ้งพอ แต่ข้ายการวิเคราะห์ควรได้ตัวแปรอย่างน้อย 15 – 30 ตัวแปร ที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของชุมชน แล้วแต่จะเป็นชุมชนขนาดนั้น

8.2) ข้อผิดพลาดจากการวิเคราะห์บทบาทหลักของตัวแปรผิด โดยตัวแปรที่มีบทบาทหลักเป็นบวก (โอกาส-จุดแข็ง) แต่วิเคราะห์ผิดเป็นลบ (ข้อจำกัด-จุดอ่อน) หรือตัวแปรมีบทบาทหลักเป็นลบ แต่วิเคราะห์เป็นบวก

8.3) ข้อผิดพลาดเกิดขึ้นได้จากอคติกลุ่ม ซึ่งอยู่ในฐานะเกษตรกรในชุมชนเดียวกัน ดังนั้นการวิเคราะห์ว่า ชุมชนมีจุดแข็งและจุดอ่อนมากน้อยเพียงใด บางครั้งจะต้องตรวจสอบจากมุมมองของคนภายนอกเป็นหลัก (การวิเคราะห์แบบ Outside - IN) เพื่อป้องกันข้อผิดพลาดจากการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อม ชุมชนอาจมีการศึกษาข้อเท็จจริงของสภาวะแวดล้อมเพื่อประกอบการระดมสมองได้

นอกจากข้อผิดพลาดที่กล่าวมา ข้างต้น ยังมีการวิเคราะห์ที่ผิดพลาด เนื่องจาก ตัวแปรอาจจะสลับปรับเปลี่ยนไป แล้วแต่สถานการณ์ บทบาทหลักของตัวแปรก็สามารถเปลี่ยนแปลงจากบวกเป็นลบและ/หรือจากลบเป็นบวก ซึ่งเป็นไปตามกาลเวลาและสถานที่ ฯลฯ

ดังนั้นการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงสหวิทยาการ มุ่งศึกษาการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ซึ่งประสบปัญหาด้านต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการข้าวของชุมชน โดยการวิเคราะห์ SWOT Analysis ภายใต้อิทธิพลของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ โดยที่เกษตรกรและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ105 ซึ่งจะทำให้เกิดการ

ยอมรับและพร้อมที่จะดำเนินงานเพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ของแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ตามที่กำหนดไว้

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารและการจัดการชุมชนด้านต่างๆ ดังนี้

ภาณุวัฒน์ (2550) ศึกษาการประเมินชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมกรณีศึกษา บ้านห้วยติ่ม อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน โดยวิธีการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory rural appraisal: PRA) ของทรัพยากรป่าไม้และแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยจัดประชุมระดมความคิดเห็นพร้อมวิเคราะห์ข้อมูลการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากข้อเสนอของชุมชนประกอบแนวทางการจัดการ ระเบียบ และข้อกำหนดของภาครัฐ ซึ่งแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้น ชุมชนต้องการจัดการในรูปแบบของป่าชุมชนตามหลักการอนุรักษ์ โดยครอบคลุมด้านการใช้ประโยชน์ การป้องกันรักษาป่า และการฟื้นฟูป่า นอกจากนี้ ชุมชนยังแสดงถึงศักยภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยเห็นได้จาก (1) การแสดงสิทธิการเป็นเจ้าของ โดยการรวมกลุ่มป้องกันรักษาป่าต้นน้ำ (2) ความต้องการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูป่า และ (3) การมีภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

อภิวันท์ (2551) ศึกษาโครงการพัฒนาแผนชุมชนจากการพึ่งพิงป่าชายเลนอย่างยั่งยืน พบว่าการพัฒนาแผนธุรกิจจำเป็นต้องเป็นแผนที่พัฒนาจากการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเป็นหลัก โดยมุ่งเน้นให้ชุมชนมีสิทธิตัดสินใจเลือกแนวทางการประกอบอาชีพให้สอดคล้องต่อวิถีการดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ ดังนั้นการพัฒนาแผนธุรกิจในครั้งนี้จึงเป็นการศึกษาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของประชาชนที่อาศัยและพึ่งพิงการใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าชายเลนท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว เพื่อประเมินศักยภาพของชุมชนและกำหนดทิศทางในการพัฒนาแผนธุรกิจเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรป่าชายเลน

จากการวิเคราะห์สภาพปัญหา รวมทั้งการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis) ภายในพื้นที่ศึกษา ได้ข้อสรุปและแนวทางการพัฒนาธุรกิจร่วมกันดังนี้ วิสัยทัศน์

สำหรับการพัฒนาธุรกิจ คือ “แหล่งผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์จากป่าชายเลนที่มีคุณภาพ” ภายใต้พันธกิจร่วมกัน ดังนี้

1) ส่งเสริมและสนับสนุนคนในชุมชนให้มีความรู้ความสามารถในการผลิตและแปรรูปผลิตภัณฑ์ที่เกิดจากการพึ่งพิงป่าชายเลนที่มีคุณภาพ

2) เสริมสร้างเศรษฐกิจให้มีเสถียรภาพ คุณภาพและเป็นธรรมอย่างยั่งยืน

3) พัฒนาศักยภาพด้านการตลาดเพื่อรองรับการผลิตและแปรรูปสินค้าและเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน

4) ดำรงความหลากหลายทางชีวภาพ และสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรป่าชายเลนและคุณภาพสิ่งแวดล้อม

ซึ่งประกอบด้วยยุทธศาสตร์และโครงการ รายละเอียดดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่หนึ่ง คือการสร้างรายได้จากผลผลิตจากป่าชายเลนแบบยั่งยืน โดยมีโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ที่หนึ่ง 4 โครงการ ได้แก่

1) โครงการส่งเสริมและยกระดับการรวมกลุ่มสมาชิกการประกอบอาชีพ

2) โครงการส่งเสริมการผลิตสัตว์น้ำที่มีคุณภาพและได้มาตรฐาน

3) โครงการศึกษาวิจัยและพัฒนารูปแบบการประกอบอาชีพ

4) โครงการพัฒนาบุคลากรด้านการผลิต

ยุทธศาสตร์ที่สอง ส่งเสริมความเข้มแข็งและสร้างโอกาสทางการตลาด ให้กับชุมชนในการประกอบอาชีพ โครงการภายใต้ยุทธศาสตร์ที่ 2 ได้แก่

- 1) โครงการสร้างแบรนด์ผลผลิตสัตว์น้ำ
- 2) โครงการจัดตั้งตลาดกลางการจำหน่ายสินค้า
- 3) โครงการสนับสนุนแหล่งเงินทุนในการพัฒนาอาชีพ
- 4) โครงการวิจัยและพัฒนาาระบบข้อมูลข่าวสารด้านความต้องการของตลาดทั้งในและต่างประเทศ

การศึกษาการพัฒนาแผนธุรกิจในครั้งนี้ พบว่าองค์ประกอบหรือปัจจัยที่สำคัญในการนำไปสู่ความสำเร็จในการดำเนินโครงการพัฒนาต่างๆในชุมชนพอสรุปได้ดังนี้

- 1) ความเชื่อมั่นและความกระตือรือร้นของประชาชนในพื้นที่ เพราะความสำเร็จขึ้นอยู่กับความร่วมมือกันในการปฏิบัติหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น
- 2) ชุมชนมีผู้นำหรือแกนนำที่มีความคิดสร้างสรรค์ มีคุณธรรมและมีการดำเนินงานโดยรับฟังความคิดเห็นจากประชาชนภายในชุมชน
- 3) ข้อมูลที่รวบรวมมาได้ถูกต้องและมีการวิเคราะห์อย่างเชื่อมโยงกับคนในชุมชนเรื่องที่จะลงมือทำ ไม่ใหญ่เกินไปจนชาวบ้านไม่สามารถทำอะไรได้
- 4) การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐไม่ว่าจะเป็นไปในส่วนของจังหวัดตราด กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งและหน่วยงานอื่นๆที่เกี่ยวข้องว่าจะให้การสนับสนุนเรื่องเงินทุนและมีการขับเคลื่อนการดำเนินโครงการดังกล่าวมาน้อยเพียงใด

ปรัสส์ (2552) ศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านนาทอย ตำบลบ้านหนามแห่ง อำเภอสรีเชียงใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี พบว่าปัจจัยที่มีผลระดับมากต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการป่าชุมชนและมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชน สถานภาพทางสังคม การได้รับการฝึกอบรม ความรู้เกี่ยวกับป่าชุมชน และความ

คาดหวังผลประโยชน์จากป่าชุมชน จึงชี้ให้เห็นว่าประชาชนมีความเข้าใจและเห็นความสำคัญในการเข้าร่วมจัดการป่าชุมชน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การจัดทำแผนชุมชนจะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรเพื่อร่วมคิด วางแผนและดำเนินปฏิบัติ ภายใต้สภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่มีผลกระทบต่อการดำเนินงานตามแผน อีกทั้งต้องมีจิตสำนึกการเป็นเจ้าของของชุมชนและทรัพยากร โดยชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเพื่อให้การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของชุมชนตรงตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ โดยมีหน่วยงานราชการเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนปัจจัยต่างๆ ที่เกินศักยภาพชุมชนที่ดำเนินการได้

บทที่ 3

วิธีการศึกษา

การจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ มีวิธีการศึกษาซึ่งประกอบด้วย การเก็บรวบรวมข้อมูล การศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาต่อไปนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลสำหรับการศึกษาครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Date) เป็นข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับลักษณะการประกอบอาชีพ และ โครงสร้างทางสังคมและเศรษฐกิจในภาพรวมจากแบบสอบถาม โดยผ่านการตรวจสอบรายละเอียดข้อมูลการประกอบอาชีพทำนาภายใต้บริบทของชุมชนและข้อมูลที่ได้จากการปรึกษาหารือในการประชุมเชิงปฏิบัติการ (WORK SHOP) จำนวน 3 ครั้ง กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องและมีส่วนได้ส่วนเสีย ในการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในครั้งนี้ ประกอบด้วยตัวแทนของเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105 และหน่วยงานราชการ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

โดยในการประชุมเชิงปฏิบัติการ ยังมีการนำเสนอข้อมูลทุติยภูมิแผนปฏิบัติการในพื้นที่ เป้าหมาย การวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อค้นหาจุดแข็ง – จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรค ที่มีผลต่อการประกอบอาชีพเพาะปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105 เพื่อนำข้อมูลดังกล่าวมาจัดทำแผนชุมชนและตลอดจนความสามารถในการบริหารจัดการข้าว เพื่อการบริหารจัดการข้าวต่อไป

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Date) มาจากข้อมูลพื้นฐานด้านต่างๆของพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ รวมทั้งจากหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชน และเทศบาลตำบล

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ เกษตรกร ผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ และนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ โดยแบ่งได้ดังนี้

1) กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงปริมาณ

ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) จากกลุ่มประชากรครัวเรือนเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในพื้นที่ศึกษาจำนวน 96 ครัวเรือน ($N = 96$) แล้วกำหนดขนาดตัวอย่าง โดยใช้จำนวนครัวเรือนเกษตรกร จำนวน 44 ครัวเรือน ($n = 44$) คิดเป็นร้อยละ 45.83 ของกลุ่มประชากรครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด โดยคัดเลือกจากเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นอาชีพหลัก

2) กลุ่มตัวอย่างของการวิจัยเชิงคุณภาพ

การสัมภาษณ์และการประชุมเชิงปฏิบัติการจากผู้รู้ ได้แก่ เกษตรกร ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ โดยสอบถามเกษตรกรตามหัวข้อที่กำหนด (Structure interview) และการประยุกต์วิธีการศึกษาแบบการประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA)

วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

สามารถจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ ที่เกษตรกรภายในชุมชนได้ใช้ประโยชน์และมีความสำคัญต่อการเพาะปลูกข้าว วิธีการศึกษาเป็นการวิเคราะห์จากการเดินสำรวจสภาพทรัพยากรภายในชุมชนร่วมกับผู้นำชุมชน ประกอบกับการศึกษาจากแผนที่และภาพถ่ายดาวเทียม พร้อมทั้งการเก็บตัวอย่างดินในแปลงนาของเกษตรกรนำมาตรวจวิเคราะห์หาความอุดมสมบูรณ์ของดิน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและสังคมของการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอบัวชุม จังหวัดบุรีรัมย์ วิธีการศึกษาเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอบัวชุม สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอบัวชุมและเทศบาลตำบล เพื่อทราบข้อมูลพื้นฐานของชุมชน ควบคู่กับการวิเคราะห์ ข้อมูลปฐมภูมิจากแบบสอบถามและประเมินชุมชนอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal: PRA) เพื่อที่จะได้ทราบถึงแหล่งที่มาและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ ภายในชุมชนพร้อมทั้งการตรวจทานข้อมูลจากการประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 1

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยการนำข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิมาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์ SWOT Analysis เพื่อให้ทราบถึงสถานะแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชน ในประเด็นด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 จากการประชุมเชิงปฏิบัติการจำนวน 3 ครั้งเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการดำเนินงานจัดทำแผนชุมชน ดังต่อไปนี้

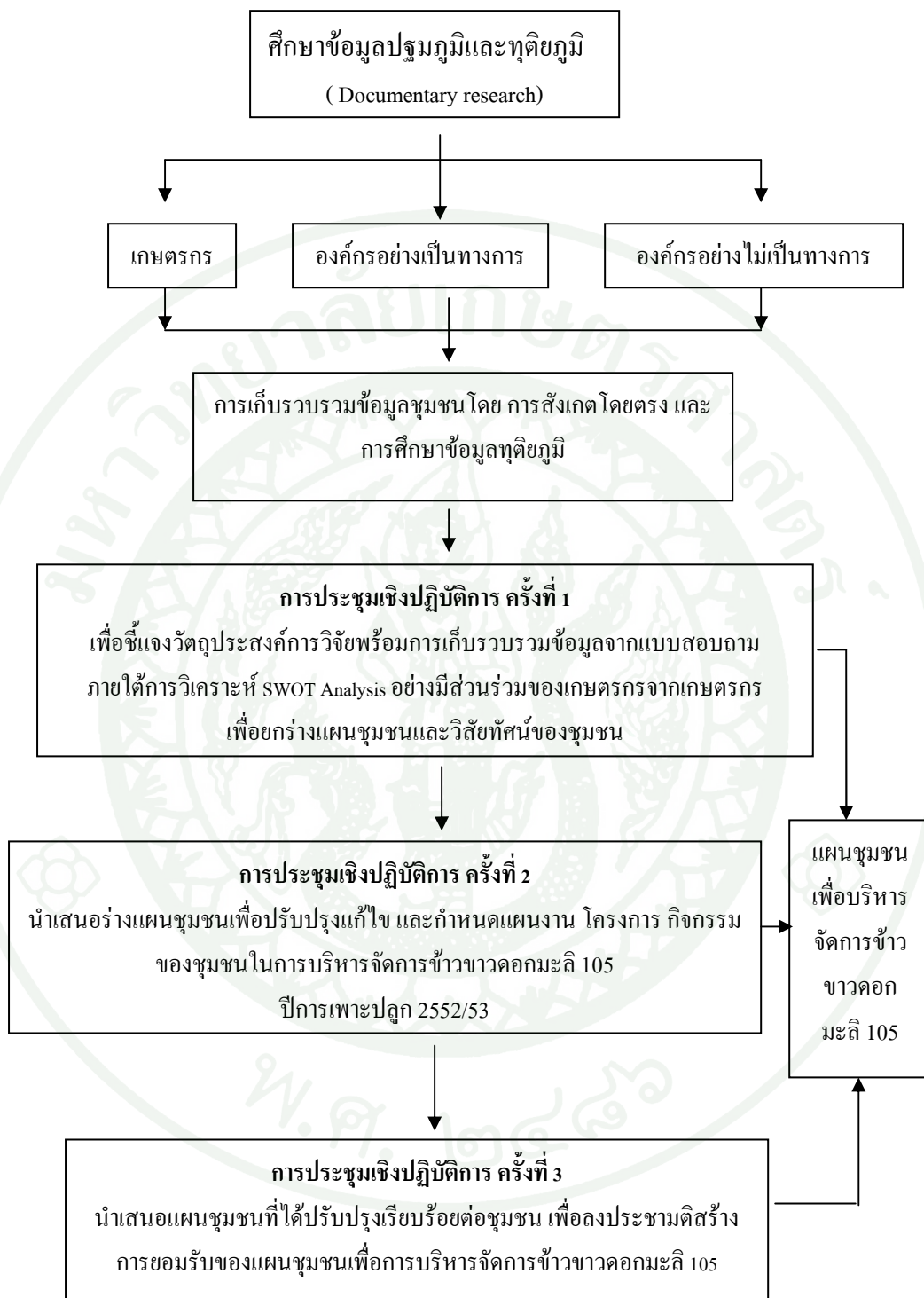
การประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 เป็นการปรึกษาหารือกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกระดับ เพื่อวิเคราะห์ SWOT Analysis ประเมินหาจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ของชุมชน

การประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 เพื่อกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ สำหรับการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ซึ่งประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1 การกำหนดวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ ส่วนขั้นตอนที่ 2 เป็นการยกร่างแผนงาน โครงการ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายในชุมชน

การประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 3 เป็นการนำเสนอแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้รับทราบ พร้อมทั้งลงประชามติเพื่อสร้างการยอมรับของเกษตรกรในชุมชนว่าจะปฏิบัติตามและให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมตามโครงการ เพื่อให้บรรลุวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ตามแผนชุมชนที่ได้จัดทำขึ้น

ซึ่งการประชุมเชิงปฏิบัติการทั้ง 3 ครั้งนั้น กลุ่มหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นผู้พิจารณาและตัดสินใจเลือกใช้เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแผนชุมชนภายใต้ขอบเขตและข้อจำกัดทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และทรัพยากรธรรมชาติ รายละเอียดตามภาพที่ 3

ภาพที่ 3 กระบวนการได้มาของแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105
อย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ในพื้นที่ หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ได้มีการกำหนดกิจกรรมสำหรับ เกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105 ขึ้นตามกระบวนการได้มาของแผนชุมชน ดังนั้นเนื้อหา ในบทนี้ ประกอบด้วยผลการศึกษาดำเนินการวัตถุประสงค์ แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 การศึกษา ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์สภาพเศรษฐกิจและสังคม ของการผลิตข้าว ชาวดอกมะลิ 105 และส่วนที่ 3 กระบวนการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรเพื่อการ บริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105

ที่ตั้งพื้นที่ศึกษา

จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานคร โดยรถยนต์ประมาณ 410 กิโลเมตร ทางรถไฟประมาณ 376 กิโลเมตร มี พื้นที่ประมาณ 10,321,885 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,451,178 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 6.11 ของพื้นที่ภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือร้อยละ 2.01 ของประเทศไทยเป็นอันดับ 6 ของประเทศ มีอาณาเขต ติดต่อกับจังหวัดและประเทศใกล้เคียงดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น มหาสารคามและสุรินทร์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดสระแก้ว และราชอาณาจักรกัมพูชา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา

การแบ่งเขตการปกครอง

จังหวัดบุรีรัมย์ แบ่งการปกครองออกเป็น 23 อำเภอ ประกอบด้วย เมืองบุรีรัมย์ นางรอง ประโคนชัย พุทไธสง ลำปลายมาศ สตึก กระสัง ละหารทราย บ้านกรวด คูเมือง หนองกี่ ปะคำ

ภาพที่ 5 ที่ตั้งของตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
ที่มา: สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปะคำ, 2551

ส่วนที่ 1 สภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ประกอบด้วยทรัพยากรที่สำคัญภายในชุมชนซึ่งได้แก่ ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้
มีรายละเอียดดังนี้

ทรัพยากรดิน

ทรัพยากรดิน บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ มีทรัพยากรดินอยู่ในกลุ่ม
ชุดดินที่ 17 (กรมพัฒนาที่ดิน, 2541) มีลักษณะเนื้อดินบนเป็นดินร่วนปนทรายหรือดินร่วน
สีน้ำตาล น้ำตาลปนเทา ดินล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย หรือดินร่วนเหนียวมีสีน้ำตาลอ่อน
สีเทาอ่อน สีเทาปนชมพูพบจุดประพอกสีน้ำตาลปนเหลือง สีแดงปนเหลืองหรือสีแดงปะปน บาง
แห่งอาจจะพบศิลาแลงหรือก้อนสารเคมีพวกเหล็กและแมงกานีสในดินชั้นล่าง เกิดจากพวกตะกอน
ลำนํ้า พบตามพื้นที่ราบเรียบหรือค่อนข้างเรียบบริเวณลานตะพักลำนํ้าระดับต่ำ น้ำแข็งลึก 30 – 50

เซนติเมตรนาน 3 – 4 เดือน เป็นดินลึกลับมาก ดินมีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำ pH 4.5 – 5.5 ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ทำนา สภาพพื้นที่นาบางแห่งจึงมีความลาดเทเล็กน้อย น้ำขังในกระตังนาไม่สม่ำเสมอ (ภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ลักษณะสภาพทรัพยากรดินของชุมชนที่ใช้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

ผลการวิเคราะห์ดินจากที่นาของเกษตรกรภายในชุมชนบ้านทุ่งไผ่

เนื้อดินเป็นดินเหนียวมีอินทรียวต์อยู่ในระดับต่ำ ประกอบด้วยธาตุอาหารหลัก ได้แก่ ฟอสฟอรัส โพแทสเซียม อยู่ในระดับต่ำและต่ำมาก ตามลำดับ ธาตุอาหารรอง ได้แก่ แคลเซียมและแมกนีเซียม อยู่ในระดับต่ำมาก ส่วนค่าความเป็นกรดเบสของปฏิกิริยาของดินเป็นกรดจัดและค่าความเค็มอยู่ในระดับที่เหมาะสม เกษตรกรจึงต้องมีการปรับปรุงดินโดยการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ เช่น ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยคอก ในอัตรา 3,000 – 5,000 กิโลกรัม/ไร่/ปี ปริมาณความต้องการปูน (Lime Requirement) ในการปรับสภาพความเป็นกรดในดินจำนวน 240 กิโลกรัม CaCO_2 ต่อไร่ และการใส่ปุ๋ยเคมีสำหรับการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ตามปริมาณ ธาตุอาหารหลัก ดังนี้ $\text{N} = 10$ กิโลกรัมต่อไร่ $\text{P}_2\text{O}_4 = 4$ กิโลกรัมต่อไร่ และ $\text{K}_2\text{O} = 6$ กิโลกรัมต่อไร่ โดยเท่ากับปุ๋ยสูตร 16-20-0 จำนวน 20 กิโลกรัม/ไร่/ปี ปุ๋ยสูตร 45-0-0 จำนวน 15 กิโลกรัม/ไร่/ปี และ ปุ๋ยสูตร 0-0-60 จำนวน 60 กิโลกรัม/ไร่/ปี (ตารางที่ 1)

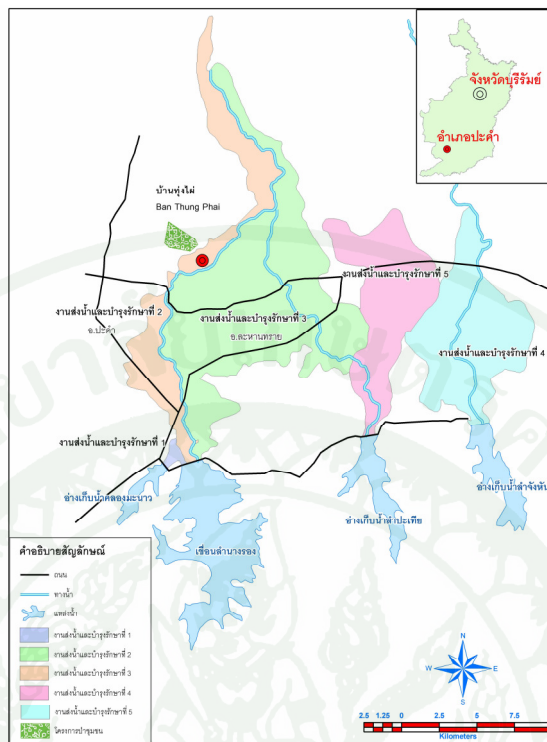
ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ดินตัวอย่างที่เก็บจากแปลงนาเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่

ผลวิเคราะห์ดิน	ปริมาณ (หน่วย)	ระดับ
อินทรีย์วัตถุในดิน	ร้อยละ 0.6	ต่ำ
ธาตุอาหารพืชฟอสฟอรัส	5 ppm	ต่ำ
ธาตุอาหารพืชโพแทสเซียม	26 ppm	ต่ำมาก
ธาตุอาหารพืชแคลเซียม	182 ppm	ต่ำมาก
ธาตุอาหารพืชแมกนีเซียม	26 ppm	ต่ำมาก
ปฏิกิริยาของดิน (pH)	5.3	กรดจัด
ความเค็มของดิน (1:5)	0.03 dS/m	ปกติ

ที่มา: ผลการวิเคราะห์ดินตัวอย่างเลขที่ปฏิบัติการ 51038189 กรมพัฒนาที่ดิน (2551)

ทรัพยากรน้ำ

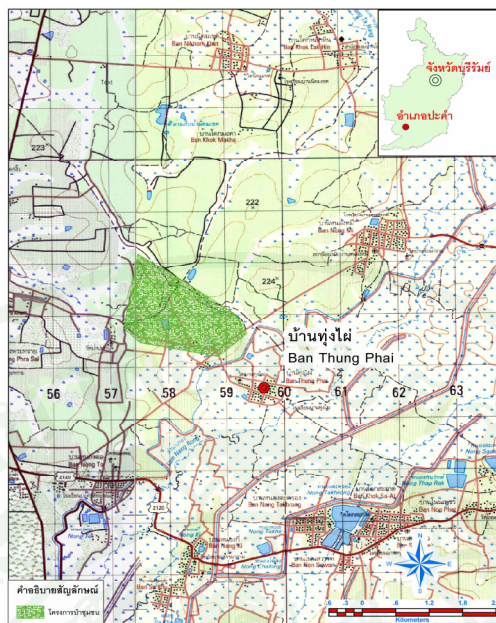
ลำน้ำและสภาพน้ำ ที่ชุมชนใช้ประโยชน์ คือลำน้ำร่องอยู่ในลุ่มน้ำลำปลายมาศ ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำมูลมีความยาวประมาณ 107 กิโลเมตร โดยไหลออกจากจุดเริ่มต้นไปยังทิศตะวันออกเฉียง หนานไปกับแนวเทือกเขา เป็นระยะทางประมาณ 32 กิโลเมตร แล้วไหลขึ้นไปทางทิศเหนือผ่านพื้นที่อำเภอละหานทราย อำเภอปะคำและอำเภอนางรอง แล้วไหลลงสู่ลำปลายมาศที่บ้านโคกสะอาด อำเภอขามเฒ่า จังหวัดบุรีรัมย์ (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 พื้นที่ชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำน้ำร่อง
 ที่มา: ดัดแปลงจากกรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ (2533)

ทรัพยากรป่าไม้

ป่าชุมชนบ้านทุ่งไผ่ มีพื้นที่ทั้งหมด จำนวน 1,258 ไร่ อยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าโคกใหญ่ หนองพระสรวล หนองหมี่ ลักษณะเป็นพื้นที่ลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ดินเป็นดินร่วนปนทราย สภาพป่าเป็นป่าเต็งรัง มีความหนาแน่นของชั้นไม้แยกได้ ดังนี้ ไม้ชั้นบน ได้แก่ ไม้เต็ง รัง เหียง พลวง แดง ประดู่ มะค่าแต้ อ้อยช้าง ไม้ชั้นกลาง ได้แก่ ติว เต้า และไม้ชั้นล่างและพืชสมุนไพร ได้แก่ สาบเสือ สมุนไพรร ได้แก่ เปราะหอม กระเจียว กระบุง ผักสามสิบ พังกิ โดยชุมชนมีการใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหารเพื่อหาของป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ ฝั่ และเป็นการเลี้ยงสัตว์ (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 พื้นที่และบริเวณป่าชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดบุรีรัมย์
ที่มา: คัดแปลงจากกรมแผนที่ทหาร (2552)

ส่วนที่ 2 สภาพเศรษฐกิจและสังคมของการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105

ประวัติชุมชน

ชุมชนหมู่บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ มีประวัติความเป็นมาประมาณปี พ.ศ. 2488 บ้านทุ่งไผ่ แต่ก่อนสภาพพื้นที่บ้านทุ่งไผ่เป็นป่าดงดิบมีพืชพรรณอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ลุ่มมีลำห้วยไหลผ่าน จึงเหมาะสำหรับเป็นที่นาและมีกอไผ่ป่าขึ้นริมลำห้วย จึงเรียกท้องถิ่นว่า “ทุ่งไผ่” พร้อมกับสร้างกระท่อมนาเพื่อเป็นที่ตั้งพักแรมของชาวบ้านจากตำบลปะคำที่มามีนา ติดกับห้วยลำนางรอง จนต่อมาได้มีราษฎรจากตำบลสะเดา อพยพครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานทำไร่ทำนาและเป็นชุมชนใหญ่ขึ้นจนปี พ.ศ. 2508 ได้ตั้งชื่อบ้านว่า “บ้านทุ่งไผ่” ขึ้นอยู่กับบ้านหนองด้อ ตำบลปะคำ อำเภอละหานทราย จังหวัดบุรีรัมย์ ต่อมาปี พ.ศ. 2512 ได้แยกหมู่บ้านชื่อว่า “บ้านทุ่งไผ่” หมู่ที่ 8 ตำบลปะคำ อำเภอละหานทราย มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อ นายปลื้ม นาคชลธิ (หลวงปลื้ม) นายเต็ม ตีตสัน โดษ เป็นผู้ใหญ่บ้าน คนที่ 2 นายเปรี้ย สวัสดิวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านคนที่ 3 นายทองดี พรหล่อ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 4 และ นางกิตติพร นาคปทุมมา เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน บ้านทุ่งไผ่ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลปะคำ เนื้อที่ 6,528 ไร่ อยู่ห่างทิศตะวันออกของที่ว่าการอำเภอปะคำ ระยะทางจากหมู่บ้านถึงที่ว่าการอำเภอปะคำ 4.5 กิโลเมตร

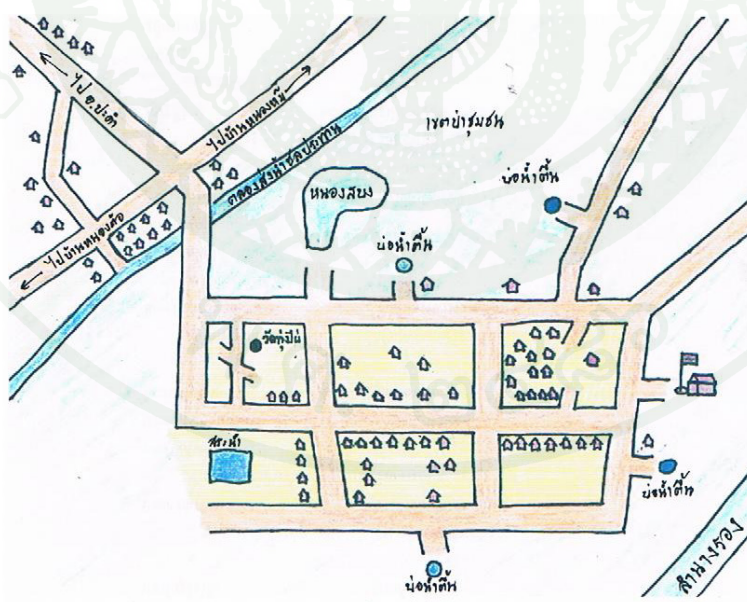
ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานของครัวเรือนเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่ เป็นหมู่บ้านอยู่ตั้งบริเวณเดียวกัน โดยมีบริเวณนาอยู่บริเวณรอบชุมชน ภายในชุมชนจะประกอบด้วยวัดทุ่งไผ่และโรงเรียนบ้านทุ่งไผ่ เป็นสถานที่สำคัญภายในชุมชน (ภาพที่ 9 และ 10)

ภาพที่ 9 ภาพถ่ายดาวเทียมที่ตั้งและภูมิประเทศของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา: Google Earth (17 กรกฎาคม 2552)

ภาพที่ 10 แผนที่ชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

ที่มา: จากการเดินสำรวจ

สภาพสังคมของชุมชน

ลักษณะทางสังคม มีจำนวนครัวเรือน 69 หลังคาเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 469 คน ชาย 218 คน หญิง 251 คน อยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยกันแบบสังคมชนบท ช่วยเหลือกันมีความห่วงใย เอื้ออาทรต่อกัน อยู่ด้วยความสามัคคี ได้รับประกาศเป็นหมู่บ้านปลอดภัยเสพติดของอำเภอปะคำ หมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเองดีเด่น ปศุสัตว์พัฒนาดีเด่น และหมู่บ้านสุขภาพดีถ้วนหน้า ภาษาท้องถิ่นที่ใช้พูดส่วนมากคือ ภาษาไทยโคราช ลาวอีสาน และเขมรบางส่วน ประชากรในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธ มีวัด 1 แห่ง คือวัดทุ่งไผ่ และ โรงเรียนบ้านทุ่งไผ่ ประเพณีและวัฒนธรรมมีการจัดพิธีสงกรานต์ วันครอบครัว และรดน้ำขอพรจากผู้อาวุโสในหมู่บ้าน ประเพณีทำบุญกลางบ้าน กลางบ้าน ทำบุญตามเทศกาลวันสำคัญ ประเพณีสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาเมือง บวงสรวงตาปู่เจ้าบ้าน

ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน

ปฏิทินกิจกรรมประเพณี ของชุมชนบ้านทุ่งไผ่ จะเริ่มต้นตั้งแต่เดือนมกราคมของทุกปี ซึ่งจัดงานทำบุญขึ้นปีใหม่ และในเดือนกุมภาพันธ์เป็นงานบุญเทศน์มหาชาติ เดือนเมษายน ซึ่งตรงกับเทศกาลสงกรานต์ มีการจัดงานทำบุญสงกรานต์ ก่อเจดีย์ทราย ทำบุญกลางบ้าน ไหว้ศาลปู่เจ้าซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือของเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่ พร้อมกับการรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ภายในหมู่บ้าน เดือนสิงหาคม เกษตรกรร่วมกันหล่อเทียนและแห่เทียนทำบุญเข้าพรรษา และเดือนตุลาคม ทำบุญออกพรรษา ต่อมาเดือนพฤศจิกายน ชุมชนจัดงานทอดกฐินและประเพณีลอยกระทง สุดท้ายเดือนธันวาคมทำบุญส่งท้ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนจะมีความสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาและจัดกิจกรรมภายในวัดทุ่งไผ่ที่เป็นที่นับถือและยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 ปฏิทินกิจกรรมประเพณีของชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

เดือน	กิจกรรมประเพณี
มกราคม	ทำบุญปีใหม่
กุมภาพันธ์	เทศน์มหาชาติ
มีนาคม	
เมษายน	ทำบุญกลางบ้าน ไหว้ศาลปู่เจ้า กองเจดีย์ทราย ทำบุญสงกรานต์ รดน้ำดำหัว
พฤษภาคม	
มิถุนายน	
กรกฎาคม	
สิงหาคม	เทศกาลแห่เทียนเข้าพรรษา
กันยายน	
ตุลาคม	เทศกาลออกพรรษา
พฤศจิกายน	ทอดกฐินและประเพณีลอยกระทง
ธันวาคม	ทำบุญส่งท้ายปีเก่า

ที่มา: จากการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญาชาวบ้านผลิตภัณฑ์ของชุมชน จะรวมตัวกันเป็นกลุ่มเพื่อจัดทำผลิตภัณฑ์ชุมชน กลุ่มทอผ้าไหม มีกิจกรรมการเลี้ยงหม่อนไหม เพื่อจัดทำผ้าไหมสำหรับเป็นเครื่องนุ่งห่ม และเพื่อนำไปขายในเทศกาลต่าง ๆ

ลักษณะทางเศรษฐกิจและสังคมของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ดังรายละเอียดดังต่อไปนี้

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง

- เพศและอายุ

จากกลุ่มตัวอย่างเกษตรกร จำนวน 44 ครัวเรือนจากแบบสอบถาม พบว่า เกษตรกรผู้ตอบแบบสอบถามเป็นเพศชาย จำนวน 16 ราย คิดเป็นร้อยละ 36.40 และเพศหญิง จำนวน 28 ราย คิดเป็นร้อยละ 63.60 อยู่ในช่วงอายุ 42 – 47 ปี จำนวน 11 รายคิดเป็นร้อยละ 25 รองลงมาเป็นกลุ่มเกษตรกรช่วงอายุ 37 – 41 ปี , 48 – 52 ปี และ 53 – 56 ปี คิดแต่ละช่วงอายุเป็นร้อยละ 16 ตามลำดับ ซึ่งเกษตรกรที่ตอบแบบสอบถามมีอายุน้อยที่สุด 28 ปี และมากที่สุด อายุ 79 ปี โดยอายุเฉลี่ยเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เท่ากับ 48.32 ปี

- ระดับการศึกษา

ระดับการศึกษาของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างอยู่ในระดับประถมศึกษา จำนวน 41 ราย คิดเป็นร้อยละ 93.18 รองลงมาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นและมัธยมศึกษาตอนปลายหรือประกาศนียบัตรวิชาชีพ คิดเป็นร้อยละ 4.55 และ 2.27 ตามลำดับ

- สมาชิกและแรงงานในการประกอบอาชีพทำนา

จำนวนสมาชิกในครัวเรือนของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่ครัวเรือนประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 4 คน จำนวน 13 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 29.56 รองลงมาจะมีสมาชิกจำนวน 2 และ 5 คน จำนวนเท่ากัน คือ 12 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 27.27 ซึ่งอีกจำนวน 7 ครัวเรือนมีสมาชิกเพียง 3 คนคิดเป็นร้อยละ 15.90 โดยแต่ละครัวเรือนที่มีแรงงานใช้ในการประกอบอาชีพทำนามากที่สุดจำนวน 2 คนมีจำนวน 23 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 52.27 รองลงมา 13 ครัวเรือนมีแรงงานจำนวน 3 คนและมีจำนวน 5 ครัวเรือนที่มีแรงงานน้อยที่สุดเพียง 1 คนคิดเป็นร้อยละ 11.36

การรวมกลุ่มภายในชุมชน

สถานะภาพการเป็นสมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน พบว่า เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างเป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 26 ราย คิดเป็นร้อยละ 59.09 รองลงมาเป็นสมาชิกศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชนและสมาชิกสหกรณ์การเกษตรอำเภอปะคำ ในสัดส่วนที่เท่ากัน คือร้อยละ 15.91 และ เป็นสมาชิกกลุ่มอื่นๆ คิดเป็นร้อยละ 9.09 รายละเอียดดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

(n = 44)

ประเด็น	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	16	36.40
หญิง	28	63.60
อายุ		
น้อยกว่า 37 ปี	2	4.54
37 – 41 ปี	7	15.91
42 – 47 ปี	11	25.00
48 – 52 ปี	7	15.91
53 - 56 ปี	7	15.91
56 ปีขึ้นไป	10	22.73
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	41	93.18
มัธยมศึกษาตอนต้น	2	4.55
มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	1	2.27
สมาชิกในครัวเรือน		
5 คน	12	27.27
4 คน	13	29.56
3 คน	7	15.90
2 คน	12	27.27

ตารางที่ 3 ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 (ต่อ)

(n = 44)

ประเด็น	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
จำนวนแรงงานในครัวเรือน		
4 แรงงาน	3	6.82
3 แรงงาน	13	29.55
2 แรงงาน	23	52.27
1 แรงงาน	5	11.36
สมาชิกกลุ่ม		
กองทุนหมู่บ้าน	26	59.09
ศูนย์ข้าวชุมชน	7	15.91
สหกรณ์การเกษตร	7	15.91
อื่นๆ	4	9.09

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

ลักษณะการประกอบอาชีพ

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์การทำนาปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 พบว่าเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง มีประสบการณ์มากกว่า 30 ปี คิดเป็นร้อยละ 43.18 ซึ่งเกษตรกรที่มีประสบการณ์น้อยกว่า 10 ปี คิดเป็นร้อยละ 4.55 โดยมีวิธีการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นนาดำ คิดเป็นร้อยละ 59.09 รองลงมาเกษตรกรยังแบ่งพื้นที่นาทำทั้งนาดำและนาหว่าน คิดเป็นร้อยละ 34.10 และเป็นนาหว่าน คิดเป็นร้อยละ 6.82 และเกษตรกรส่วนใหญ่มีวิธีการเพาะปลูกโดยใช้สารเคมีร่วมกับการสารชีวภาพ คิดเป็นร้อยละ 77.30 รองลงคือใช้สารเคมีเพียงอย่างเดียวในการทำนา คิดเป็นร้อยละ 20.5 และเกษตรกรอินทรีย์ คิดเป็นร้อยละ 4.52 ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 ลักษณะการประกอบอาชีพการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

(n = 44)

ประเด็น	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ประสบการณ์การทำนา		
มากกว่า 30 ปีขึ้นไป	19	43.18
21 – 30 ปี	15	34.09
10 – 20 ปี	8	18.18
น้อยกว่า 10 ปี	2	4.55
รูปแบบการเพาะปลูก		
นาดำ	26	59.09
นาหว่าน	3	6.82
นาดำและนาหว่าน	15	34.10
วิธีการเพาะปลูก		
ใช้สารเคมี	8	18.18
เกษตรอินทรีย์	2	4.52
ใช้สารเคมีร่วมกับเกษตรอินทรีย์	34	77.30

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

การถือครองและกรรมสิทธิ์ที่ดิน

พื้นที่ถือครองเพื่อการทำนา พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่ถือครองที่ดินจำนวน 16 - 22 ไร่ จำนวน 14 ราย คิดเป็นร้อยละ 31.82 รองลงมา มีที่นาจำนวน 10 – 15 ไร่ และ 23 – 33 ไร่ มีจำนวนเท่ากัน จำนวน 9 ราย คิดเป็นร้อยละ 20.45 ซึ่งมีอยู่ 8 ครัวเรือนที่มีที่นาน้อยกว่า 10 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 18.18 ส่วนอีก 4 ครัวเรือนมีที่นามากกว่า 33 ไร่ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 9.10 รายละเอียดดังตารางที่ 5

ตารางที่ 5 พื้นที่ถือครองที่ดินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

(n= 44)

พื้นที่ถือครองที่ดิน	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
33 ไร่ขึ้นไป	4	9.10
23 – 33 ไร่	9	20.45
16 – 22 ไร่	14	31.82
10 – 15 ไร่	9	20.45
น้อยกว่า 10 ไร่	8	18.18

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

กรรมสิทธิ์ถือครองพื้นที่นาเฉลี่ยของเกษตรกร ในชุมชนส่วนใหญ่มีโฉนดของพื้นที่นา โดยเฉลี่ย 21.55 ไร่ กรรมสิทธิ์ครอบครองที่ดินในรูปแบบของ สปก.4-01 พื้นที่นาเฉลี่ย 15.23 ไร่ และรองลงมาเป็น นส.3 (น.ส.3 คือ หนังสือคำรับรองจากพนักงานเจ้าหน้าที่ว่าได้ทำประโยชน์ในที่ดินแล้ว โดยได้มีการรังวัดและจัดทำแผนที่ของที่ดินแล้ว) ถือครองเฉลี่ยจำนวน 2.75 ไร่ รายละเอียดดังตารางที่ 6

ตารางที่ 6 กรรมสิทธิ์ถือครองที่ดินเฉลี่ยของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

(n=44)

กรรมสิทธิ์ถือครองที่นา	พื้นที่เฉลี่ย (ไร่)
โฉนด	21.55
สปก.4-01	15.23
นส.3	2.75
อื่นๆ	3.59

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

กิจกรรมการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

ชุมชนบ้านทุ่งไผ่ จะมีลักษณะการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ นาดำและนาหว่าน ซึ่งปฏิทินปีการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของชุมชนมีรายละเอียดดังนี้

นาดำ จะเริ่มต้นการเตรียมดินและเริ่มเพาะกล้าในช่วงเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน ของทุกปี ต่อจากจะเริ่มดำนาและใส่ปุ๋ยอินทรีย์ในเดือนกรกฎาคม จนเสร็จนาในเดือนสิงหาคม ซึ่งตรงกับช่วงฤดูฝนจนกระทั่งเดือนกันยายน - ตุลาคม ต้นข้าวเริ่มตั้งท้องและออกรวงตามลำดับและเก็บเกี่ยวผลผลิตในเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม เป็นการเสร็จสิ้นการทำนาของทุกปี

นาหว่าน จะเริ่มต้นการเตรียมดินและหว่านข้าวพร้อมกับใส่ปุ๋ยอินทรีย์ในช่วงเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน ของทุกปี ซึ่งตรงกับช่วงฤดูฝน ช่วงเดือนเดือนสิงหาคม ต้นข้าวเริ่มงอกและเจริญเติบโต และเกษตรกรจะใช้ปุ๋ยเคมี จนกระทั่งเดือนกันยายน - ตุลาคม ต้นข้าวจะตั้งท้องและออกรวงตามลำดับและเก็บเกี่ยวผลผลิตในเดือนพฤศจิกายน - ธันวาคม เป็นการเสร็จสิ้นการทำนาของทุกปี

การใส่ปุ๋ยในนาของเกษตรกรนิยมใส่ปุ๋ยตามลักษณะของเนื้อดิน โดยพื้นที่นาเป็นดินเหนียวจะใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 16-20-0 และ พื้นที่นาเป็นดินทราย จะใส่ปุ๋ยเคมีสูตร 16-16-8

หลังจากการเสร็จสิ้นฤดูกาลทำนา เกษตรกรบางรายจะนิยมปลูกพืชฤดูแล้งหรือพืชหลังการทำนาที่ใช้น้ำน้อย เช่น แตงกวา ถั่วฝักยาว และข้าวโพดหวาน เป็นต้น ดังตารางที่ 7

ตารางที่ 7 ปฏิทินปีการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของชุมชนบ้านทุ่งไผ่

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
นา หว่าน		ปลูกพืชหลัง การทำนา			เตรียมดิน และหว่าน ข้าว			ใส่ ปุ๋ยเคมี	ข้าว ตั้ง ท้อง	ออก รวง		เก็บเกี่ยว
นาดำ		ปลูกพืชหลัง การทำนา			เตรียมดิน เพาะกล้า	เริ่ม ดำนา		เสร็จ นาดำ	ใส่ปุ๋ยช่วงข้าว ตั้งท้องและ ออกรวง			เก็บเกี่ยว

ที่มา: จากการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

ต้นทุนและผลตอบแทนของการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

การผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 สามารถแยกต้นทุนการผลิตตามลักษณะการผลิตได้ 2 ประเภท

1) ต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประเภทนาดำ สามารถแบ่งต้นทุนการผลิตออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย ต้นทุนวัสดุการเกษตร ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์ สารเคมีและยาปราบศัตรูพืช น้ำมันเชื้อเพลิง และค่าซ่อมแซมเครื่องจักรและอุปกรณ์การเกษตร รวมเป็นมูลค่า 1,069.87 บาทต่อไร่ และ ต้นทุนกิจกรรมการผลิต ได้แก่ การเตรียมดิน เพาะกล้า ดำนา ค่าจ้างใส่ปุ๋ยเคมี/ปุ๋ยอินทรีย์ ค่าจ้างฉีดพ่นสารเคมีและยาปราบศัตรูพืช และค่าเก็บเกี่ยว รวมเป็นมูลค่า 1,325.33 บาทต่อไร่ ดังนั้น ต้นทุนการผลิตทั้งหมด เท่ากับ 2,395.20 บาทต่อไร่

ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของนาดำเท่ากับ 405.32 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาขายอยู่ที่ 10.90 บาท/กิโลกรัม รายได้เฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 4,418 บาทต่อไร่ ดังนั้น เกษตรกรจึงมีกำไรเฉลี่ยต่อไร่จากการทำนาดำ เท่ากับ 2,022.80 บาทต่อไร่

2) ต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประเภทนาหว่าน สามารถแบ่งต้นทุนการผลิตออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย ต้นทุนวัสดุการเกษตร ได้แก่ เมล็ดพันธุ์ข้าว ปุ๋ยเคมี ปุ๋ยอินทรีย์ สารเคมีและยาปราบศัตรูพืช น้ำมันเชื้อเพลิง และค่าซ่อมแซมเครื่องจักรและอุปกรณ์การเกษตร รวมเป็นมูลค่า 1,150.88 บาทต่อไร่ และ ต้นทุนกิจกรรมการผลิต ได้แก่ การเตรียมดิน ค่าจ้างหว่าน

ค่าจ้างใส่ปุ๋ยเคมี/ปุ๋ยอินทรีย์ ค่าจ้างฉีดพ่นสารเคมีและยาปราบศัตรูพืช และค่าเก็บเกี่ยว รวมเป็นมูลค่า 998.14 บาทต่อไร่ ดังนั้น ต้นทุนการผลิตทั้งหมด เท่ากับ 2,149.02 บาทต่อไร่

ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของนาหว่านเท่ากับ 321.95 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาขายอยู่ที่ 10.90 บาท/กิโลกรัม รายได้เฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 3,509.26 บาทต่อไร่ ดังนั้น เกษตรกรจึงมีกำไรเฉลี่ยต่อไร่จากการทำนาหว่าน เท่ากับ 1,360.24 บาทต่อไร่

ดังนั้น ต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของนาดำจะสูงกว่านาหว่าน 246.18 บาทต่อไร่ เพราะนาดำจะมีขั้นตอนและการดูแลรักษามากกว่านาหว่าน แต่เมื่อวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม พบว่า นาดำมีต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม เท่ากับ 5.91 บาทต่อกิโลกรัม น้อยกว่านาหว่าน ซึ่งมีต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม เท่ากับ 6.68 บาทต่อกิโลกรัม โดยต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัมหาได้จาก

$$\text{ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม} = \frac{\text{ต้นทุนการผลิตทั้งหมด}}{\text{ผลผลิตเฉลี่ย}}$$

แทนค่า ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัมของนาดำ	= $\frac{2,395.20}{405.32}$	= 5.91 บาท/กิโลกรัม
แทนค่า ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัมของนาหว่าน	= $\frac{2,149.02}{321.95}$	= 6.68 บาท/กิโลกรัม

รายละเอียดดังตารางที่ 8

ตารางที่ 8 ต้นทุนการผลิต ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ รายได้เฉลี่ยต่อไร่ และกำไรเฉลี่ยต่อไร่

(หน่วย: บาท/ไร่)

ต้นทุนการผลิต	ขนาด	นาหว่าน
<u>ต้นทุนค่าวัสดุการผลิต</u>		
ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว	133.91	144.46
ค่าปุ๋ยเคมี	477.30	501.56
ค่าปุ๋ยอินทรีย์	90.00	115.49
ค่าสารเคมีและยาปราบศัตรูพืช	31.73	47.68
ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง	185.93	195.82
ค่าซ่อมแซมเครื่องจักรและอุปกรณ์การเกษตร	151.00	145.87
<u>ต้นทุนกิจกรรมการผลิต</u>		
ค่าเตรียมดิน	183.16	236.15
ค่าจ้างตกลำ	72.73	-
ค่าค่านา	380.08	-
ค่าหว่าน	-	87.92
ค่าใส่ปุ๋ยเคมี/อินทรีย์	46.72	66.00
ค่าฉีดพ่นสารเคมีและยาปราบศัตรูพืช	97.78	57.73
ค่าเก็บเกี่ยว	544.86	550.34
รวมต้นทุนการผลิตทั้งหมด (บาทต่อไร่)	2,395.20	2,149.02
ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ (กิโลกรัมต่อไร่)	405.32	321.95
ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม(บาท/กิโลกรัม)	5.91	6.68
รายได้เฉลี่ยต่อไร่ (บาทต่อไร่)	4,418.00	3,509.26
กำไรเฉลี่ยต่อไร่ (บาทต่อไร่)	2,022.80	1,360.24
อัตราผลตอบแทนต่อกิโลกรัม (บาท/กิโลกรัม)	1.84	1.63

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

จากตารางที่ 8 การศึกษาอัตราผลตอบแทนจากการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 พบว่า
 นาดีมีอัตราผลตอบแทน เท่ากับ 1.84 และนาหว่านเท่ากับ 1.63 โดยอัตราผลตอบแทนหาได้จาก
 สูตรดังนี้

อัตราผลตอบแทน = $\frac{\text{รายได้เฉลี่ยต่อไร่}}{\text{ต้นทุนการผลิตต่อไร่}}$

ต้นทุนการผลิตต่อไร่

แทนค่า อัตราผลตอบแทนของนาดี = $\frac{4,418.00}{2,395.20} = 1.84$

แทนค่า อัตราผลตอบแทนของนาหว่าน = $\frac{3,509.26}{2,149.02} = 1.63$

หนี้สินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

หนี้สินของเกษตรกรจากการศึกษาพบว่าเกษตรกรมีหนี้สินจากการกู้ยืมเงินเพื่อการ
 เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 คิดเป็นร้อยละ 79.55 และเกษตรกรที่ไม่มีหนี้สิน คิดเป็นร้อยละ
 20.25 รายละเอียดดังตารางที่ 9

ตารางที่ 9 จำนวนเกษตรกรกลุ่มตัวอย่างที่มีหนี้สิน

(n = 44)

หนี้สิน	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
มีหนี้สิน	35	79.55
ไม่มีหนี้สิน	9	20.45

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

สถาบันการเงินและแหล่งเงินกู้

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรชุมชนแหล่งส่วนใหญ่ในชุมชนกู้ยืมเงินจากกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 22 ราย คิดเป็นร้อยละ 50 รองลงมากู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ การเกษตร จำนวน 10 ราย คิดเป็นร้อยละ 22.73 และสหกรณ์การเกษตร จำนวน 7 ราย คิดเป็น ร้อยละ 15.91 ส่วนที่เหลืออีก 5 ราย คิดเป็นร้อยละ 11.36 กู้เงินจากแหล่งอื่นๆ ได้แก่ ชุมชนเมือง กองทุนขจัดและแก้ไขปัญหาความยากจน ศูนย์ข้าวชุมชน ดังตารางที่ 10

ตารางที่ 10 สถาบันการเงินและแหล่งเงินกู้ของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

(n = 44)

สถาบันการเงิน/แหล่งเงินกู้	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์	10	22.73
สหกรณ์การเกษตร	7	15.91
กองทุนหมู่บ้าน	22	50.00
อื่นๆ	5	11.36

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

จำนวนหนี้สินของเกษตรกร

จากการศึกษาพบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สินไม่เกิน 10,000 บาทจำนวน 18 ราย คิดเป็น ร้อยละ 40.91 รองลงมาเกษตรกรมีหนี้สินอยู่ระหว่าง 20,001 – 30,000 บาท จำนวน 9 ราย คิดเป็น ร้อยละ 20.45 และหนี้สินโดยเฉลี่ยของเกษตรกร มีจำนวน 23,571.43 บาท ดังตารางที่ 11

ตารางที่ 11 จำนวนหนี้สินของเกษตรกรกลุ่มตัวอย่าง

(n = 44)

จำนวนหนี้สิน (บาท)	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
0 – 10,000	18	40.91
10,001 – 20,000	7	15.91
20,001 – 30,000	9	20.45
30,001 – 40,000	6	13.64
40,001 ขึ้นไป	4	9.09

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

สถานที่รับซื้อผลผลิต

สถานที่รับซื้อผลผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของชุมชนจะที่ตั้งอยู่ในอำเภอปะคำ ได้แก่ โรงเรียน และลานรับซื้อข้าวเก่งเฮง ราคาซื้อผลผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ตลอดปีการเพาะปลูก 2550/51 มีความผันผวนของราคาข้าวที่ค่อนข้างสูง อยู่ที่ราคา 5.30 – 20.00 บาทต่อกิโลกรัม ซึ่งรัฐบาลได้เปิดโครงการรับจำนำข้าวในปี ปีการผลิต 2551/52 ราคารับจำนำ ณ ความชื้นไม่เกินร้อยละ 15 ให้เป็นตามหลักเกณฑ์ราคาข้าวเปลือก ขั้นต่ำที่คณะรัฐมนตรี มีมติ เมื่อวันที่ 21 ตุลาคม 2551 ดังนี้ (กรมการค้าภายใน, 2551)

ข้าวเปลือกหอมมะลิ ชนิดสีได้ต้นข้าว 42 กรัม ต้นละ 15,000 บาท

ข้าวเปลือกหอมมะลิ ชนิดสีได้ต้นข้าว 40 กรัม ต้นละ 14,800 บาท

ข้าวเปลือกหอมมะลิ ชนิดสีได้ต้นข้าว 38 กรัม ต้นละ 14,600 บาท

ข้าวเปลือกหอมมะลิ ชนิดสีได้ต้นข้าว 36 กรัม ต้นละ 14,400 บาท

สรุปได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้แก่ ทรัพยากรดินของชุมชนมีลักษณะเนื้อดินบนเป็นดินร่วนปนทรายหรือดินร่วน ส่วนดินชั้นล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย ทำให้ดินมีการระบายน้ำค่อนข้างเร็ว ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติต่ำ ซึ่งส่วนใหญ่ใช้ทำนาซึ่งจะต้องมีการปรับปรุงคุณภาพของดินพร้อมทั้งการอนุรักษ์ดินควบคู่กัน ด้านทรัพยากรน้ำของชุมชนที่ใช้ประโยชน์ด้านการเกษตรอยู่ในพื้นที่ชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำน้ำรองอีกทั้งชุมชนมีทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่ป่าชุมชนบ้านทุ่งไผ่ มีพื้นที่ จำนวน 2,128 ไร่เป็นสภาพป่าเต็งรังที่มี

ความอุดมสมบูรณ์ และชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการเป็นแหล่งอาหาร ทำเลเลี้ยงสัตว์ รวมทั้งเป็นแนวป้องกันภัยธรรมชาติ แต่จากการสำรวจและสอบถามเกษตรกรถึงการใช้ทรัพยากรดินและน้ำในชุมชนยังขาดจิตสำนึกในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากร โดยพบว่าเกษตรกรยังมีการใช้สารเคมีและการเผาตอซังข้าวหลังการเก็บเกี่ยวซึ่งเป็นการทำลายระบบนิเวศบนพื้นดินอีกทั้งเป็นการก่อกมลพิษทางอากาศ

สภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนประกอบครัวเรือนเกษตรกรจำนวน 69 หลังคาเรือน ประชากรทั้งหมด 469 คนอยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยกันแบบสังคมชนบท ซึ่งมีความผูกพันกันโดยวัฒนธรรมและประเพณี และยังมีการรวมกลุ่มเพื่อดำเนินกิจกรรมต่างๆของชุมชน เช่น กองทุนหมู่บ้าน ศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน และสหกรณ์ เป็นต้นจากการศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างของเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 จำนวน 44 ราย พบว่าเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย โดยมีระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษาเป็นส่วนใหญ่ และมีสมาชิกภายในครัวเรือนจำนวน 4 คนซึ่งเป็นแรงงานในการทำจำนวน 3 คน

ลักษณะการประกอบอาชีพการทำนาของชุมชน พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยเฉลี่ยครองครองพื้นที่จำนวน 16 – 22 ไร่ เป็นการทํานาดำมากกว่านาหว่าน มีการใช้สารเคมีร่วมกับการใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ซึ่งฤดูกาลเพาะปลูกจะอยู่ในช่วงเดือนสิงหาคม – ธันวาคม ของทุกปี โดยต้นทุนการผลิตต่อไร่ของข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของนาดำ เท่ากับ 5.91 บาทต่อไร่ต่อไร่ และนาหว่านอยู่ที่ 6.68 บาทต่อไร่ต่อไร่ ส่งผลให้อัตราผลตอบแทนของนาดำ เท่ากับ 1.18 และนาหว่าน เท่ากับ 1.63 ซึ่งสรุปได้ว่าการทํานาดำมีอัตราผลตอบแทนดีกว่านาหว่าน แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นประจำทุกปีก็คือปัญหาด้านราคาผลผลิตที่มีความผันผวนและขาดเสถียรภาพ ส่งผลต่ออัตราผลตอบแทนของการลงทุนทำนาของเกษตรกร

ด้านหนี้สินและแหล่งเงินกู้ของเกษตรกรในชุมชนพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่เป็นหนี้จากกองทุนหมู่บ้าน โดยมียอดหนี้ไม่เกิน 10,000 บาท ซึ่งจะชำระหนี้ได้หมดเมื่อมีการขายผลผลิตจากปัญหาต่างๆที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ชุมชนจึงมีแนวคิดที่จะพัฒนาการประกอบอาชีพการทำนามีความเข้มแข็งและเป็นการป้องกันและแก้ไขปัญหาจากสภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกที่จะเข้ามามีผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม จึงได้มีการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ขึ้น โดยมีขั้นตอนและกระบวนการตามรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 3 กระบวนการจัดทำแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105

การจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของเกษตรกร หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อให้เกิดการกำหนดวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์แผนงาน โครงการ และผลลัพธ์ ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จะประกอบด้วยประเด็นปรึกษาหารือกับเกษตรกรหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย และข้อสรุปต่างๆ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการ รายละเอียดดังต่อไปนี้

การประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

เมื่อวันที่ 18 กันยายน 2551 เวลา 09.00 นาฬิกา ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ มีเกษตรกรและเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ เข้าร่วมการประชุมจำนวนทั้งสิ้น 39 คน (ภาคผนวก) ซึ่งการประชุมเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัย ว่าเป็นการพัฒนาศักยภาพของชุมชนด้านการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ให้มีประสิทธิภาพ ในด้านการผลิตและการตลาด ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งการที่ชุมชนจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ได้นั้น ชุมชนต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนชุมชนร่วมกันเพื่อสร้างการยอมรับและพร้อมที่จะดำเนินการให้ประสบความสำเร็จ โดยมีรายละเอียดและขั้นตอนดังนี้

การสอบถามความคิดเห็นของเกษตรกรเกี่ยวกับการจัดทำแผนการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยการวิเคราะห์สภาวะแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชนต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ซึ่งในที่ประชุมพบว่า มีเกษตรกรที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยจากสภาวะแวดล้อมภายในชุมชนที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยสภาวะแวดล้อมภายในด้านสังคมและชุมชน เกษตรกรส่วนใหญ่คิดเป็นร้อยละมากกว่า 90 เห็นว่าตนเองมีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญด้านการทำนา อีกทั้งยังมีผู้นำที่ดีและมีคุณธรรมประกอบกับสมาชิกในชุมชนมีความสามัคคีแข็งแรง ซึ่งเห็นได้จากการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อเป็นสถานที่แลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์การทำงานกับคนในชุมชน

อย่างไรก็ตามพบว่าเกษตรกรมากกว่าครึ่งหนึ่งเห็นว่าหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือการประกอบอาชีพทำนาไม่จริงจังกอีกทั้งการรับรู้ข่าวสารผ่านสื่อต่างๆยังไม่มีประสิทธิภาพ สภาวะแวดล้อมทางด้านเศรษฐกิจ พบว่าเกษตรกรมีแหล่งเงินทุนหรือสถาบันการเงินและมีปัจจัยการผลิตที่เพียงพอ แต่ก็ยังมีการกู้ยืมเงินเพื่อมาลงทุน ด้านต้นทุนการผลิตเกษตรกรส่วนใหญ่เห็นว่าต้นทุนการผลิตยังสูง แต่ปริมาณผลผลิตข้าวยังสูงกว่าชุมชนบริเวณใกล้เคียงอีกทั้งสถานที่รับซื้อผลผลิตอยู่ใกล้ชุมชน (ตารางที่ 12)

ตารางที่ 12 ความคิดเห็นของชุมชนต่อสภาวะแวดล้อมภายในชุมชนในการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105

(n = 44)

ด้านสังคมและชุมชน	จำนวน			
	เห็นด้วย	ร้อยละ	ไม่เห็นด้วย	ร้อยละ
ท่านมีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการทำนา	43	98	1	2
คนในชุมชนมีความสามัคคีและมีความเข้มแข็ง	44	100	0	0
ชุมชนมีผู้นำที่ดีและมีคุณธรรม	43	98	1	2
มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการปลูกข้าวกับคนในชุมชน	40	91	4	9
ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำนา	16	36	28	64
มีการรับรู้ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการทำนาโดยผ่านสื่อต่างๆ	23	52	21	48
มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายในชุมชน	44	100	0	0

ตารางที่ 12 (ต่อ)

ด้านเศรษฐกิจ	จำนวน			
	เห็นด้วย	ร้อยละ	ไม่เห็นด้วย	ร้อยละ
ชุมชนมีแหล่งกักเก็บเงินในการทำนา	43	98	1	2
การทำนาทำนใช้เงินลงทุนของตนเองโดย				
ไม่มีการกู้ยืม	17	39	27	61
สถานที่รับซื้อข้าวใกล้ชุมชน	44	98	0	0
ราคาข้าวที่ปลูกในชุมชนมีราคาสูง	40	91	4	9
ต้นทุนการผลิตข้าวของชุมชนต่ำ	11	25	33	75
ชุมชนมีปัจจัยการผลิตที่เพียงพอต่อการ				
เพาะปลูก	34	77	10	33
ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชุมชนสูงกว่าชุมชน	28	64	16	36

ที่มา: แบบสอบถามเกษตรกร

สำหรับปัจจัยภายนอกชุมชนที่มีผลกระทบต่อสังคมและชุมชน เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยว่าข้าวขาวดอกมะลิ 105 ยังเป็นที่นิยมของผู้บริโภคมากกว่าข้าวชนิดอื่นๆ แต่ก็ยังไม่มั่นใจในการวิจัยพัฒนาพันธุ์ข้าวและการผลิตข้าวให้มีคุณภาพที่ดีได้ ในทางกลับกันเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการที่จะได้รับการส่งเสริมการเพาะปลูกข้าวจากภาครัฐและเอกชน ในด้านเศรษฐกิจ เกษตรกรส่วนใหญ่เห็นด้วยกับปัจจัยนอกนอกที่มีผลต่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 อันได้แก่ ราคาข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีราคาสูงกว่าข้าวชนิดอื่นๆตามท้องตลาดประกอบกับรัฐบาลมีนโยบายที่สามารถแก้ไขปัญหาราคาข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพซึ่งได้แก่ นโยบายการรับจำนำข้าว แต่อย่างไรก็ตามราคาน้ำมันก็ยังส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิตและราคาปัจจัยการผลิต (ตารางที่ 13)

ตารางที่ 13 ความคิดเห็นของชุมชนเกี่ยวกับสถานะแวดล้อมภายนอกชุมชนในการบริหารจัดการ
ข้าวชาวดอกมะลิ 105

(n = 44)

ด้านสังคมและชุมชน	จำนวน			
	เห็นด้วย	ร้อยละ	ไม่เห็นด้วย	ร้อยละ
ชุมชนได้รับการส่งเสริมการทำนาจาก				
ภาครัฐและเอกชน	13	30	31	70
ผู้บริโภคมีความต้องการข้าวชาวดอกมะลิ 105	43	98	1	2
มีการวิจัยพัฒนาพันธุ์ข้าวและการผลิตให้มี				
คุณภาพที่ดี	22	50	22	50
ด้านเศรษฐกิจ				
ราคาข้าวชาวดอกมะลิ 105 มีราคาสูงกว่า				
ข้าวชนิดอื่นๆ	44	100	0	0
รัฐมีนโยบายที่สามารถแก้ไขปัญหา				
ราคาข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ	39	89	5	11
ราคาน้ำมันมีผลกระทบต่อต้นทุน				
การผลิต	44	100	0	0

ที่มา : แบบสอบถามเกษตรกร

การวิเคราะห์ SWOT Analysis

ในการวิเคราะห์ SWOT ผู้วิจัยได้ขอให้ผู้เข้าร่วมประชุมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และวิเคราะห์สถานะแวดล้อมภายในและภายนอกของชุมชนที่มีผลกระทบต่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 รายละเอียดดังนี้ (ตารางที่ 14)

จุดแข็ง (Strengths)

เกษตรกรบ้านทุ่งไผ่มีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เนื่องจากได้เรียนรู้อาชีพทำนามาตั้งแต่วัยเด็กจากพ่อแม่ผู้เป็นเกษตรกรและการฝึกอบรมจากหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ สถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น

เกษตรกรในชุมชนบ้านทุ่งไผ่มีความรักความสามัคคีซึ่งกันและกัน โดยจะเห็นว่าชุมชนมีกิจกรรมประเพณีที่ผูกพันกับพระพุทธศาสนาซึ่งมีวัดทุ่งไผ่เป็นศูนย์กลางและที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของชุมชน

การรวมกลุ่มของเกษตรกร พบว่า ชุมชนบ้านทุ่งไผ่มีการจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยมีนายสุระ ตีตสัน โดษ เป็นประธาน ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 27 คน เพื่อดำเนินกิจกรรมในการผลิตและแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์และให้ยืมเมล็ดพันธุ์ข้าวเพื่อนำไปเพาะปลูกและนำมาใช้คืนหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต

ปัจจัยการผลิตที่ประกอบด้วยที่ดิน แรงงาน และเงินทุน เพียงพอ เนื่องจาก เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินทำกิน ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะมีแรงงาน จำนวน 2 คน และมีเงินทุนเพียงพอรวมทั้งสถานที่รับซื้อผลผลิตยังอยู่ใกล้ชุมชน

ทรัพยากรธรรมชาติ พบว่า พื้นที่การเกษตรมีเพียงพอต่อการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพราะเกษตรกรนิยมปลูกข้าว 2 พันธุ์ ได้แก่ พันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 และพันธุ์ข้าวเหลืองประทิว โดยแบ่งพื้นที่การเพาะปลูกตามสัดส่วนขึ้นอยู่กับสภาพพื้นที่ การคาดเดาด้านราคาผลผลิต และการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช ส่วนด้านทรัพยากรน้ำ พื้นที่เพาะปลูกข้าวตั้งอยู่ในพื้นที่ชลประทานโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ซึ่งทำให้พื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรมีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

จุดอ่อน (Weaknesses)

พื้นที่เพาะปลูกมีเพียงพอกับการทำนาซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ชลประทาน โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาลำน้ำร่อง จังหวัดบุรีรัมย์ ส่งผลให้เกษตรกรขาดความตระหนักถึงการใช้ทรัพยากรดิน และน้ำอย่างคุ้มค่าและเกิดประสิทธิภาพ อีกทั้งขาดความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

เกษตรกรบางรายยังมีปัญหาหนี้สินที่ผูกพันกับการเพาะปลูกเนื่องจากบางปีการเพาะปลูกราคาผลผลิตตกต่ำประกอบการระบาดของโรคและแมลงศัตรูพืช

โอกาส (Opportunities)

ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นข้าวที่รัฐบาลให้การสนับสนุนการผลิต เนื่องจากเป็นข้าวที่ผู้บริโภคมีความต้องการทั้งตลาดในประเทศและต่างประเทศ อีกทั้งเป็นข้าวที่มีราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่นๆ

อุปสรรค (Threats)

ต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีต้นทุนที่สูง เนื่องจากภาวะความผันผวนของราคาน้ำมันในตลาดโลกที่เพิ่มสูงขึ้นส่งผลให้ราคาปัจจัยการผลิต ได้แก่ ปุ๋ยเคมี ค่าขนส่ง เป็นต้น

ราคาข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในแต่ละปีการเพาะปลูกราคาไม่มีเสถียรภาพและมีความผันผวนของราคา อีกทั้งนโยบายการช่วยเหลือเกษตรกรของรัฐบาลขาดความต่อเนื่อง

ตารางที่ 14 การวิเคราะห์ SWOT Analysis ของชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของเกษตรกรบ้านทุ่งไผ่

จุดแข็ง	จุดอ่อน
1 ทรัพยากรดินและน้ำเพียงพอ	1 เกษตรกรขาดความตระหนักถึงการใช้
2 เกษตรกรส่วนใหญ่มีประสบการณ์การทำงาน	ทรัพยากรดินและน้ำอย่างคุ้มค่าและ
3 เกษตรกรในชุมชนมีความสามัคคี	เกิดประสิทธิภาพ
4 ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์	2 เกษตรกรยังขาดความรู้และเทคโนโลยี
5 ชุมชนมีกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105	3 เกษตรกรยังหนี้สินผูกพันกับการ
6 เกษตรกรมีเงินทุนของตนเอง	เพาะปลูก
7 สถานที่รับซื้อผลผลิตอยู่ใกล้ชุมชน	
8 ชุมชนมีปัจจัยการผลิตที่เพียงพอต่อการเพาะปลูก	
โอกาส	อุปสรรค
1 รัฐบาลให้การสนับสนุนการผลิต	1 รัฐบาลไม่มีเสถียรภาพทำให้นโยบาย
2 ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นที่ต้องการของผู้บริโภค	การช่วยเหลือเกษตรกรขาดความต่อเนื่อง
3 ข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีราคาสูงกว่าข้าวชนิดอื่น	2 ภาวะความผันผวนของราคาน้ำมัน
	3 ราคาผลผลิตมีความผันผวนไม่คงที่
	4 ราคาปัจจัยการผลิต มีราคาเพิ่มสูงขึ้น

ที่มา : จากการวิเคราะห์ร่วมกับเกษตรกรในการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

การยกร่างแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105

จากการทบทวนและประเมินผลศักยภาพชุมชน เกี่ยวกับ สภาวะแวดล้อมภายในและภายนอก ตลอดจนการวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จหรือความล้มเหลว โอกาสและอุปสรรคของชุมชน รวมทั้งการสำรวจ สัมภาษณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจสถานการณ์ต่างๆที่มีความเชื่อมโยงอย่างมีเหตุผลและเป็นไปได้ในทิศทางเดียวกันของชุมชน ความเข้าใจดังกล่าวจึงนำไปสู่การยกร่างแผนชุมชนร่วมกัน โดยในการยกร่างแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประกอบด้วย การกำหนดวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ ที่ชุมชนคาดหวังในอนาคตที่ต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงด้านการบริหารจัดการข้าวของชุมชน ซึ่งที่ประชุมได้ร่วมกันพิจารณาประเด็นต่างๆ ดังนี้ คือ

ผู้ศึกษาได้นำเสนอที่ประชุม ว่าเนื่องด้วยชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ประกอบอาชีพทำนาปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังมีศักยภาพในด้านคุณภาพและปริมาณผลผลิตรวมทั้งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ โดยเห็นได้จากการที่ผู้รับซื้อผลผลิตจะรับซื้อข้าวจากชุมชนบ้านทุ่งไผ่ในราคาที่สูงกว่าชุมชนอื่น เพราะมีข้าวพันธุ์อื่นปนอยู่น้อย ประกอบกับชุมชนบ้านทุ่งไผ่ เกษตรกรมีแนวคิดที่จะดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นการพึ่งพาตนเอง จึงขอให้ที่ประชุมพิจารณาเกี่ยวกับวิสัยทัศน์

ที่ประชุมส่วนใหญ่เห็นด้วยกับคุณภาพและปริมาณผลผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของชุมชน พร้อมทั้งการได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานราชการในการเป็นชุมชนขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงร่วมกันกำหนดวิสัยทัศน์ว่า “มุ่งมั่นใส่ใจผลิตข้าวขาวดอกมะลิ ผู้ชุมชน ผู้บริโภค บนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง”

สำหรับประเด็นวัตถุประสงค์ที่ประชุมได้มีการตั้งเคราะห์ถึงสถานการณ์ต่างๆ ดังนี้คือ ชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ในแต่ละปีการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประสบปัญหาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 มาโดยตลอด อันเนื่องมาจากผลกระทบจากสภาวะแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันและแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ชุมชนเห็นว่าควรมีแผนชุมชนการจัดการจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อรองรับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลง โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการคิด วิเคราะห์ แก้ไขปัญหา พร้อมกับการช่วยเหลือและสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ อีกทั้งที่ประชุมมีข้อคิดเห็นว่า การแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่ผ่านมาของเกษตรกรเป็นการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นของแต่ละครัวเรือน ซึ่งในบางครั้งก็ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ อย่างไรก็ตามในชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ได้มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 ซึ่งเกษตรกรในชุมชนบางรายไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มแต่การรวมกลุ่มดังกล่าวเป็นการช่วยเหลือด้านเมล็ดพันธุ์ข้าวและเป็นจุดแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์แก่สมาชิกภายในกลุ่มและจำหน่ายเมล็ดพันธุ์ข้าวในแก่ชุมชนบริเวณใกล้เคียง ดังนั้นวัตถุประสงค์ของแผนชุมชนในเวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 ควรมีดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายในชุมชน
- 2) เพื่อสร้างจิตสำนึกการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน

3) เพื่อให้ชุมชนเกิดการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรในชุมชน

4) เพื่อให้หน่วยงานราชการให้การสนับสนุนและความช่วยเหลือแก่ชุมชน

สำหรับการหาผลลัพธ์ของแผนชุมชนด้านการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ผู้ศึกษาได้นำเสนอประเด็นผลลัพธ์ที่ชุมชนคาดหวังในอนาคตเพื่อต้องการเห็นการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในด้านการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยทุกคนต้องร่วมกันลงมือกระทำตามแผนชุมชนที่ได้ร่วมกันจัดทำขึ้น ซึ่งที่ประชุมมีข้อคิดเห็นร่วมกัน ดังนี้

1) ชุมชนต้องมีแผนชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาและป้องกันแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ที่เกิดจากภาวะแวดล้อมภายในและภายนอกชุมชน

2) เกษตรกรบางรายในชุมชนยังขาดจิตสำนึกที่ดีของการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรดินให้เกิดประสิทธิภาพ โดยจะเห็นได้จากการใช้สารเคมี ยาปราบศัตรูพืช และปุ๋ยเคมี เกินความจำเป็น

3) การแก้ไขปัญหาของชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 จะต้องอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในชุมชนเพื่อ ร่วมคิด ร่วมวางแผน และร่วมปฏิบัติ ซึ่งในปี พ.ศ. 2543 บ้านทุ่งไผ่ ได้จัดตั้งกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อเป็นแหล่งรวบรวมเมล็ดพันธุ์ข้าวจากสมาชิกเพื่อให้สมาชิกได้ยืมนำไปเพาะปลูก และนำมาใช้คืนในรูปแบบของเมล็ดพันธุ์ ส่วนที่เหลือก็จะนำไปจำหน่ายในแก่ชุมชนบริเวณใกล้เคียงที่มาขอซื้อ เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ข้าวบ้านทุ่งไผ่มีสิ่งเจือปนและข้าวพันธุ์อื่นปนอยู่น้อย

4) การแก้ไขปัญหาด้านการผลิตและการจัดการข้าวของชุมชน ในบางครั้งไม่สามารถแก้ไขได้เนื่องจากเกินศักยภาพของชุมชน จึงต้องอาศัยความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการเข้ามาแก้ไข ซึ่งบางครั้งการช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการก็ล่าช้าและเกิดความเสียหาย

สรุปผลการประชุมเพื่อกำหนดวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ สำหรับการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1 ได้ดังนี้

วิสัยทัศน์

“มุ่งมั่นใส่ใจผลิตข้าวขาวดอกมะลิ สู่ชุมชนผู้บริโภค บนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียง”

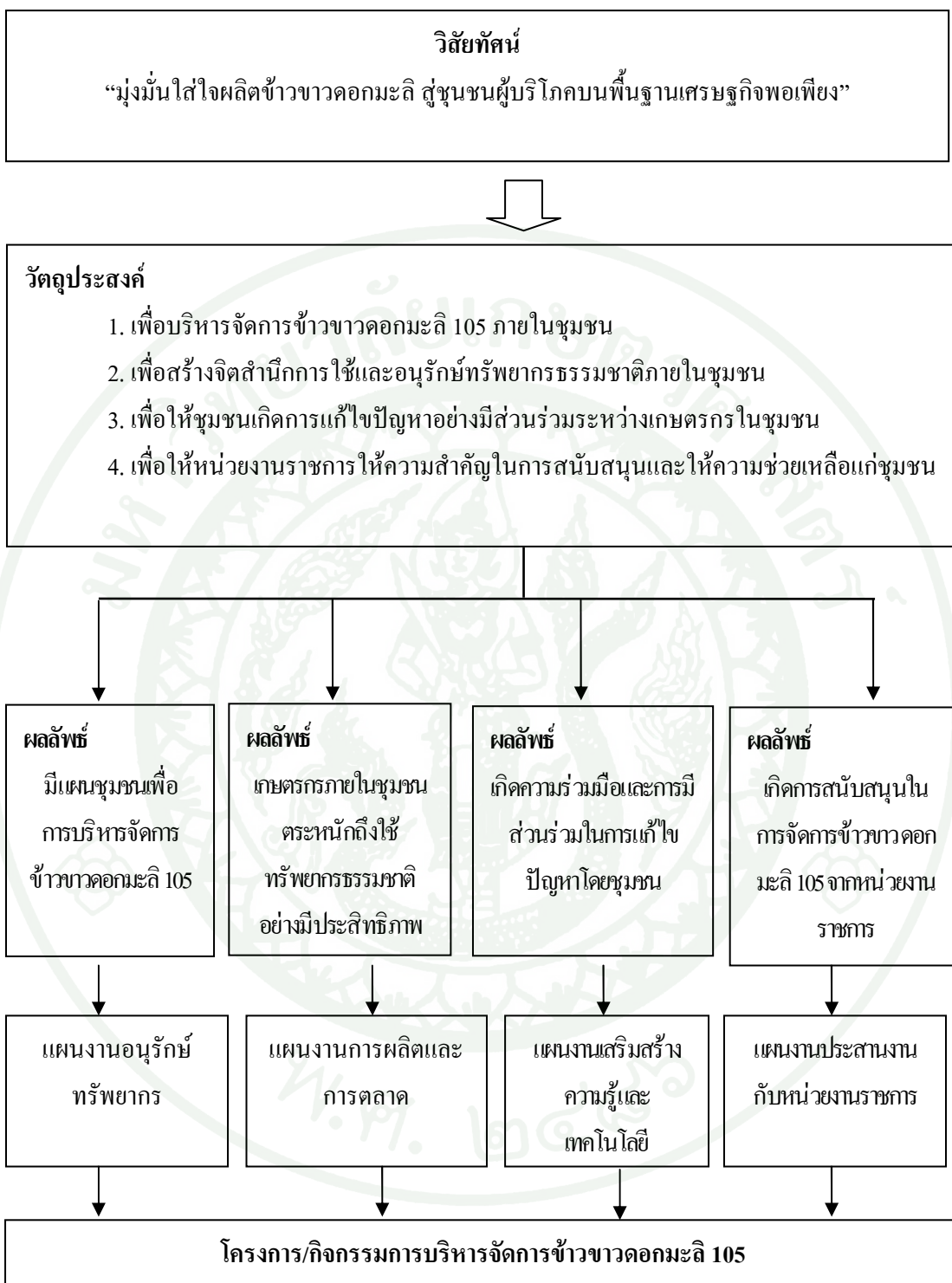
วัตถุประสงค์

1. เพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายในชุมชน
2. เพื่อสร้างจิตสำนึกการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชน
3. เพื่อให้ชุมชนเกิดการแก้ไขปัญหาอย่างมีส่วนร่วมระหว่างเกษตรกรในชุมชน
4. เพื่อให้หน่วยงานราชการให้การสนับสนุนและความช่วยเหลือแก่ชุมชน

ผลลัพธ์

1. มีแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105
2. เกษตรกรภายในชุมชนตระหนักถึงใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ
3. เกิดความร่วมมือและการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาโดยชุมชน
4. เกิดการสนับสนุนในการจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 จากหน่วยงานราชการ

รายละเอียดดังภาพที่ 10

ภาพที่ 10 วิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ ของแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ จากการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

การประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2

เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2552 เวลา 07.00 นาฬิกา ณ ที่ทำการกองทุนหมู่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่มีผู้เข้าร่วมประชุมประกอบด้วย เกษตรกรและเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอจำนวนทั้งสิ้น 21 คน (ภาคผนวก)

ในการประชุมครั้งนี้มีประเด็นพิจารณาวางแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยพิจารณาจาก ผลการวิเคราะห์ SWOT Analysis (ตารางที่ 4) รายละเอียดดังนี้

แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

เมื่อพิจารณาจาก SWOT Analysis ของชุมชน พบว่าทรัพยากรดินของชุมชนมีเพียงพอต่อการเพาะปลูกและเกษตรกรมีที่ดินเป็นของตนเอง ประกอบกับ โอกาสที่หน่วยงานราชการให้การสนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรดิน แต่ยังคงขาดความตระหนักในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรดิน โดยเกษตรกรบางรายยังมีการเผาตอซังข้าวหลังการเก็บเกี่ยว อันเป็นการทำลายอินทรีย์วัตถุสิ่งมีชีวิต และก่อมลพิษทางอากาศ

ดังนั้น แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จึงประกอบด้วย 2 โครงการ ได้แก่

1) โครงการไถกลบตอซังเพื่อปรับปรุงดิน เพื่อเพิ่มอินทรีย์วัตถุภายในดินและสร้างความอุดมสมบูรณ์ ช่วงเวลาการดำเนินโครงการในเดือน กุมภาพันธ์ – มีนาคม ของทุกปีหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิตเรียบร้อยแล้ว โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนจากเทศบาลตำบลปะคำและสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ เพื่อจัดให้กิจกรรมรณรงค์ประชาสัมพันธ์

2) โครงการปลูกพืชบำรุงดิน เพื่อเพิ่มปุ๋ยอินทรีย์และอินทรีย์วัตถุแก่ดิน โคนดำเนินการปลูกพืชบำรุง เช่น โสน พืชตระกูลถั่ว เป็นต้น และไถกลบ ช่วงเวลาการดำเนินโครงการในเดือน พฤษภาคม – มิถุนายน ของทุกปี โดยขอรับการสนับสนุนงบประมาณบางส่วนจากสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อสนับสนุนเมล็ดพันธุ์พืชบำรุงดิน ส่วนเทศบาลตำบลปะคำสนับสนุนงบประมาณ โดยมีสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ เป็นผู้ประสานงานโครงการ

แผนงานการผลิตและการตลาด

เมื่อพิจารณาจาก SWOT Analysis พบว่า ชุมชนบ้านทุ่งไผ่ มีจุดแข็งที่เกษตรกรมีความสามัคคี และมีกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประกอบกับโอกาสของชุมชนที่หน่วยงานราชการให้การสนับสนุนและส่งเสริมการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เนื่องจากข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นที่นิยมของผู้บริโภคและมีราคาสูงกว่าข้าวพันธุ์อื่นๆ แต่ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญคือราคาปัจจัยการผลิตที่สูงขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากราคาน้ำมันเชื้อเพลิงประกอบกับราคารับซื้อผลผลิตมีความผันผวนไม่คงที่

ดังนั้น แผนการผลิตและการตลาด จึงประกอบด้วย 4 โครงการ ได้แก่

1) โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 จำหน่ายให้แก่ชุมชนใกล้เคียง เนื่องจากเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่มีเมล็ดข้าวพันธุ์อื่นและสิ่งเจือปนน้อย อีกทั้งเมล็ดพันธุ์ข้าวจะมีราคาสูงกว่าข้าวบริโภค โดยราคาเมล็ดพันธุ์ข้าวจะจำหน่ายอยู่ที่ราคาระดับโลกริมละ 20 – 25 บาท ช่วงระยะเวลาการเพาะปลูกในช่วงเดือน สิงหาคม – กุมภาพันธ์ ซึ่งดำเนินการโดยกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายใต้การสนับสนุนด้านวิชาการจากสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

2) โครงการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีเกษตรอินทรีย์ เพื่อลดต้นทุนการผลิตจากการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีที่มีราคาสูงตามภาวะราคาน้ำมันในตลาดโลก อีกทั้งกระแสนิยมการบริโภคสินค้าเกษตรอินทรีย์ ซึ่งช่วงระยะเวลาการเพาะปลูกในช่วงเดือน สิงหาคม – กุมภาพันธ์ ซึ่งดำเนินการโดยเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายใต้การอบรมให้ความรู้จากสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

3) โครงการข้าวสารบรรจุถุง เพื่อเป็นการจัดจำหน่ายผลผลิตของชุมชนในรูปแบบข้าวสารบรรจุถุงในตราสัญลักษณ์สินค้าของชุมชน ดำเนินการโดยกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 และจัดจำหน่ายโดยเกษตรกรภายในชุมชนผ่านช่องทางต่างๆ เช่น การออกร้านจำหน่ายในหน่วยงานราชการ งานเทศกาลประจำปีในจังหวัด เป็นต้น โดยสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำเป็นผู้ให้คำปรึกษาและรับรองสินค้าชุมชน

แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี

เมื่อพิจารณาจาก SWOT Analysis พบว่า ชุมชนมีกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 เป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการข้าวและแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ การทำนา แต่ยังมีจุดอ่อนอยู่ที่เกษตรกรยังขาดจิตสำนึกในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรประกอบกับยังขาดความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิต ดังนั้น แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี ประกอบ 2 โครงการ ได้แก่

1) โครงการเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้เกษตรกรได้มีเวทีเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผ่านวิทยากรเกษตรกรและหน่วยงานราชการ โดยเกษตรกรในชุมชนเชิญมาบรรยายให้ความรู้ตรงตามความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ซึ่งจะจัดเวทีจำนวน 3 ครั้งต่อปี

2) โครงการศึกษาดูงานการบริหารจัดการข้าวชุมชน เพื่อเป็นการสร้างวิสัยทัศน์และความรู้จากประสบการณ์จริงของชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการข้าว เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้มีความเหมาะสมกับชุมชน ซึ่งช่วงของการดำเนินโครงการอยู่ระหว่างเดือน พฤษภาคม – มิถุนายน ซึ่งเกษตรกรในชุมชนว่างเว้นจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบลปะคำร่วมกับสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

แผนงานประสานงานกับหน่วยงานราชการ

เมื่อพิจารณาจาก SWOT Analysis พบว่า รัฐบาลให้ความสำคัญกับภาคการเกษตร ที่จะสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือ แต่เนื่องจากปัญหาการติดต่อประสานและความล่าช้าในการดำเนินการเท่าที่ควร ชุมชนจึงจัดตั้งคณะกรรมการทำหน้าที่ติดต่อประสานงานให้แก่เกษตรกรภายในชุมชนเพื่อให้มีอำนาจในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ ซึ่งประกอบด้วย

โครงการประสานงานกับหน่วยงานราชการ ซึ่งจัดตั้งคณะกรรมการ ดังนี้

1) ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่	เป็นประธาน
2) กรรมการหมู่บ้าน	เป็น รองประธาน

- 3) ประธานคณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชน เป็น กรรมการ
- 4) เกษตรกรในชุมชน จำนวน 2 ราย เป็น กรรมการ
- 5) นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล เป็น กรรมการและเลขานุการ

มีอำนาจหน้าที่

- 1) พิจารณาความเดือดร้อนของเกษตรกรที่ควรได้รับการช่วยเหลือ
- 2) ติดต่อประสาน เฝ้าระวัง กับหน่วยงานราชการเพื่อให้ได้รับการช่วยเหลือ
- 3) เป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของชุมชน

ดังนั้น ในการประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2 เพื่อเสนอร่างแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 เกษตรกรและเจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ พิจารณาประเด็นจากผลการวิเคราะห์ SWOT ตามโครงการต่างๆ ภายใต้แผนงานทั้ง 4 แผนงานรายละเอียด ดังตารางที่ 15 ประกอบด้วย

- 1) แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
 - 1.1 โครงการไถกลบตอซังเพื่อปรับปรุงดิน
 - 1.2 โครงการปลูกพืชบำรุงดิน
- 2) แผนงานเพื่อการผลิตและการตลาด
 - 2.1 โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105
 - 2.2 โครงการผลิตข้าวชาวดอกมะลิ 105

2.3 โครงการข่าวสารบรรจุ

3) แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี

3.1 โครงการเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

3.2 โครงการศึกษาดูงานการบริหารจัดการข้าวชุมชน

4) แผนงานการประสานหน่วยงานราชการ

4.1 โครงการประสานงานกับหน่วยงานราชการ

ตารางที่ 15 ร่างแผนงานและโครงการภายใต้แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่ ต.ปะคำ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์

กิจกรรม	ช่วงเวลา	แนวทางการดำเนินงาน			การสนับสนุน	ตัวชี้วัด
		ชุมชน ดำเนินการ ทั้งหมด	สนับสนุน บางส่วน	สนับสนุน ทั้งหมด		
แผนงานที่ 1						
แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ						
- โครงการไถกลบตอซังเพื่อปรับปรุงดิน	ก.พ.-มี.ค.		✓		1.เทศบาลตำบล ปะคำ 2.สำนักงานเกษตร อำเภอปะคำ	ร้อยละ 70 ของเกษตรกร ในชุมชนมีการไถกลบ หลังการเก็บเกี่ยว
- โครงการปลูกพืชบำรุงดิน	พ.ค.-มิ.ย.		✓		1.สถานีพัฒนาที่ดิน จังหวัดบุรีรัมย์ 2.สำนักงานเกษตร อำเภอปะคำ 3.เทศบาลตำบล ปะคำ	เกษตรกรในชุมชน มีการปลูกพืชบำรุง ดินก่อนการทำนา

ตารางที่ 15 ร่างแผนงานและโครงการภายใต้แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่ ต.ปะคำ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ (ต่อ)

กิจกรรม	ช่วงเวลา	แนวทางการดำเนินงาน			การสนับสนุน	ตัวชี้วัด
		ชุมชน ดำเนินการ ทั้งหมด	สนับสนุน บางส่วน	สนับสนุน ทั้งหมด		
แผนงานที่ 2						
แผนงานการผลิตและการตลาด						
- โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105	ส.ค. – ก.พ.		✓		สำนักงานเกษตร อำเภอปะคำ	เกิดแปลงผลิตเมล็ด พันธุ์ข้าวชาวดอกมะลิ 105 ภายในชุมชน
- โครงการผลิตข้าวชาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีเกษตรอินทรีย์	ส.ค. – ก.พ.		✓		สำนักงานเกษตร อำเภอปะคำ	เกษตรกรร้อยละ 70 ผลิตข้าวชาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีเกษตรอินทรีย์
- โครงการข้าวสารบรรจุถุง	ตลอดปี		✓		สำนักงานเกษตร อำเภอปะคำ	ชุมชนสามารถผลิต ข้าวสารบรรจุถุง

ตารางที่ 15 ร่างแผนงานและโครงการภายใต้แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่ ต.ปะคำ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ (ต่อ)

กิจกรรม	ช่วงเวลา	แนวทางการดำเนินงาน			การสนับสนุน	ตัวชี้วัด
		ชุมชน ดำเนินการ ทั้งหมด	สนับสนุน บางส่วน	สนับสนุน ทั้งหมด		
แผนงานที่ 3						
แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี						
- โครงการเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ภายในชุมชน	ตลอดปี		✓		หน่วยงานราชการ ที่ชุมชนเชิญมา เป็นวิทยากร	ชุมชนเชิญวิทยากร มาบรรยายในเรื่อง ที่ชุมชนสนใจ อย่างน้อยปีละ 3 ครั้ง
- โครงการศึกษาดูงานการบริหารจัดการ ข้าวชุมชน	พ.ค. - มิ.ย.			✓	1.เทศบาล ตำบลปะคำ 2.สำนักงาน เกษตรอำเภอ ปะคำ	มีการศึกษาดูงานด้าน การบริหารจัดการข้าว อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

ตารางที่ 15 ร่างแผนงานและโครงการภายใต้แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่ ต.ปะคำ อ.ปะคำ จ.บุรีรัมย์ (ต่อ)

กิจกรรม	ช่วงเวลา	แนวทางการดำเนินงาน			การสนับสนุน	ตัวชี้วัด
		ชุมชน ดำเนินการ ทั้งหมด	สนับสนุน บางส่วน	สนับสนุน ทั้งหมด		
<p>แผนงานที่ 4</p> <p>แผนงานประสานงานกับหน่วยงานราชการ</p> <p>- โครงการประสานงานกับหน่วยงานราชการ</p>	ตลอดปี	✓			<p>1. คณะกรรมการชุมชน</p> <p>2. กำนัน</p> <p>3. ผู้ใหญ่บ้าน</p>	<p>ชุมชนได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ</p>

ชาวดอกมะลิ 105 ยังผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการของเกษตรกร แต่หน่วยงานดังกล่าวได้จัดอบรมเกษตรกรเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวโดยจัดตั้งศูนย์ข้าวชุมชน เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนเมล็ดพันธุ์รวมทั้งเป็นการกระจายข้าวพันธุ์ดีไว้ใช้ภายในชุมชนและจำหน่าย แต่ก็ประสบปัญหาต่างๆ ดังนี้

- พื้นที่แปลงนาของชุมชนอยู่ในเขตที่มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียคุณภาพเมล็ดพันธุ์เนื่องจากพื้นที่แปลงผลิตเมล็ดพันธุ์มีขนาดเล็กและบริเวณใกล้เคียงแปลงผลิตพันธุ์มีการเพาะปลูกข้าวพันธุ์เหลืองประทิวซึ่งมีผลกระทบต่อคุณภาพความบริสุทธิ์ของเมล็ดพันธุ์

- พื้นที่บ้านทุ่งไผ่บางฤดูกาลมีฝนตกชุกในฤดูกาลเก็บเกี่ยว

- เกษตรกรยังขาดความตั้งใจและยังไม่ยินยอมให้ความร่วมมือเพื่อปฏิบัติตามแนวทางต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการผลิตเมล็ดพันธุ์ เนื่องจากความยังไม่พร้อมในการจัดหาเครื่องมือวัสดุ และแรงงาน เพื่อดำเนินการจัดทำแปลงขยายพันธุ์ข้าวเพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์

2) โครงการผลิตข้าวชาวดอกมะลิ 105 โดยวิเศษอินทรีย์ พบว่า เกษตรกรก็ยังมีความรู้ความเข้าใจด้านการผลิตข้าวชาวดอกมะลิ 105 อินทรีย์ แต่เกษตรกรประสบปัญหาในระยะแรกของการปรับเปลี่ยนจากเกษตรกรรมเคมีมาสู่เกษตรอินทรีย์จะทำให้ผลผลิตลดน้อยลง ซึ่งทำให้รายได้ของเกษตรกรลดลงตามปริมาณผลผลิต ส่งผลกระทบต่อการใช้ปลูกข้าวในรอบปีการเพาะปลูกต่อไป จึงทำให้เกษตรกรกลับมาเพาะปลูกข้าวโดยใช้ปุ๋ยและสารเคมี ซึ่งที่ประชุมเห็นว่ารัฐต้องให้ความช่วยเหลือด้านรายได้ที่ขาดหายไปในช่วงระยะเวลา การปรับเปลี่ยนของผลผลิตที่จะกลับมาเพิ่มขึ้น โดยใช้ระยะเวลาประมาณ 3 ปีการเพาะปลูก

3) โครงการข้าวสารบรรจุถุง พบว่า ชุมชนให้ความสนใจที่จะร่วมกลุ่มกันผลิตข้าวสารบรรจุถุงภายใต้เครื่องหมายการค้าของชุมชน ซึ่งจะดำเนินการโดยกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105 สามารถแบ่งระยะเวลาการดำเนินงานดังนี้

ระยะแรกของการดำเนินงาน ซึ่งชุมชนบ้านทุ่งไผ่และกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวยังไม่มีโรงสีข้าวเป็นของชุมชน ทำให้ระยะแรกของการดำเนินงานจะต้องนำข้าวเปลือกไปสีข้าวจากโรงสีเอกชนภายในอำเภอปะคำและต้องมีการลงหุ้นเป็นทุนประเดิมเพื่อการลงทุนด้านเครื่องบรรจุภัณฑ์

ถุงพลาสติกบรรจุข้าวสาร และสติ๊กเกอร์ (Sticker) เครื่องหมายการค้า โดยมอบหน้าที่การดำเนินงานดังนี้

1) การผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 มอบหมาย กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

2) การตลาด ได้แก่ตัวแทนของกลุ่มเกษตรกรที่จะออกไปจำหน่ายตามสถานที่จัดงานต่างๆ เช่น งานประจำปีของจังหวัดและงานออกร้านที่หน่วยงานต่างๆ เป็นต้น

แผนงานที่ 3: แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี

วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ด้านการบริหารจัดการข้าวของชุมชน

1) โครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน พบว่าชุมชนมีการประชุมหมู่บ้านเป็นประจำทุกเดือนเพื่อชี้แจงหารือและแจ้งข่าวประชาสัมพันธ์จากหน่วยงานราชการให้แก่เกษตรกรในชุมชนได้รับทราบ แต่ยังคงขาดการพูดคุย ปรึกษาหารือ ในประเด็นการบริหารจัดการข้าวของชุมชนอย่างจริงจัง จึงมีแนวความคิดที่จะจัดเวทีภายในชุมชนเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ เพื่อการพัฒนาความรู้และเทคโนโลยีเพื่อการบริหารจัดการข้าว โดยชุมชนจะเชิญวิทยากรจากหน่วยงานต่างๆ เช่น สำนักงานเกษตรอำเภอ สถานีพัฒนาที่ดินเทศบาลตำบล มาเข้าร่วมอบรม บรรยาย ในประเด็นที่เกษตรกรให้ความสนใจและประสบปัญหา ซึ่งจะมานำซึ่งความต้องการที่แท้จริงของเกษตรกรและการแก้ไขปัญหาอย่างถูกวิธี โดยเกษตรกรได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา โดยจะดำเนินการทุกๆ 4 เดือน

2) โครงการศึกษาดูงานการบริหารจัดการข้าวชุมชน พบว่า ชุมชนมีความสนใจที่จะเรียนรู้และศึกษาดูงานการบริหารจัดการของชุมชนที่ประสบความสำเร็จ เพื่อนำมาประยุกต์และปรับใช้ภายในชุมชน โดยจะขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากเทศบาลตำบล เป็นประจำทุกปี เพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนาและเรียนรู้ด้านการบริหารจัดการข้าวอย่างต่อเนื่อง

แผนงานที่ 4: แผนงานประสานงานกับหน่วยงานราชการ

วัตถุประสงค์เพื่อการติดต่อประสานและขอรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ

1) โครงการประสานงานกับหน่วยงานราชการ พบว่า ชุมชนมีผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นแกนหลักในการเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ ซึ่งจะมีการประชุมกันนั้น ผู้ใหญ่บ้าน เป็นประจำทุกเดือน เพื่อรับทราบนโยบายและปัญหาอุปสรรคในการบริหารราชการส่วนภูมิภาค เพื่อให้ไปแจ้งในที่ประชุมหมู่บ้านเพื่อให้เกษตรกรได้รับทราบ ซึ่งการแก้ไขปัญหาในบางครั้งเป็นเรื่องเร่งด่วน และต้องใช้เวลาในการติดต่อประสานงาน ประกอบกับการประชุมประจำเดือนของอำเภอมีเรื่องที่แจ้งให้ทราบเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดปัญหาด้านการเกษตรไม่ได้รับความสำคัญในการพิจารณาให้ความช่วยเหลือ ซึ่งที่ประชุมเห็นควรตั้งคณะผู้ประสานงานกับหน่วยงานราชการเพื่อแก้ไขปัญหาด้านการเกษตร

การดำเนินงานของแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ

สามารถแบ่งระยะเวลา 105 ออกเป็น 2 ระยะ ดังนี้

- แผนงานระยะสั้น

1) แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.1 โครงการไกลบตอซังและปลูกพืชบำรุง

หลักการและเหตุผล

เนื่องจากปัจจุบันเกษตรกรในชุมชนนิยมเผาตอซังข้าวหลังการเก็บเกี่ยว เพราะสะดวกและไถพรวนดินได้ง่าย แต่ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเผาตอซังนั้น เป็นการทำลายระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตบนหน้าดินและผิวดิน อีกทั้งยังเกิดฝุ่นและควันเป็นมลพิษทางอากาศ ซึ่งเป็นการทำลายทรัพยากรดิน โดยมีได้ตั้งใจหรือรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของเกษตรกร ดังนั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์

ในการใช้ทรัพยากรดินให้เกิดประโยชน์สูงสุดควบคู่กับการอนุรักษ์และบำรุงรักษาทรัพยากรดินให้มีความอุดมสมบูรณ์ตลอดไป

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่ออนุรักษ์และบำรุงรักษาทรัพยากรดินของชุมชนที่ใช้ในการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีความอุดมสมบูรณ์

ตัวชี้วัด

ร้อยละ 70 ของเกษตรกรในชุมชนมีการไถกลบตอซังและปลูกพืชบำรุงดินหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต

ผลลัพธ์

- เกิดการตื่นตัวในการใช้และอนุรักษ์ทรัพยากรดินของชุมชน
- ทรัพยากรดินมีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น
- ลดการเกิดฝุ่นและควันในช่วงฤดูแล้ง

กิจกรรมดำเนินการ

- อบรมรณรงค์ประชาสัมพันธ์การไถกลบตอซังและปลูกพืชบำรุงดินหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิต

- ติดต่อประสานกับสถานีพัฒนาที่ดินจังหวัดหรือหมอดินอาสาเพื่อขอรับการสนับสนุนเมล็ดพันธุ์พืชบำรุงดิน และสำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ เป็นผู้ประสานงานหลักในการจัดกิจกรรมวันรณรงค์การไถกลบตอซังและปลูกพืชบำรุงดิน

- เทศบาลตำบลปะคำ สนับสนุนงบประมาณรณรงค์และประชาสัมพันธ์

งบประมาณ

ใช้งบประมาณ 10,000 บาทเพื่อจัดทำป้าย โฆษณาประชาสัมพันธ์และใช้ในการจัดงานวันรณรงค์และประชาสัมพันธ์

ระยะเวลาดำเนินงาน

ในช่วงเดือน พฤษภาคม ของทุกปี

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105
- สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

2) แผนงานการผลิตและการตลาด

2.1 โครงการข้าวสารบรรจุถุง

หลักการและเหตุผล

เนื่องด้วยความต้องการของผู้บริโภคที่นิยมบริโภคข้าวขาวดอกมะลิ 105 ที่เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชน เพราะเป็นข้าวสารที่ไม่ได้ผสมข้าวพันธุ์อื่นๆ อีกทั้งชุมชนได้รับเชิญออกจำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ชุมชนอยู่เป็นประจำทุกปี ตามหน่วยงานราชการและเทศบาลประจำปี ทั้งภายในและภายนอกจังหวัด

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อผลิตข้าวสารบรรจุถุงจำหน่ายแก่ผู้บริโภคทั้งภายในและภายนอก

จังหวัด

ตัวชี้วัด

ชุมชนมีการผลิตข้าวสารบรรจุถุงเพื่อจัดจำหน่าย

ผลลัพธ์

- เกิดการสร้างงานภายในชุมชน
- มีผลิตภัณฑ์ข้าวสารบรรจุถุง ขนาดบรรจุถุงละ 1 กิโลกรัม และ 5
- มีตราสัญลักษณ์เครื่องหมายการค้าเป็นของชุมชน

กิโลกรัม

กิจกรรมดำเนินการ

- รับสมัครสมาชิกโดยการจำหน่ายหุ้นละ 100 บาทเพื่อเป็นทุนดำเนินการ
- รับซื้อข้าวสารที่เกษตรกร นำไปสีจากโรงสีแล้วนำมาจำหน่ายให้แก่กลุ่ม
- คิดและผลิตสติ๊กเกอร์ตราสัญลักษณ์เครื่องหมายการค้าของชุมชน
- จัดหาถุงบรรจุข้าวสารและเครื่องบรรจุถุง
- จัดจำหน่ายผลผลิตภัณฑ์โดยการขายส่งและขายปลีก

เริ่มแรก

งบประมาณ

- ใช้งบประมาณจากการขายหุ้นให้แก่สมาชิกในชุมชน

- ในช่วงแรกจะขอรับการสนับสนุนงบประมาณข้าวสารและเครื่องบรรจุงจากเทศบาลตำบลปะคำ

ระยะเวลาดำเนินงาน แบ่งออกเป็น 2 ช่วง

- ระยะเริ่มแรก ชุมชนจะนำข้าวเปลือกไปจ้างโรงสีเป็นข้าวสารและนำมาบรรจุถุงเพื่อจัดจำหน่าย

- ระยะยาว ชุมชนจะเก็บผลกำไรที่ได้จากการขายข้าวสารบรรจุถุงมาตั้งโรงสีข้าวขนาดเล็กภายในชุมชนต่อไป

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

- สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

- เทศบาลตำบลปะคำ

3) แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี

3.1 โครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

หลักการและเหตุผล

เนื่องด้วยเกษตรกรในชุมชนยังขาดความรู้และเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการผลิตและการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ชุมชนจึงคิดว่าชุมชนควรจัดเวทีแลกเปลี่ยนและเสริมสร้างความรู้ในประเด็นที่เป็นที่สนใจของเกษตรกรในชุมชน ซึ่งมีการเชิญวิทยากรหรือผู้รู้จากหน่วยงานราชการหรือภายในชุมชน มาบรรยายแลกเปลี่ยนประสบการณ์การประกอบอาชีพแก่เกษตรกรในชุมชน

วัตถุประสงค์โครงการ

เพื่อเสริมสร้างความรู้และเป็นเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของเกษตรกรในชุมชน

ตัวชี้วัด

มีการจัดเวทีเรียนรู้ภายในชุมชน ปีละ 3 ครั้ง โดยเชิญวิทยากรหรือเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพมาบรรยายให้ความรู้

ผลลัพธ์

- เกษตรกรในชุมชนมีความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105
- เป็นการสร้างชุมชนแหล่งการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับในชุมชน
- สร้างความรักและความสามัคคีแก่เกษตรกรในชุมชนผ่านเวทีเรียนรู้

กิจกรรมดำเนินการ

- จากการประชุมหมู่บ้านทุกต้นเดือน จะมีวาระหรือเรื่องการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยกำหนดจากประเด็นที่เกษตรกรให้ความสนใจ

- กำหนด วัน เวลา สถานที่ เพื่อเตรียมการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- เชิญวิทยากรมาบรรยาย

ระยะเวลาการดำเนินงาน

จำนวน ปีละ 3 ครั้ง ประมาณเดือน เมษายน, สิงหาคม และธันวาคม ของทุกปี

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

- ประธานกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105

- สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

3.2 โครงการศึกษาดูงานการบริหารจัดการข้าวชุมชน

หลักการและเหตุผล

เนื่องด้วย ชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ขาดความรู้และวิสัยทัศน์ในการบริหารจัดการข้าวชุมชน ดังนั้น ชุมชนจึงมีแนวคิดที่จะไปทัศนศึกษาดูงานชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการข้าว เพื่อนำมาปรับและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

วัตถุประสงค์

- เพื่อพัฒนากระบวนการคิดของเกษตรกรภายในชุมชน
- เพื่อให้เกษตรกรได้นำรูปแบบการจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ที่ดีจากชุมชนที่ประสบความสำเร็จมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับตนเอง

ตัวชี้วัด

- การทัศนศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการข้าว ปีละ 1 ครั้ง

ผลลัพธ์

- เกษตรกรเกิดการพัฒนากระบวนการคิดด้านการบริหารจัดการข้าว
- เกษตรกรสามารถหารูปแบบที่เหมาะสมกับการบริหารจัดการข้าวของตนเองได้

กิจกรรมดำเนินงาน

- ค้นหาชุมชนที่ประสบความสำเร็จด้านการบริหารจัดการข้าวเพื่อไปทัศนศึกษา
- กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวชาวดอกมะลิ 105 ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันจัดทำโครงการขอการสนับสนุนงบประมาณการทัศนศึกษาดูงานจากเทศบาลตำบลปะคำ
- ติดต่อประสานงานเพื่อกำหนดวันเวลาทัศนศึกษา

งบประมาณ

จัดทำโครงการของบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลตำบลปะคำ จำนวน 15,000 บาท เพื่อเป็นค่าพาหนะเดินทางและที่พัก จำนวนเกษตรกร 30 คน

ระยะเวลาการดำเนินงาน

- จำนวน ปีละ 1 ครั้งตามความเหมาะสมของช่วงเวลา

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- ผู้ใหญ่บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
- ประธานกลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105
- สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

4) แผนงานประสานงานกับหน่วยงานราชการ

4.1 โครงการประสานงานกับหน่วยงานราชการ

หลักการและเหตุผล

เนื่องด้วยชุมชนมีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการเป็นประจำ ในด้านการเกษตรและการให้ความช่วยเหลือด้านภัยธรรมชาติ เช่น ภัยแล้ง อุทกภัย โรคและแมลงศัตรูพืช ระบาด ฯ ที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและการบริหารจัดการข้าว ซึ่งอาจเกิดขึ้นได้โดยไม่ได้คาดฝัน ดังนั้น ชุมชนควรตั้งคณะกรรมการระดับชุมชนทำหน้าที่เป็นตัวแทนประสานงานและเร่งรัดการสนับสนุนและแก้ไขปัญหาของชุมชน เพื่อให้ทันถ่วงที

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อชุมชนมีความสำคัญในการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ
- เพื่อให้ชุมชนได้รับการสนับสนุนและความช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการได้อย่างทันถ่วงที

- เพื่อความสะดวกในการติดต่อประสานงานกับเกษตรกรภายในชุมชน

ตัวชี้วัด

- จำนวนเรื่องที่คณะกรรมการไปติดต่อประสานงานและประสบผลสำเร็จในการได้รับความช่วยเหลือ

ผลลัพธ์

- ชุมชนได้รับการช่วยเหลือจากหน่วยงานราชการ

กิจกรรมดำเนินการ

- เกิดการตั้งคณะกรรมการชุมชนเพื่อติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ

ประกอบด้วย

1) ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่	เป็นประธาน
2) กรรมการหมู่บ้าน	เป็น รองประธาน
3) ประธานคณะกรรมการศูนย์ข้าวชุมชน	เป็น กรรมการ
4) เกษตรกร ในชุมชน จำนวน 2 ราย	เป็น กรรมการ
5) นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรประจำตำบล	เป็น กรรมการและเลขานุการ

ระยะเวลาดำเนินงาน

- ตลอดทั้งปี

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- คณะกรรมการชุมชนเพื่อการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานราชการ

- แผนงานระยะยาว

แผนชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของชุมชน จะประกอบแผนงานระยะยาว จำนวน 2 แผน รายละเอียดดังนี้

1) แผนงานการผลิตและการตลาด

1.1 โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105

หลักการและเหตุผล

เนื่องด้วยสถานการณ์การขาดแคลนเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ดีในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง โดยชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ได้รับการยอมรับจากชุมชนใกล้เคียงว่าเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 มีคุณภาพดีมีเมล็ดพันธุ์ข้าวอื่นๆเจือปนน้อย อีกทั้งเมล็ดพันธุ์ยังมีราคาที่สูงกว่าข้าวเปลือกเพื่อบริโภค ดังนั้น ชุมชนจึงขึ้นทำแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขึ้นในชุมชนในลักษณะทำแปลงรวมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อสะดวกในการดูแลบำรุงรักษา

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105 เพื่อการจัดจำหน่าย

ตัวชี้วัด

- เกิดมีแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105

ผลลัพธ์

- เกษตรกรมีการรวมกลุ่มผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105
- เกษตรกรมีความรู้ในด้านเทคโนโลยีการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105

กิจกรรมดำเนินการ

- รับสมัครเกษตรกรผู้สนใจเข้าร่วมโครงการ
- เชิญวิทยากรมาให้ความรู้เพื่อแนะนำการผลิตเมล็ดพันธุ์
- วางแผนการผลิตและการบริหารจัดการแปลงเมล็ดพันธุ์
- แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน

ระยะเวลาดำเนินงาน ช่วงเดือนสิงหาคม – ธันวาคม ของทุกปี

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- สำนักงานเกษตรกรอำเภอปะคำ
- กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

1.2 โครงการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีเกษตรอินทรีย์

หลักการและเหตุผล

เนื่องด้วยกระแสนิยมการบริโภคข้าวอินทรีย์ที่เพิ่มขึ้นทุกปี เพราะการใส่ใจในสุขภาพของผู้บริโภค อีกทั้งราคาข้าวอินทรีย์มีราคาสูงกว่าราคาข้าวทั่วไปในท้องตลาด ชุมชนจึงแนวคิดที่จะผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 อินทรีย์และเป็นการลดต้นทุนการผลิต

วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อเป็นการลดต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105
- เพื่อเป็นการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีการเกษตรอินทรีย์เพื่อเป็นทางเลือกให้แก่ผู้บริโภค

ตัวชี้วัด

- เกษตรกรปรับเปลี่ยนการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 มาสู่แนวทางเกษตรอินทรีย์

ผลลัพธ์

- เกษตรกรปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีเกษตรอินทรีย์
- ลดต้นทุนการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105

กิจกรรมดำเนินการ

- ให้ความรู้ด้านเกษตรอินทรีย์แก่เกษตรกรผู้สนใจ

- วางแผนและแนวทางการบริหารจัดการร่วมกันของเกษตรกรในชุมชน โดยผ่านเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

- เกษตรกรในชุมชนดำเนินการผลิตตามแนวทางเกษตรอินทรีย์

- ขายผลผลิตที่ได้แก่กลุ่มผลิตข้าวสารบรรจุถุงเพื่อเป็นผลิตภัณฑ์ทางเลือกแก่ผู้บริโภคและเป็นการสร้างมูลค่าเพิ่มของสินค้า

ระยะเวลาดำเนินงาน

- ช่วงเดือนสิงหาคม – ธันวาคม ของทุกปี

ผู้รับผิดชอบโครงการ

- สำนักงานเกษตรกรอำเภอปะคำ

- กลุ่มเกษตรกรผู้เพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

บทที่ 5

สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป

การศึกษาการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในพื้นที่หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปีการเพาะปลูก 2552/53 เป็น การศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการเพื่อวิเคราะห์ปัญหาและแนวทางการแก้ไขอย่างมีส่วนร่วมของ เกษตรกรโดยใช้เวทีการประชุมเชิงปฏิบัติการของเกษตรกรในชุมชน สามารถสรุปผลการศึกษาได้ ดังต่อไปนี้

สภาพทรัพยากรธรรมชาติ

พื้นที่ศึกษาหมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะทาง ภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม เป็นลูกกระนาค ทรัพยากรดินอยู่ในกลุ่มชุดดินที่ 17 เนื้อดินบนเป็นดินร่วน ปนทรายหรือดินร่วน ส่วนดินชั้นล่างเป็นดินร่วนเหนียวปนทราย สภาพพื้นที่นาบางแห่งมีความลาด เทเล็กน้อย น้ำขังในกระตงนาไม่สม่ำเสมอดินมีอินทรีย์วัตถุอยู่ในระดับต่ำทั้งธาตุอาหารหลักและ ธาตุอาหารรอง

ป่าชุมชนของบ้านทุ่งไผ่ มีพื้นที่ทั้งสิ้น 1,258 ไร่ อยู่ในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าโคกใหญ่ หนองพระสรวล หนองหมี ลักษณะพื้นที่ลาดเอียงจากทิศตะวันออกไปทิศตะวันตก ประกอบด้วยไม้เต็ง รัง เหียง พลวง ประดู่ เป็นต้น โดยชุมชนมีการใช้ประโยชน์เป็นแหล่งอาหารเพื่อหาของป่า และเป็น ทำเลเลี้ยงสัตว์

ลำน้ำและสภาพน้ำที่ชุมชนใช้ประโยชน์คือลำน้ำรองอยู่ในลุ่มน้ำปลายมาศ ซึ่งเป็นสาขา ของแม่น้ำมูล เกษตรกรจึงได้ใช้น้ำเพื่อการเพาะปลูกข้าวจากโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษา ลำน้ำรอง

สรุปได้ชุมชนบ้านทุ่งไผ่นั้น มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติ ที่เอื้ออำนวยต่อการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 แต่เกษตรกรจะต้องมีการคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพควบคู่กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืน

สภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ

บ้านทุ่งไผ่ มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาตั้งแต่ พ.ศ. 2488 ซึ่งแต่ก่อนมีสภาพพื้นที่เป็นป่าดงดิบ พืชพรรณอุดมสมบูรณ์ เป็นที่ลุ่มมีลำห้วยไหลผ่านจึงเหมาะสำหรับเป็นพื้นที่นาและมีกอไผ่ป่าขึ้นริมห้วย จึงเรียกท้องถิ่นนี้ว่า “ทุ่งไผ่” จนต่อมามีราษฎรจากตำบลสะเดา อพยพครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานทำไร่ทำนา

ลักษณะทางสังคม ประกอบด้วยครัวเรือนจำนวน 103 หลังคาเรือน จำนวนประชากรทั้งหมด 469 คน อยู่กันแบบพึ่งพาอาศัยกันแบบสังคมชนบทและมีภูมิปัญญาด้านการทอผ้าไหมและการทำงาน

การรวมกลุ่มภายในชุมชน พบว่า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นสมาชิกกองทุนหมู่บ้าน รองลงมา เป็นสมาชิกศูนย์ส่งเสริมและผลิตพันธุ์ข้าวชุมชน

การเก็บข้อมูลจากแบบสอบถาม พบว่าเพศหญิงร้อยละ 63.60 มากกว่าเพศชาย อายุเฉลี่ย 42 – 47 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา ซึ่งแต่ละครัวเรือนจะประกอบด้วยสมาชิกเฉลี่ยจำนวน 4 คน เป็นแรงงานในการทำงานเพียง 2 คน โดยเป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการทำงานมากกว่า 30 ปีขึ้นไป ลักษณะการทำงานในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นนาดำมากกว่านาหว่าน ประกอบด้วยเกษตรกรยังมีการใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ในการทำงาน

พืชเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน ได้แก่ ข้าวขาวดอกมะลิ 105 ข้าวเหลืองประทิว อ้อยโรงงาน มันสำปะหลัง และยางพารา พื้นที่ทำการเกษตรจำนวน 1,579 ไร่ แบ่งออกเป็นที่นา 751 ไร่ โดยครัวเรือนมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินเฉลี่ย 17 – 22 ไร่ในลักษณะ สปก. 4-01

ต้นทุนการผลิตทั้งหมดและผลตอบแทนของข้าวขาวดอกมะลิ 105 พบว่าการทำนา 2 ลักษณะ ดังนี้

นาดำ ต้นทุนการผลิตทั้งหมดอยู่ที่ 2,395.20 บาทต่อไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 405.32 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาขายเฉลี่ยอยู่ที่กิโลกรัมละ 10.90 โดยรายได้เฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 4,418 บาทต่อไร่ ทำให้เกษตรกรมีกำไรเฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 2,022.80 บาทต่อไร่ ซึ่งมีวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม เท่ากับ 5.91 บาทต่อกิโลกรัม อัตราผลตอบแทนอยู่ที่ 1.84

นาหว่าน ต้นทุนการผลิตทั้งหมดอยู่ที่ 2,149.02 บาทต่อไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ของนา เท่ากับ 321.95 กิโลกรัมต่อไร่ ราคาขายเฉลี่ยเท่ากับ 10.90 บาทต่อกิโลกรัม ทำให้รายได้เฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 3,509.26 บาทต่อไร่ ทำให้เกษตรกรมีกำไรเฉลี่ยต่อไร่ เท่ากับ 1,360.24 บาทต่อไร่ซึ่งมีวิเคราะห์ต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม เท่ากับ 6.68 บาทต่อกิโลกรัม อัตราผลตอบแทนอยู่ที่ 1.63

สรุปได้ว่าการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประเภท นาดำมีต้นทุนการผลิตต่อกิโลกรัม น้อยกว่านาหว่าน ส่งผลให้อัตราผลตอบแทนต่อกิโลกรัมของนาดำดีกว่าการทำนาหว่าน

แผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ประกอบด้วย

แผนงานที่ 1 แผนงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1.1 โครงการไถกลบตอซังและปลูกพืชบำรุงดิน

แผนงานที่ 2 แผนงานการผลิตและการตลาด

2.1 โครงการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวขาวดอกมะลิ 105

2.2 โครงการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 โดยวิธีเกษตรอินทรีย์

2.3 โครงการข้าวสารบรรจุถุง

แผนงานที่ 3 แผนงานเสริมสร้างความรู้และเทคโนโลยี

3.1 โครงการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภายในชุมชน

3.2. โครงการศึกษาดูงานการบริหารจัดการข้าวชุมชน

แผนงานที่ 4 แผนงานประสานงานกับหน่วยงานราชการ

4.1 โครงการประสานงานกับหน่วยงานราชการ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้สร้างองค์ความรู้การพัฒนาชนบทภาคการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 โดยเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมตั้งแต่การกำหนดปัญหา การคิด วิเคราะห์ รวมทั้ง การแก้ไขปัญหาของชุมชนที่กำลังเผชิญอยู่ทั้งในด้านการผลิตและการตลาด อันเนื่องปัจจัยภายในและภายนอกที่เข้ามามีผลกระทบต่อการผลิตข้าวของชุมชน โดยในบางครั้งหน่วยงานราชการและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนชุมชนใน ส่วนที่ขาดเหลือหรือเกินกว่าศักยภาพของชุมชนที่จะสามารถดำเนินการแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ทั้งหมด เช่นการสนับสนุนความรู้ด้านวิชาการและเทคโนโลยีที่เหมาะสมและงบประมาณ ดำเนินการเบื้องต้นเพื่อใช้เป็นเงินทุนเริ่มแรก ซึ่งชุมชนบ้านทุ่งไผ่ ควรจะต้องมีการดำเนินงานตามแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 ตามรายละเอียดข้อเสนอแนะดังนี้

1) การดำเนินงานตามแผนชุมชนเพื่อการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105 นั้น จะต้องมีการรูปแบบการบริหารที่ชัดเจนและมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบแก่บุคคลที่จะต้องดำเนินการตามแผนเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ซึ่งในบางครั้งชุมชนจะต้องมีสร้างกฎ กติกา ข้อตกลงร่วมกัน และระเบียบต่างๆ ขึ้นมาเพื่อเป็นการกำกับ ดูแล การดำเนินงานตามแผนชุมชน

2) จากสภาพทรัพยากรดินและน้ำที่มีความเพียงพอต่อการทำนา เกษตรกรควรมีการศึกษา และนำเทคโนโลยีการเกษตรที่เหมาะสมมาปรับใช้ในชุมชนเพื่อเป็นการพัฒนาการผลิตให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ทั้งในด้านการผลิตข้าวเพื่อการบริโภคและการผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าว ซึ่งจะ

นำมาซึ่งรายได้ของเกษตรกรเนื่องจากราคาของเมล็ดพันธุ์ข้าวจะมีราคาขายที่สูงกว่าข้าวเพื่อการบริโภค

3) การดำเนินงานโครงการบางโครงการจำเป็นต้องมีการใช้เงินลงทุนเพื่อเป็นการซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเป็นเงินทุนเพื่อการบริหารจัดการ ดังนั้น เกษตรกรในชุมชนควรมีการรวมกลุ่มกันในลักษณะกลุ่มเกษตรกรหรือสหกรณ์เพื่อที่จะได้มีการขายหุ้นหาเงินทุนมาดำเนินโครงการและเมื่อได้รับผลตอบแทนหรือกำไรก็จะต้องมีการจ่ายเงินปันผลคืนแก่สมาชิก

4) การดำเนินงานโครงการต่างๆตามแผนชุมชนนั้น จะต้องการติดตาม และประเมินผลความสำเร็จทุกระยะเพื่อตรวจสอบหาข้อบกพร่องต่างๆที่อาจเกิดขึ้นได้ และชุมชนจะต้องหาทางแก้ไขปัญหาเกิดขึ้นร่วมกัน

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

กรมการข้าว. 2549. การผลิตข้าวหอมมะลิคุณภาพดี โครงการเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตข้าวหอมมะลิเพื่อแข่งขันการส่งออก ปี 2549, กรุงเทพมหานคร.

_____. 2553. แผนยุทธศาสตร์ข้าว ปี 2547 – 2551 (Online). www.ricethailand.go.th, 28 เมษายน 2553.

_____. 2550. การผลิตข้าวขาวคุณภาพดี. สำนักส่งเสริมการผลิตข้าว, กรุงเทพมหานคร.

กรมส่งเสริมการเกษตร. 2547. การจัดการฟาร์ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

ชัยวุฒิ ชัยพันธุ์. 2542. การจัดการการเกษตร ทรัพยากรธรรมชาติ และการท่องเที่ยว. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และคณะ. 2548. การเมืองเรื่องข้าวภายใต้อำนาจรัฐทุนผูกขาด. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด.

นิรนาม. 2550. กระบวนการจัดทำแผนชุมชน (Online). <http://pattanathai.nesdb.go.th>, 2 กันยายน 2550.

ปรมัตถ์ บุญธรรม. 2552. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน: กรณีศึกษา
ชุมชน บ้านนาทอย ตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์
วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการทรัพยากร, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ภาณุวัตร ศรพรหม. 2550. การประเมินชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีส่วนร่วม
กรณีศึกษา: บ้านห้วยทิม อำเภอบ้านหลวง จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน,
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สมศักดิ์ เพียบพร้อม. 2530. หลักและวิธีการจัดการธุรกิจฟาร์ม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
โอเดียนสโตร์.

สร้อยตระกูล (ติวยานนท์) อรรถมานะ. 2541. พฤติกรรมองค์กร: ทฤษฎีและการประยุกต์.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ. 2551. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์:
อัคร์สำเนา.

สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอปะคำ. 2551. ข้อมูลอำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์. บุรีรัมย์: อัคร์สำเนา.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2550. มูลค่าข้าวส่งออก จำแนกตามประเทศ พ.ศ. 2546 – 2548
(Online) <http://service.nso.go.th>, 2 กันยายน 2550.

รัชณี โพธิ์แท่น. 2548. เอกสารประกอบการสอน วิชาวนศาสตร์ชุมชนเบื้องต้น เล่ม 2. อัคร์สำเนา
คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, กรุงเทพมหานคร.

ภูมิ พิณเทพ.2542. การจัดการป่าชุมชนโดนองค์กรชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนบ้านร่มโพธิ์ทอง ตำบลคลองตะเกรา อำเภอกำแพงแสน จังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. 2527. นโยบาย และวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุทธศาสตร์การพัฒนาปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: ศักดิ์โสภณการพิมพ์.

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526. หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนไทยอนุเคราะห์ไทย.

อภิวันท์ คำลึงเอก. 2551. รายงานฉบับสมบูรณ์โครงการพัฒนาธุรกิจจากการพึ่งพาป่าชายเลนอย่างยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: ศูนย์วิจัยเศรษฐศาสตร์ประยุกต์ คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

อมรวิรัช นาคทรพรพ และคณะ. 2551. การศึกษาในวิถีชุมชน การสังเคราะห์ประสบการณ์ในชุดโครงการวิจัยด้านการศึกษาชุมชน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อรพินท์ สฟโซคชัย. 2538. การสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน. มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, กรุงเทพมหานคร.

อรุณี เวียงแสง และคณะ. 2550. จากคนสามหมอกสู่คนสามน้ำ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, กรุงเทพมหานคร.

อุทิศ ขาวเขียว. 2549. การวางแผนกลยุทธ์. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

James M. 1986. **Community Participation Social Development and State.** Great Britain, USA.

United Nation. 1981. **Popular Participation as stratege for Promotion Community Level Action and Development**, New York: United Nation

ภาคผนวก ก
รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

เรื่อง การจัดทำแผนชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่

ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปีการเพาะปลูก 2552/53

วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2552 ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่

1. นางกิตติพร นาคปทุมมา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่
2. นางลัดดา คำไทยกลาง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่
3. นางประนอม นาคชลธิ์	บ้านเลขที่ 57
4. นางบุญมา นาคชลธิ์	บ้านเลขที่ 23
5. นายสันติ สุวรรณพงษ์	บ้านเลขที่ 25
6. นางทิม สวัสดิ์วงศ์	บ้านเลขที่ 54
7. นางอัญญิการ์ แก้วทรายขาว	บ้านเลขที่ 99
8. นางสุมัน สวัสดิ์วงศ์	บ้านเลขที่ 101
9. นางลำพูน นาคชลธิ์	บ้านเลขที่ 35
10. นางบุญมี ปรีชากุล	บ้านเลขที่ 61
11. นางสาวกาญจนา เฟือกสีสุก	บ้านเลขที่ 37
12. นางแต้ม ทิมกระโทก	บ้านเลขที่ 18
13. นางจันทร์ พระกายครบุรี	บ้านเลขที่ 46
14. นางละออง เรืองกระโทก	บ้านเลขที่ 11
15. นางประมาณ นาคชลธิ์	บ้านเลขที่ 67/1
16. นายสุข เสาวโร	บ้านเลขที่ 19
17. นางบางตอน คงสืบ	บ้านเลขที่ 26
18. นางสาวมาลัย นาคชลธิ์	บ้านเลขที่ 24
19. นางประทวน ภิรมย์สุข	บ้านเลขที่ 22
20. นางสมหมาย คงสืบ	บ้านเลขที่ 13
21. นางก้อนดิน เป้นดวงเนตร	บ้านเลขที่ 44
22. นางสาวยั่ว เสาวโร	บ้านเลขที่ 80
23. นางศศิวิมล นาคชลธิ์	บ้านเลขที่ 92
24. นายเดือน ตีกสันโดย	บ้านเลขที่ 78

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1

เรื่อง การจัดทำแผนชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่

ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปีการเพาะปลูก 2552/53

วันที่ 17 กันยายน พ.ศ. 2552 ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่

25. นายจำลอง นาคชลธิ์ บ้านเลขที่ 23
26. นายทองคำ ถักษ์พลวงศ์ บ้านเลขที่ 31
27. นางปวีณา คงเป็นนิจ บ้านเลขที่ 95
28. นางสาว เช่นรัมย์ บ้านเลขที่ 14
29. นางทองล้อม กัลโยธิน บ้านเลขที่ 58
30. นางชุลีกร พรหล่อ บ้านเลขที่ 63
31. นางอาม หอมขจร บ้านเลขที่ 54
32. นางเล็ก เหล่าสูงเนิน บ้านเลขที่ 52
33. นางสาว ยืนยง บ้านเลขที่ 32
34. นางมาลี ใจเย็น บ้านเลขที่ 51
35. นางหมั่น เณรกุล บ้านเลขที่ 7
36. นางสาวเพ็ญพร แสงแก้ว สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ
37. นางอรทัย โสภาค สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ
38. นางสาวประพัทธ ชาติ สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ
39. นางสาวปิยาภรณ์ ศรีสุข สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 2

เรื่อง การจัดทำแผนชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่

ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปีการเพาะปลูก 2552/53

วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2551 ณ ที่ทำการกองทุนหมู่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่

1. นางกิตติพร นาคปทุมมา	ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่
2. นางลัดดา คำไทยกลาง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่
3. นายตำรวจ ยืนยง	บ้านเลขที่ 32
4. นายสง่า พรหล่อ	บ้านเลขที่ 38
5. นายประคอง เหมากุล	บ้านเลขที่ 61/1
6. นายตั้ง ตีตสันโद्य	บ้านเลขที่ 29
7. นายจำลอง นาคชลธิ	บ้านเลขที่ 55
8. นายเดือน ตีตสันโद्य	บ้านเลขที่ 83
9. นางบังอร พรหล่อ	บ้านเลขที่ 78
10. นางศศิวิมล นาคชลธิ	บ้านเลขที่ 63
11. นายสัมภาส โสพรมมี	บ้านเลขที่ 92
12. นายสุรัตน์ วิชาคำ	บ้านเลขที่ 48
13. นายวสุพล เผือกสีสุข	บ้านเลขที่ 51
14. นายเสถียร เผือกสีสุข	บ้านเลขที่ 15
15. นางประนอม นาคชลธิ	บ้านเลขที่ 15
16. นายละออง เรืองกระโทก	บ้านเลขที่ 37
17. นางลำพูล สายรุ่ง	บ้านเลขที่ 84
18. นางสาวประพัทธพร ชาติ	สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ
19. นางสาวเพ็ญพร แสงแก้ว	สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ
20. นางสาวปิยาภรณ์ ศรีสุข	สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการ ครั้งที่ 3

เรื่อง การจัดทำแผนชุมชนเพื่อบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105 ของบ้านทุ่งไผ่

ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปีการเพาะปลูก 2552/53

วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ. 2552 ณ ศูนย์ผลิตและขยายพันธุ์ข้าวชุมชนบ้านทุ่งไผ่

1. นายตั้ง ตี๊ดสันโद्य	บ้านเลขที่ 55
2. นายจำลอง นาคชลธิ	บ้านเลขที่ 23
3. นางทิม สวัสดิ์วงศ์	บ้านเลขที่ 54
4. นางสมนึก คงสืบ	บ้านเลขที่ 1
5. นายสัมภาส โสพรมมี	บ้านเลขที่ 48
6. นางสง่า พรหล่อ	บ้านเลขที่ 38
7. นางทวิ คงสืบ	บ้านเลขที่ 10
8. นางจวน พิมเสน	บ้านเลขที่ 3
9. นางนกกหลัง คงสืบ	บ้านเลขที่ 4
10. นางวิภารัตน์ เณรภูด	บ้านเลขที่ 103
11. นางนกกเอียง ศรีทิมแก้ว	บ้านเลขที่ 6
12. นางลัดดา คำไทยกลาง	บ้านเลขที่ 83
13. นางตั้งवास แสนมี	บ้านเลขที่ 65
14. นางสาวมาลัย นาคชลธิ	บ้านเลขที่ 24
15. นางจันทร์ พระคาย	บ้านเลขที่ 46
16. นางบังออน พรหล่อ	บ้านเลขที่ 64
17. นายบุญทัน แก้วจุมพล	บ้านเลขที่ 41
18. นายเสถียร เผือกศรีสุข	บ้านเลขที่ 37
19. นายสุระ ตี๊ดสันโद्य	บ้านเลขที่ 93
20. นางสาวประพัศสร ชาติ	สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ
21. นางสาวเบญจรัตน์ เทพณรงค์	สำนักงานเกษตรอำเภอปะคำ

ภาคผนวก ข
แบบสอบถามเกษตรกร

แบบสอบถามเกษตรกร

โครงการวิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต

สาขาการใช้ที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

เรื่องการจัดทำแผนชุมชนอย่างมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105
 ของบ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์ ปีการเพาะปลูก 2552/53

คำชี้แจง โปรดกาเครื่องหมาย / ลงใน () หรือกรอกข้อความหรือตัวเลข ในช่องว่างให้ถูกต้อง
 ตอบคำถามเฉพาะปีการเพาะปลูก 2551/52 (ปีนี้) และเกี่ยวข้องกับข้าวขาวดอกมะลิ 105 เท่านั้น

ตอนที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกร

ชื่อ - นามสกุล อายุปี () ชาย () หญิง

บ้านเลขที่ หมู่ที่ 5 บ้านทุ่งไผ่ ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์

เบอร์โทรศัพท์

ระดับการศึกษา () ไม่ได้รับการศึกษา () ประถมศึกษา () มัธยมศึกษาตอนต้น

() มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. () อนุปริญญาตรี/ปวส. () ปริญญาตรี

จำนวนสมาชิกในครอบครัว จำนวนคน แบ่งออกเป็น ชาย..... คน หญิงคน

แรงงานในครัวเรือนที่ทำนามีจำนวน..... คน แบ่งออกเป็น ชาย..... คน หญิงคน

ท่านมีตำแหน่งใดในชุมชน () ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มใดๆ ในชุมชน

() ผู้นำชุมชน (กำนัน,ผู้ใหญ่บ้าน,คณะกรรมการหมู่บ้าน,สมาชิก อบต)

() สมาชิกกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

กองทุนหมู่บ้าน ศูนย์ขยายและผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวชุมชน ธกส

กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 หอการค้าเพื่อการเกษตร สหกรณ์เกษตรกร

อื่นๆ ระบุ.....

ท่านมีประสบการณ์การปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ระยะเวลา ปี

พื้นที่นาทั้งหมดของเกษตรกร จำนวนไร่

ลักษณะการถือครองที่ดินของตนเอง

() โฉนด จำนวน ไร่ () นส.3 จำนวน ไร่

() สปก 4-01 จำนวน ไร่ () อื่นๆ ระบุ.....จำนวน.....ไร่

ท่านได้ปลูกข้าว ชนิดใดบ้าง

() ข้าวขาวดอกมะลิ 105 จำนวน..... ไร่

() ข้าวเหลืองประทิว จำนวน..... ไร่

() ข้าวเหนียว ระบุ พันธุ์.....จำนวน..... ไร่

() อื่นๆ ระบุ.....จำนวน..... ไร่

ท่านเช่าที่นาปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 หรือไม่

() ไม่เช่า () เช่า จำนวน.....ไร่ อัตราค่าเช่า ไร่ละบาท

วิธีการปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

() นาดำ จำนวน ไร่ () นาหว่าน จำนวน ไร่

ประเภทนาที่เพาะปลูก

() นาอินทรีย์ () นาที่มีการใช้สารเคมีอย่างเดียว () นาที่มีการใช้สารเคมีและสารชีวภาพ

ตอนที่ 2 ต้นทุนการผลิตและผลตอบแทน

ต้นทุนการผลิตด้านปัจจัยการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในปีนี้ (ระบุหน่วยที่ใช้ : กิโลกรัม,ขวด,ลิตร ,กระสอบ ฯ)

ปัจจัยการผลิต	ราคาต้นทุน (หน่วย/บาท)	แหล่งปัจจัย		จำนวนที่ใช้ (หน่วย)		รวมมูลค่า (บาท)
		ซื้อ	ตนเอง	ซื้อ	ตนเอง	
ค่าเมล็ดพันธุ์ข้าว						
ค่าปุ๋ยเคมี						
ค่าปุ๋ยอินทรีย์						
ค่ายาปราบศัตรูพืช						
ค่าน้ำมันเชื้อเพลิง						
ค่าซ่อมบำรุงเครื่องจักร						
อื่นๆระบุ						

ต้นทุนการผลิตด้านกิจกรรมการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ในปีการเพาะปลูก 2551/52

กิจกรรมการผลิต	ราคาจ้าง (บาท/วัน)	การใช้แรงงาน		จำนวนแรงที่ใช้ (หน่วย)		รวมมูลค่า จ้าง (บาท)
		จ้าง	ตนเอง	จ้าง	ตนเอง	
ค่าเตรียมดิน						
ค่าตักกล้า						
ค่าหว่าน						
ค่าดำนา						
ค่าใส่ปุ๋ย						
ค่าฉีดยาปราบศัตรูพืช						
ค่าเกี่ยวข้าว						
อื่นๆ ระบุ						

เครื่องจักรกลการเกษตรในการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105

เครื่องจักรและอุปกรณ์	การใช้งาน		มูลค่าที่ซื้อ (บาท)	จำนวน (หน่วย)	ใช้งาน มาแล้ว (ปี)
	ใช้งาน	ไม่ใช้ งาน			
รถไถเดินตาม					
เครื่องสูบน้ำ					
เครื่องพ่นยา					
อื่นๆ ระบุ					

ผลผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ปีการเพาะปลูกที่แล้ว (ปีการเพาะปลูก 2550/51)

พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	จำนวนผลผลิต (ตัน)	ราคาขาย (บาท/ตัน)	รายได้ (บาท)

ประมาณการผลิตข้าวขาวดอกมะลิ 105 ปีนี้ (ปีการเพาะปลูก 2551/52)

พื้นที่เพาะปลูก (ไร่)	จำนวนผลผลิต (ตัน)	ราคาขาย (บาท/ตัน)	รายได้ (บาท)

ท่านมีผู้จ้างเพื่อเก็บข้าวขาวดอกมะลิ 105 จำนวนเท่าใด

() ผู้จ้างที่ 1 ความจุ.....ตัน () ผู้จ้างที่ 2 ความจุ.....ตัน () ผู้จ้างที่ 3 ความจุ.....ตัน

ท่านมีการกู้ยืมเงินเพื่อการเพาะปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 หรือไม่

() ไม่กู้ยืม

() กู้ยืม จากแหล่งใด () ธกส. จำนวน..... บาท

() สหกรณ์เพื่อการเกษตร จำนวน..... บาท

() กองทุนหมู่บ้าน จำนวน.....บาท

() พ่อค้า/นายทุน จำนวน.....บาท

() อื่นๆ ระบุจำนวน.....บาท

สถานที่รับซื้อข้าวขาวดอกมะลิ 105

() โรงสีภายในอำเภอ

() โรงสีภายนอกอำเภอ

() มีพ่อค้าเข้ามารับซื้อ

() สหกรณ์การเกษตร

() สืจำหน่ายเอง

() อื่นๆ ระบุ.....

ตอนที่ 3 ประเด็นภายในชุมชนในการบริหารจัดการข้าวขาวดอกมะลิ 105

ประเด็นด้านสังคมและชุมชน	ความเห็น	
	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย
ท่านมีประสบการณ์และความเชี่ยวชาญในการทำงาน		
คนในชุมชนมีความสามัคคีและมีความเข้มแข็ง		
ชุมชนมีผู้นำที่ดีและมีคุณธรรม		
มีการแลกเปลี่ยนความรู้ในการปลูกข้าวกับคนในชุมชน		
ได้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำงาน		
มีการรับรู้ข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการทำงานโดยผ่านสื่อต่างๆ		
มีการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกข้าวขาวดอกมะลิ 105 ภายในชุมชน		

ประเด็นด้านเศรษฐกิจ	ความเห็น	
	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย
ชุมชนมีแหล่งกักเก็บเงินในการทำนา		
การทำนาทำนใช้เงินลงทุนของตนเองโดยไม่มีการกู้ยืม		
สถานที่รับซื้อข้าวใกล้ชุมชน		
ราคาข้าวที่ปลูกในชุมชนมีราคาสูง		
ต้นทุนการผลิตข้าวของชุมชนต่ำ		
ชุมชนมีปัจจัยการผลิตที่เพียงพอต่อการเพาะปลูก		
ผลผลิตข้าวต่อไร่ของชุมชนสูงกว่าชุมชนอื่นๆ		

ตอนที่ 4 ประเด็นภายนอกชุมชนในการบริหารจัดการข้าวชาวดอกมะลิ 105

ประเด็นด้านสังคมและชุมชน	ความเห็น	
	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย
ชุมชนได้รับการส่งเสริมการทำนาจากภาครัฐและเอกชน		
ผู้บริโภคมีความต้องการข้าวชาวดอกมะลิ 105		
มีการวิจัยพัฒนาพันธุ์ข้าวและการผลิตให้มีคุณภาพที่ดี		

ประเด็นด้านเศรษฐกิจ	ความเห็น	
	เห็นด้วย	ไม่เห็นด้วย
ราคาข้าวชาวดอกมะลิ 105 มีราคาสูงกว่าข้าวชนิดอื่นๆ		
รัฐมีนโยบายที่สามารถแก้ไขปัญหาการราคาข้าวได้อย่างมีประสิทธิภาพ		
ราคาน้ำมันมีผลกระทบต่อต้นทุนการผลิต		

ภาคผนวก ค
ภาพการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ

ภาพการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 1
ณ ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
วันที่ 18 กันยายน พ.ศ.2551

ภาพการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 2
ณ ที่ทำการกองทุนหมู่บ้าน หมู่ที่ 5 ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
วันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2552

ภาพการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการครั้งที่ 3
ณ ที่ทำการศูนย์ข้าวชุมชนบ้านทุ่งไผ่ หมู่ที่ 5 ตำบลปะคำ อำเภอปะคำ จังหวัดบุรีรัมย์
วันที่ 14 ธันวาคม พ.ศ.2552

ประวัติการศึกษา และการทำงาน

ชื่อ -นามสกุล	นายสรรพลสิทธิ์ สิงห์ปี
วัน เดือน ปี ที่เกิด	วันที่ 1 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2520
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	วิทยาศาสตร์บัณฑิต (เศรษฐศาสตร์เกษตร) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
ตำแหน่งปัจจุบัน	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรปฏิบัติการ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	กรมส่งเสริมการเกษตร สำนักพัฒนาเกษตรกร กรุงเทพมหานคร
ทุนการศึกษาที่ได้รับ	ทุนสนับสนุนงานวิจัยระดับบัณฑิตศึกษา เพื่อการตีพิมพ์ในวารสารระดับชาติและระดับ นานาชาติ ปีการศึกษา 2551 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์